

Marijke Van Hemeldonck

Socialiste en feministe

INSTITUUT VOOR
DE GELIJKHEID
VAN VROUWEN
EN MANNEN

AVG - CARHIF

.be

Marijke Van Hemeldonck

Socialiste en feministe

ELS FLOUR | 2013

Uitgever:

Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen
Ernest Blerotstraat 1
1070 Brussel
T 02 233 41 75 – F 02 233 40 32
gelijkheid.manvrouw@igvm.belgie.be
<http://igvm-iefh.belgium.be>

Auteur:

Els Flour
Archiefcentrum voor Vrouwengeschiedenis
Middaglijnstraat 10
1210 Brussel
T 02 229 38 31 – F 02 229 38 32
avg.carhif@amazon.be
www.avg-carhif.be

Eerder verschenen in dezelfde reeks:

- > Éliane Vogel-Polsky. Een vrouw met overtuiging
- > Miet Smet. Drie decennia gelijkekansenbeleid
- > Jeanne Vercheval. Sociaal en feministisch engagement

Vormgeving en druk:

The Design Factory

Verantwoordelijke uitgever:

Michel Pasteel
Directeur van het Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen

Depotnummer:

D/2013/10.043/12

Cette publication est également disponible en français.

Inhoudstafel

Lijst van afkortingen	8
De progressieve spelling	10
Voorwoord	11
Inleiding	15
HOOFDSTUK 1	19
Uitkijken naar het schip met acht zeilen	19
Familiegeschiedenis	19
Jeugdherinneringen	21
Schooltijd	23
Entree op de arbeidsmarkt	27
Militante ter linkerzijde	29
Een eigen stem in <i>Links</i>	32
Beginnend feminisme	35
Intermezzo in New York	39
Terug in België	41
HOOFDSTUK 2	45
De jaren 1960 en de rechten van de werkende vrouw	45
Gelijk loon voor gelijk werk	46
Een staking die in de geschiedenis wordt geschreven	50
Een vrouwenwerking in het ABVV	52
De ABVV-vrouwencommissie en het handvest voor de werkende vrouw	58
Het Aktiekomitee Gelijk Loon voor Gelijk Werk	64
Een stimulerende denk- en actiegroep	67
Werklozensteun voor mini-vrouwtjes	68
Feministische maatschappijanalyse	74
Aan het begin van een nieuw decennium	78

HOOFDSTUK 3 **81**

De jaren zeventig in het feminisme **81**

Het feminisme van de 'tweede golf'	81
Dolle Mina	82
V-dag 1972: een vrolijk en vehement vrijheidsfeest	89
Het Vrouwen Overleg Komitee	91
Links en Feministisch: de vrouwen moeten LeF hebben	94
Anticonceptie, of het recht om moederschap te kiezen	99
Abortus vrij, de vrouw beslist	107
De media	116
Crisis	119
Het persoonlijke is politiek	122

HOOFDSTUK 4 **125**

Waar de macht is, zijn geen vrouwen, waar vrouwen zijn, is geen macht **125**

De plaats van de vrouw is in haar vakbond	127
Geen politiek meer zonder vrouwen!	131
Socialistisch gezinsbeleid	133
Vrouwen tellen	136
Een vrouwvriendelijk beleid	142
In en om het UNO-jaar van de Vrouw: sleutelen aan een gelijkheidsbeleid	145
Een decennium van de vrouw	150
De tweede VN-Vrouwenconferentie in Kopenhagen	154

HOOFDSTUK 5 **161**

Werken aan gelijkheid in het Europese Parlement **161**

Naar Europa	162
Kennismaking met het Europese Parlement	167
Europa als hefboom	169
Drie richtlijnen	170
De vrouwencommissies in het Europese Parlement	176
Stagnatie	179
Bewaken wat verworven is	182
Beter een friswaarzalm...	186

De rechten van holebi's en transgenders	189
Abortus	191
Vrouwenzorgen om 1992	193
Nairobi en ontwikkelingssamenwerking	195
Balans	197

Besluit **199**

Socialiste en feministe	199
Politiek en beleid	201
De Ark van Noah	206
Nabeschouwing	207

Bibliografie **211**

Iconografie **217**

Lijst van afkortingen

ABVV: Algemeen Belgisch Vakverbond
ACOD: Algemene Centrale der Openbare Diensten
ACV: Algemeen Christelijk Vakverbond
AGLGW: Aktiekomitee Gelijk Loon voor Gelijk Werk
BCFH: Belgian Cooperation of Flying Hostesses
BRT(N): Belgische Radio en Televisie-omroep (Nederlandstalige uitzendingen)
BSP: Belgische Socialistische Partij
BuZa: Ministerie van Buitenlandse Zaken
BVSV: Belgische Vereniging voor Seksuele Voorlichting
BWP: Belgische Werkliedenpartij
CAO: Collectieve Arbeidsovereenkomst
CEDAW: Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women
CEVO: Centrum voor Verantwoord Ouderschap
CGSO: Centra voor Gezinsplanning en Seksuele Opvoeding (Federatie van)
CLF: Comité de Liaison des Femmes
Crew: Centre for Research on European Women
CSC: Confédération des Syndicats Chrétiens
CSW: Commission on the Status of Women (Commissie Status van de Vrouw bij de VN)
CVA: Commissie Vrouwenrechten (Ministerie Arbeid en Tewerkstelling)
CVP: Christelijke Volkspartij (CD&V)
E(E)G: Europese (Economische) Gemeenschap
EF: Els Flour
EIGE: European Institute for Gender Equality
ENOW: European Network of Women
EP: Europees Parlement
ESF: Europees Sociaal Fonds
EU: Europese Unie
FGTB: Fédération Générale du Travail de Belgique
FN: Fabrique nationale d'armes (Nationale Wapenfabriek) in Herstal
GIM: Gewestelijke Investeringsmaatschappij
GOM: Gewestelijke Ontwikkelingsmaatschappij
GRIF: Groupe de Recherche et d'Information Féministes
IAO: Internationale Arbeidsorganisatie

KAV: Kristelijke Arbeiders Vrouwenbeweging (Femma)
KPB: Kommunistische Partij van België
LW: Lisa Wouters
MVH: Marijke Van Hemeldonck
NGO: niet-gouvernementele organisatie
NMVB: Nationale Maatschappij van Buurtspoorwegen
PAG: Pluralistische Aktiegroep voor Gelijke Rechten van Man en Vrouw
PS: Parti Socialiste
PSB: Parti Socialiste Belge
PSC: Parti Social-Chrétien
PTT: Post, Telefoon, Telegrafie
PvdA: Partij van de Arbeid (Nederland)
PPV: Partij voor Vrijheid en Vooruitgang (Open VLD)
RKW: Rijksdienst voor Kinderbijslag voor Werknemers
RMZ: Rijksmaatschappelijke Zekerheid
RTB(F): Radio et Télévision Belge (Francophone)
RVA: Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening
SETCA: Syndicat des Employés, Techniciens et Cadres de la FGTB (equivalent van de BBTK)
SP: Socialistische Partij
SPT: Sociaal-pedagogische toelage
SVV: Socialistische Vooruitziende Vrouwen
ULB: Université Libre de Bruxelles
USSR: Unie van Socialistische Sovjet-Republieken
VFP: Verenigde Feministische Partij
VKAJ: Vrouwelijke Katholieke Arbeidersjeugd
VN: Verenigde Naties
VOK: Vrouwen Overleg Komitee
VS: Verenigde Staten van Amerika
VUB: Vrije Universiteit Brussel
WOE: Women Overseas for Equality

De progressieve spelling

In dit boek zijn tal van citaten opgenomen. Daarin werd de spelling die destijds gebruikt werd gerespecteerd. Dat houdt in dat er woorden opduiken als ‘aktie’ en ‘krisis’. Voor de rest van de tekst is vanzelfsprekend de spelling anno 2013 gehanteerd.

Voorwoord

“[...] plots schijnt zowat iedereen met verrassing vast te stellen, dat één helft van de mensheid tot de vrouwelijke kunne behoort. En dat, waar alle burgers gelijk zijn voor de wet, de mannen toch nog altijd een stuk méér gelijk zijn dan de vrouwen.” Het is in die verwoordingen dat Marijke Van Hemeldonck in 1966 haar ongenoegen uitspreekt over een samenleving waarin de discriminatie van vrouwen wijdverspreid is en beschouwd wordt als normaal en onvermijdelijk.

Marijke Van Hemeldonck: socialiste en feministe is het vierde boek in de reeks biografieën van het Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen over het leven van grote vrouwen. Marijke was een voor de hand liggende keuze na Éliane Vogel-Polsky, Miet Smet en Jeanne Vercheval.¹ Doel van de reeks is immers om ‘hommage’ (what’s in a name) te brengen aan deze grote vrouwen voor hun scherp inzicht in en onvermoeibare inzet voor de gelijkberechtiging van vrouwen in België. Het is echter tegelijk ook een hommage aan de scharniergeneratie waar deze vrouwen deel van uitmaakten, die generatie die het verschil maakte, zonder daar zelf altijd de vruchten van te hebben kunnen plukken. Tal van maatregelen en wetten die de gelijkheid tussen vrouwen en mannen moeten garanderen, zijn immers aan deze generatie te danken. Doorheen dit boek komen vrouwen uit uiteenlopende milieus en bewegingen in beeld, die aansluiting vonden bij elkaar omwille van hun gemeenschappelijk doel.

Marijke Van Hemeldonck voerde haar strijd vanuit een sterke verbondenheid met haar vakbond, het ABVV. Voor haar was het duidelijk dat de vakbond niet alleen de opdracht had om ook de rechten van vrouwen ter harte te nemen. Ze vond het

¹ Alle publicaties van het Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen zijn gratis beschikbaar op de website <http://igvm-iefh.belgium.be>.

bovendien noodzakelijk dat de vakbond zich vrouwvriendelijker opstelde. Vrij snel kwam daar ook een concreet politiek engagement bij. In de jaren zeventig maakte ze deel uit van een aantal socialistische kabinetten. Aan het einde van haar carrière was ze een actief lid van het Europees Parlement.

Voor al bekend om haar scherpe pen en scherpe tong, was Marijke Van Hemeldonck een graag geziene gaste in televisieprogramma's en slaagde ze erin om de vinger precies op de wonde te leggen. Zo beschuldigde ze mannen bijvoorbeeld van een zekere blindheid ten opzichte van vrouwenzaken. Haar kleurrijke verwoordingen werden haar overigens niet altijd in dank afgenomen. Vaak kreeg ze de wind van voren.

Wat vooral opvalt bij het lezen van dit boek, is de actualiteit van de thema's die aan bod komen: gelijk loon voor gelijk werk, de combinatie arbeid-gezin, seksisme en gender mainstreaming (zonder dat de term reeds bestond, maar de idee was er al, namelijk dat een genderperspectief nodig was in het hele beleid). Verder mag het belang van de inzet van Marijke Van Hemeldonck voor het recht op abortus niet onderschat worden. Abortus mag vandaag dan een verworven recht lijken, dit recht komt steeds vaker weer op de helling te staan in landen waar een zekere vorm van conservatisme in opmars is. Hoewel er veel bereikt is in de loop van de decennia, is er echter ook veel niet bereikt. Marijke Van Hemeldonck kwam bijvoorbeeld in die tijd al in verzet tegen het ontslag van zwangere vrouwen, de loonkloof en het ontbreken van vrouwen in de besluitvorming. Niet toevallig zijn dat ook de thema's en de actiedomeinen waar het Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen blijvend rond werkt. Hoe dan ook, deze biografie leest als een ontdekkingsreis naar een vroegere tijd waarin sommige ondernemingen zelfs zo ver gingen vrouwen op straat te zetten als ze huwden. Het is een levende getuigenis met een heldere boodschap, bevrijdend en optimistisch, die de belangrijke verwezenlijkingen in herinnering brengt die in enkele decennia tot stand zijn gebracht op het vlak van de gelijkheid van vrouwen en mannen.

Deze vierde biografie heeft het Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen opnieuw toevertrouwd aan het Archiefcentrum Voor Vrouwengeschiedenis (AVG). Samensteller en auteur is ditmaal Els Flour, die de interviews, het onderzoekswerk en het uitschrijven van de teksten voor haar rekening nam. Ze heeft puik werk geleverd.

Al degenen die dit boek mogelijk hebben gemaakt, verdienen een woordje van dank. Dat is in het bijzonder Marijke Van Hemeldonck zelf, voor een leven van engagement natuurlijk, maar ook voor het vrijmaken van tijd in haar nog steeds gevulde programma voor interviews, toelichtingen en het nalezen van de teksten.

Michel Pasteel

Directeur van het Instituut voor de gelijkheid
van vrouwen en mannen

September 2013

Inleiding

Met deze biografie over Marijke Van Hemeldonck verschijnt het vierde deel in een reeks waarmee het Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen een licht werpt op wat er de voorbije decennia in België is gebeurd op vlak van gelijkheid van vrouwen en mannen. Zoals steeds is één persoon daarbij de gids. In het eerste deel van de reeks was dat Éliane Vogel-Polsky, die als juriste baanbrekend werk verrichtte om gelijkheid juridisch afdwingbaar te maken. Vervolgens opende Miet Smet de deur naar het zogenaamde institutionele feminisme en de ontwikkeling van een gelijkekansenbeleid op regeringsniveau. Jeanne Vercheval bracht het autonome feminisme van de jaren zeventig in beeld, en meer specifiek het sociaal feminisme in het arbeidersmilieu van Marie Mineur.

Dit vierde deel, waarin het parcours van Marijke Van Hemeldonck centraal staat, kruist het pad met elk van de voorgaande: de juridische strijd van Éliane Vogel-Polsky, het beleidsmatige werk van Miet Smet, het activisme van Jeanne Vercheval. Het perspectief is evenwel nieuw. Marijke Van Hemeldonck was betrokken bij het uitbouwen van de vrouwenwerking van het ABVV en de socialistische partij en was lid van verschillende feministische groepen. Ze brengt de lezer ook naar de Wereldvrouwenconferenties van de Verenigde Naties en naar het Europees Parlement. Bovendien gaf Marijke Van Hemeldonck haar feminisme niet alleen vorm doorheen haar activisme, maar ook met de pen. Met name in het weekblad *Links, voor een strijdend socialisme* becommentarieerde ze dertig jaar lang de actualiteit: feministisch, gedreven, kritisch, vrijzinnig, compromisloos en met humor, in een spitse stijl die nog steeds aanspreekt.

Sociale evoluties bekijken door de ogen van één persoon heeft steeds zijn beperkingen, zeker wanneer het onderzoek in een kort tijdsbestek moet gebeuren. Onvermijdelijk belanden de vrouwen en mannen met wie Marijke Van Hemeldonck permanent in interactie was in de marge, ook al stonden zij minstens zo centraal in de actie en hadden ze andere puzzelstukken kunnen aandragen voor dit verhaal. In de vakbond waren er bijvoorbeeld Émilienne Brunfaut en Marina Hoornaert (en bij het ACV Sara Masselang); in de partij Germaine Copée-Gerbinet, Mathilde Schroyens, Lydia Deveen, Gerlinda Swillen en Leona Detiège. Het was ook niet mogelijk om de aangehaalde thema's in al hun facetten en nuances te belichten, zeker gezien de sterk verschillende omgevingen waarin Marijke Van Hemeldonck actief was. Bovendien kent elk archief en in elke herinnering leemtes en momenten van terughoudendheid. Om al die redenen is het belangrijk dat de lezer voortdurend in gedachten houdt dat een vakbond en een partij massaorganisaties zijn, dat het feminisme van de tweede golf bij uitstek collectief was en dat de complexe internationale schaakborden van de Verenigde Naties en de Europese Gemeenschap in paardensprong worden doorkruist.

Dit boek is chronologisch opgebouwd doorheen vijf hoofdstukken. Het eerste gaat over de jeugdjaren en het beginnende activisme van Marijke Van Hemeldonck. Het tweede hoofdstuk bestrijkt de jaren zestig, met het accent op haar engagement in de vakbond, de repercussies van de staking van de arbeidsters van Herstal en het Aktiekomitee Gelijk Loon voor Gelijk Werk dat naar aanleiding van die staking ontstond. Het derde en vierde hoofdstuk bestrijken beide de jaren zeventig. Het ene toont Marijke Van Hemeldonck als militante in het feminisme en de strijd voor de legalisering van abortus. Het andere belicht haar pogingen om vakbond en partij vrouwvriendelijker te maken, en haar werk in de Consultatieve Commissie Status van de Vrouw (Ministerie van Buitenlandse Zaken), met de voorbereiding van de Wereldvrouwenconferentie in Kopenhagen. Het laatste hoofdstuk volgt haar in het Europese Parlement, waar ze zetelde tussen 1982 en 1994. Omdat Marijke Van Hemeldonck daar veel met andere thema's dan gelijkheid van vrouwen en mannen bezig was, wordt ze in dit hoofdstuk opgevoerd als getuige en commentator van het brede EG-beleid inzake gelijke kansen.

Het onderzoek voor deze publicatie gebeurde door Els Flour, archivaris bij het Archiefcentrum voor Vrouwengeschiedenis vzw (AVG-Carhif). Zij ging allereerst te rade bij Marijke Van Hemeldonck zelf, met wie ze drie interviews en enkele kortere gesprekken had. De interviews gebeurden vanuit de levensverhaal-benadering, waarin de gesprekspartner vrije baan kreeg om haar verhaal te vertellen. Aanvullend mailcontact liet toe om bijkomende vragen te stellen en hiaten te vullen. Een tweede belangrijke bron was het persoonlijke archief van Marijke Van Hemeldonck, dat bewaard wordt door het Amsab-ISG. Het bleek vrij documentair van inslag, maar liet toch toe om alle facetten van het parcours van Marijke Van Hemeldonck te verkennen. De Amsab-equipe toonde zich, in koude en warme dagen, bijzonder gastvrij en behulpzaam, waarvoor veel dank. Gericht onderzoek in andere archieven, met de gewaardeerde hulp van Elke Noyez, vervulde het beeld en liet toe om gegevens af te toetsen. Het was tot slot een plezier om, bladerend door *Links*, kennis te maken met de unieke commentaarstem van Marijke Van Hemeldonck. In de eerdere publicatie over Jeanne Vercheval, die haar hele leven in het gezelschap van geëngageerde fotografen vertoefde en mee het Fotografiemuseum van Charleroi oprichtte, vormde de iconografie een belangrijk element. In dit boek doen langere tekstfragmenten recht aan het journalistieke werk van Marijke Van Hemeldonck.

Aan het einde van haar mandaat in het Europees Parlement keek Marijke Van Hemeldonck in het autobiografische *Een schip met acht zeilen: ontnuchtering van een gedreven socialiste en feministe* terug op het verleden. Ze schreef daarin haar ontgoocheling neer, maar bedankte ook uitdrukkelijk heel wat vrouwen (en mannen) uit vakbonden, vrouwenorganisaties, politieke partijen enz. met wie het goed en zelfs vriendschappelijk samenwerken was. Die erkentelijkheid en warme herinneringen zijn er ook vandaag nog. Omgekeerd past een woord van dank om de grote bereidwilligheid waarmee Marijke Van Hemeldonck zich inschakelde in dit project, pendelend tussen Brussel en de Cevennen.

Illustratie 2.
Marijke Van
Hemeldonck, ca.
1979.

HOOFDSTUK 1

Uitkijken naar het schip met acht zeilen

Het schip met acht zeilen, dat Marijke Van Hemeldonck in 1994 als titel nam voor haar memoires, komt uit de *Driestuiveropera* van Kurt Weill en Bertold Brecht. In het lied van zeerover Jenny kijkt een vrouw vanuit een havenhotel uit naar het ‘schip met acht zeilen en vijftig kanonnen’ dat een eind zal maken aan haar onderdrukking. Voor Marijke Van Hemeldonck staat dat schip symbool voor de verandering die het socialisme belooft, voor het maatschappijproject dat ze als jonge vrouw omarmde.

Familiegeschiedenis

Maria Van Hemeldonck, zoals Marijke officieel heet, werd op 23 december 1931 geboren in Hove bij Antwerpen, als oudste in een gezin van vijf. Haar roepnaam thuis was Mia. ‘Marijke’ zou pas later komen, na de middelbare school.

Marijkes moeder, Stella Van Antwerpen, was de jongste van zes in een familie van Mechelse ondernemers. Ze beschreef zichzelf als een wat eenzellig kind, een nakomertje dat zich “soms bijna teveel in huis” voelde. Geboren in 1908, had ze scherpe herinneringen aan de Eerste Wereldoorlog: “Mijn vader en twee broers, zeer vaderlandslievend, meldden zich als vrijwilliger, één broer was in dienst. Ik herinner me de dag van de Wapenstilstand, ik wist niet wat dat was, maar iedereen op school liep daar met een vlagske en was uitbundig, behalve ik. ‘Bij ons zal er niemand naar huis komen,’ zei ik wenend. We hadden toen inderdaad geen nieuws, maar uiteindelijk zijn ze allemaal naar huis gekomen.” Stella bracht een

deel van de oorlogsjaren door in het huis van graficus-schilder Alfred Ost, die toen zelf in Nederland woonde, een verblijf dat haar liefde voor kunst opwekte. Ze liep school bij de Ursulinen van Onze-Lieve-Vrouw-Waver, in die tijd één van de meest gerenommeerde katholieke scholen voor meisjes uit gegoede kringen, “waar we door oudere zusters opgebracht werden als serreplantjes.” Verder studeren zat er evenwel niet in. Ze had wel regentes willen worden, of een kunstrichting volgen, maar de oorlogsperiode had zijn sporen nagelaten en haar moeder drong erop aan dat ze zou bijdragen aan het gezinsinkomen. Stella nam met succes deel aan een staatsexamen en werd opgeroepen voor de PTT (Post, Telefoon, Telegrafie) in Antwerpen. Het is waarschijnlijk daar dat ze haar man leerde kennen.¹

Marijkes vader, Lucien Van Hemeldonck, geboren in 1903, had een bewogen jeugd. Zijn vader, die postmeester was, werkte nooit lang op dezelfde plek en het gezin verhuisde op het ritme van zijn aanstellingen. Luciens oudere broer Emiel herinnerde zich dat hij als kind op twaalf plaatsen in drie provincies had gewoond.² Lucien was amper elf toen zijn vader stierf. Zijn moeder nam doortastend de leiding van het gezin in handen. Volgens Marijke Van Hemeldonck was ze opgelucht dat ze als weduwe zelf kon beslissen over de financies en over de opvoeding van haar kinderen. Ze slaagde voor een examen als postbeambte en verwierf zo een eigen inkomen. Anna, de oudste van de drie kinderen, werkte om de studies van haar broers te helpen betalen. Emiel haalde het diploma van regent en ontpopte zich tot een succesvol schrijver van Kempische romans. Een kleine snippet informatie toont dat ook Lucien, roepnaam Luce, letterkundige interesse had: in de zomer van 1920 gaf hij voor de Studentenbond Katholieke Vlaamsche Polderzonen “met veel bekwaamheid voor zijn nog jeugdigen leeftijd” een lezing over Engelse literatuur.³

¹ Het verhaal van Stella Van Hemeldonck is gebaseerd op Hilde Masui, “Praten met Stella Van Hemeldonck-Van Antwerpen”, *De bond*, 10/4/1992.

² Florquin J. (1971), *Ten huize van...* 1, Leuven: Davidsfonds (tweede druk), p. 65-66.

³ Verslag van de vergadering van 17/08/1920 te Ekeren. Rudy Smout, *Werkbestand studentenbond Stabroek* (12/12/2003), geraadpleegd op internet.
<http://www.2910essen.net/heidebloempje/stichting/polderenkempem/werkbestand%20studentenbond%20Stabroek.doc> (29/7/2013).

Hij studeerde uiteindelijk wiskunde en ging aan de slag bij de PTT, op de dienst telefonie. Pas toen ook hij geïnstalleerd was, trouwde Anna.⁴

Jeugtherinneringen

Stella Van Antwerpen en Lucien Van Hemeldonck trouwden in februari 1931. Zoals het in die tijd hoorde, stopte Stella met werken en was er binnen het jaar een eerste kind. Na Marijke volgden in snel tempo Godelieve (1933), Lutgarde (1935) en Walter (1936). De jongste telg, Beatrix, werd geboren toen Marijke al goed twintig was. Veel later, in een interview dat ze als tachtiger gaf, vertelde Stella Van Antwerpen dat dat grote gezin er deels was gekomen om te beantwoorden aan de sociale verwachtingen: “Ik ben jong getrouwd. Ik was 22 en mijn man 27. In die tijd, zeker in een christelijke familie, moest je onmiddellijk kinderen hebben. Dat werd nauwlettend gadeslaan. Wie elk jaar een kind had, werd geprezen. Men sprak pas over een schoon gezin, als er véél kinderen waren. Ik ga daar niet meer mee akkoord. Ik had een ander leven gehad, indien die druk er niet was geweest.”⁵ Dat andere leven zou ze later nog proeven, toen ze als vijftiger een passie voor kant ontwikkelde en met haar man in eigen land, Nederland en Frankrijk de kleinste dorpjes afzocht naar voorbeelden en tot in ouderlingentehuizen met kantwerksters ging praten. Ze werd een experte op het terrein, lang voor kant werd herontdekt.⁶

Marijkes vader en moeder brachten hun kinderen zelfdiscipline bij en belangstelling voor kunst en cultuur. Ze hechtten eraan dat de kinderen nuttig bezig waren, ook tijdens de schoolvakanties.⁷ Stella Van Antwerpen gaf haar kinderen stijl en gevoel voor kunst en schoonheid mee, en leerde haar dochters borduren, breien en zelf kleren maken. Ze hechtte aan een verzorgd huishouden, herinnerde zich met trots dat ze ook tijdens de moeilijke oorlogsjaren goed gesteven schortjes voor de

⁴ Interview MVH 3/9/2012.

⁵ Masui, “Praten met Stella Van Hemeldonck-Van Antwerpen”, *De bond*, 10/4/1992.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Interview MVH 3/9/2012.

kinderen had en geen ‘toile cirée’ legde, maar stoffen tafellakens improviseerde uit keukenhanddoeken.⁸ Lucien Van Hemeldonck bracht als kostwinner minder tijd door met het gezin. Hij toonde zich vooral betrokken bij de intellectuele opvoeding van de kinderen. “Vaders... we werden vroeg naar bed gestuurd, dus vaders, je zag die niet alle dagen, je zag die vooral de zondag, ze werkten toen nog de zaterdag een halve dag.” Marijke is hem erg dankbaar voor de brede culturele horizon die hij opende, zijn belangstelling voor andere talen en zijn lessen in kritisch denken en nauwkeurig formuleren: “Wij mochten zelf nooit het initiatief nemen om te spreken, er werd tot ons gesproken. Of er werd ons iets gevraagd en dan toonde hij onmiddellijk waar de grenzen lagen waartussen je antwoorden moest. Je moest er niet iets anekdotisch bij halen, je moest er niet iets anders bij halen. Alles moest relevant zijn en het moest goed opgebouwd zijn. Ik zeg niet dat hij zich ervan bewust was. Maar hij was zelf zo, hij heeft dat doorgegeven.”⁹ Beide ouders vonden cultuur belangrijk in de opvoeding van de kinderen, er werd erg gelet op een mooie taal en de kinderen hadden onbeperkt toegang tot de bibliotheek. Marijke maakte daar gretig gebruik van: “Mijn ouders waren zeer internationaal gericht en ze hadden een enorme belangstelling voor kunst, boeken en het leven van de geest. Ik ben dus opgegroeid in een milieu vol intellectuele stimuli. Wij mochten ook alles lezen, nooit werd gezegd: ‘Dit is ongepast, dat is te moeilijk.’”¹⁰ Haar vader, die lid was van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen, bracht haar ook liefde voor geschiedenis bij.¹¹

Toen Marijke een jaar of vijf, zes was, maakte haar vader promotie. Hij begon te werken in ‘den tember’, het PTT-gebouw in Mechelen waar onder meer de postzegels werden gedrukt, en het gezin verhuisde van Hove naar Muizen. Het was de periode waarin Marijke vele schoolvakanties doorbracht bij haar grootmoeder aan vaderszijde en haar tante Anna, aan wie ze erg warme herinneringen bewaart. Voor Marijke was haar grootmoeder een moreel rolmodel. Ze toonde dat een vrouw

op eigen benen kon staan en droeg solidariteit en gelijkheid hoog in het vaandel. Marijke herinnert zich van haar ook een vroege les in feminisme. Toen ze op school uitgelachen werd om haar stevige schoenen met veters, zei haar grootmoeder: “Aan de voeten van jongens zijn dat jongensschoenen, wanneer meisjes ze dragen, zijn het meisjesschoenen.”

Marijke was negen toen de Tweede Wereldoorlog uitbrak, oud genoeg om zich de paniek te herinneren bij de Duitse inval in mei 1940. Er was het plotse vertrek van haar vader, die als ambtenaar de opdracht had gekregen om de regering te volgen naar Frankrijk, en pas maanden later terugkwam. Omdat het gezin Van Hemeldonck dicht bij een strategische spoorweg woonde, kreeg haar moeder de raad om weg te gaan. “Ze ging naar Brussel met haar vier kinderen, waarvan het jongste nog moest gedragen worden. Walter was drie jaar, zoiets. We zijn met de trein naar Brussel gegaan, vluchten voor de oorlog, vluchten naar Brussel. Mijn moeders oudste zus woonde daar. Het was mijn eerste contact met wonen in een appartement, in een gebouw waar een lift was. Na een paar dagen was ze dat beu en is ze maar netjes teruggegaan.”¹²

Schooltijd

In interviews typeerde Marijke Van Hemeldonck zich de voorbije decennia vaak als iemand die geen aansluiting vond bij de dominante groep – welke groep dat ook mocht wezen: “De eerste reactie is altijd geweest: *zij is er geen van ons*. Die afwijzing kon gebeuren op basis van geloof of op basis van cultuur, van nationaliteit of van geslacht of van om het even wat. Maar altijd slaagde ik erin om te worden uitgesloten als iemand die niet tot het clubje behoorde.”¹³ Ook haar vroegste schoolherinneringen zijn van dat gevoel doordrongen.

⁸ *Ibidem*.

⁹ Interview MVH 3/9/2012.

¹⁰ MVH in *Humo*, 26/1/1984 (De Haes L., “Uren van bewondering: Marijke Van Hemeldonck”).

¹¹ *Handelingen van de Koninklijke Oudheidkundige ... Kring Mechelen*, vol. 88, 1984, p. 24.

¹² Interview MVH 3/9/2012 en MVH aan EF, 30/8/2013.

¹³ MVH in *Humo*, 17/7/1986 (De Bie I., “Mijn kinderverdriet: Urbanus en Marijke Van Hemeldonck”).

Al tijdens haar eerste dag als kleuter in het dorpsschooltje van Hove, werd Marijke duidelijk gemaakt dat ze er niet bij hoorde: de andere kinderen beschouwden haar als een curiosum omdat ze geen dialect sprak maar ‘algemeen beschaafd Nederlands’. Het hielp niet dat haar moeder ernaar streefde de standing hoog te houden: “Wij mochten nooit ergens gaan spelen met andere kinderen, er mochten geen andere kinderen bij ons komen. Als wij dan vroegen waarom, dan zei ze: ‘Dat is onze wereld niet.’”¹⁴ Tijdens haar lagere school in Muizen, merkte Marijke dat ze

Illustratie 3. Wintertuin van het Ursulineninstituut in Onze-Lieve-Vrouw-Waver, waar Marijke Van Hemeldonck haar eerste jaren secundair onderwijs volgde.

een goede leerling was, maar het ‘sociale recept’ begreep ze nog steeds niet: “Als ik gewoon in een hoekje was blijven zitten, dan was het na een tijdje wel overgegaan en had ik me geassimileerd. Maar doordat ik, behalve wat ik al kende en wist en had, ook nog probeerde te kennen en te weten en de beste te zijn op al hún domeinen, maakte ik het alleen maar erger. Ik kom uit een sociale klasse waar de boodschap was dat je moet domineren, dat je de beste moet zijn. Dat maakte de weerstand aan de andere kant des te erger.”¹⁵ Ze vond het niet eens zo onlogisch dat ze uitgesloten werd, maar probeerde hard om toch een plaats te vinden in de groep. Ze zou later nog vaak terugdenken aan die vroege kennismaking met het klassenonderscheid.

Halverwege de oorlog begon Marijke aan het middelbaar onderwijs en kreeg ze een nieuwe cultuurschok te verwerken. Samen met haar jongere zusje Godelieve,

die nog in de lagere school zat, ging ze van de gemeenteschool in Muizen naar het pensionaat van dezelfde Ursulinen waar ook haar moeder school had gelopen. De school in Onze-Lieve-Vrouw-Waver, dichtbij Mechelen, was nog steeds even prestigieus, met onderwijs in het Frans en leerlingen uit de hoge burgerij en de adel, van wie sommigen uit het buitenland kwamen. Het klassenonderscheid speelde nu in de omgekeerde richting: Marijke verstond er de eerste dagen niets van, “niet van de taal, niet van de katholiciteit, niet van de *upper class* sociale rites.”¹⁶ Ze leerde er observeren en imiteren en toch haar eigen opinies intact te houden. Ze leerde er ook de kracht van arrogantie en perfectioneerde de sociale omgangsvormen van de burgerij, zodat ze “nooit of te nimmer meer wordt geïntimideerd door mondaniteit of etiquette.” Ze zag er hoe de ‘mères’, zusters die een bruidsschat hadden meegebracht, alle huishoudelijk werk overlieten aan de ‘soeurs’, die van bescheiden komaf waren. Terzelfdertijd was het onderwijs er bijzonder goed: de leerkrachten waren universitair opgeleid en er werden veel culturele activiteiten georganiseerd. “Ik heb er leren Mozart zingen, slecht natuurlijk [lacht], maar er was geen kinderverzorging of naaien, dat hoorde er allemaal niet bij. Borduren wel, ik kan borduren en ik borduur nog altijd, maar dat was creatief werk.” Toen al wist Marijke dat ze niet in de rol wilde stappen waarvoor ze in ‘Wavre Notre Dame’ werd klaargestoomd, maar ze vond het inspirerend te worden “opgeleid in het idee dat de wereld groot was en dat die van ons was.”¹⁷

Na de oorlog was Marijkes vader op een ministerieel kabinet betrokken bij een reorganisatie van het tramnet van de Buurtspoorwegen, waarna hij personeelsdirecteur werd bij de Nationale Maatschappij van Buurtspoorwegen.¹⁸ Om dichterbij zijn werk in Brussel te zijn, verhuisde hij met zijn gezin naar Schaarbeek. Voor Marijke betekende dat een nieuwe school. De keuze van haar ouders viel op het Koninklijk Meisjesatheneum Brussel II in Laken, een compleet andere omgeving dan het katholieke pensionaat waar ze voordien zat. In de ogen van Marijke is dat atheneum “het geluk van m’n leven geweest, dat was tenminste vrijzinnig

¹⁶ Interview MVH 3/9/2012.

¹⁷ *Ibidem* en MVH in *Humo*, 26/01/1984.

¹⁸ MVH aan EF, 22/7/2013; vermoedelijk het kabinet van Edgard Lalmand. Voor de NMVB: *Annuaire administratif et judiciaire de Belgique 1948* (en volgende jaren).

en de vrouwen die daar lesgaven – het waren merendeels vrouwen – kwamen allemaal uit het verzet of kwamen terug van Engeland of zo en waren uitzonderlijk in kwaliteit.”¹⁹ Haar leerkrachten hoorden bij de eerste generaties vrouwen met een universitair diploma, “een model van financieel onafhankelijke, onderlegde en gezaghebbende vrouwen waarnaar we ons konden richten.”²⁰ Ze was speciaal onder de indruk van Andrée Thonnart, haar leerkracht Engels. Andrée Thonnart was actief in de communistische partij en was bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog naar Groot-Brittannië gevlucht, waar ze een meisjespensionaat leidde. Terug in België gaf ze niet alleen les – in een bijzonder mooi Engels – maar engageerde ze zich ook in de vakbond en werd nationaal secretaris van ACOD-onderwijs.²¹ “Haar feministisch, politiek en syndikaal engagement heb ik gevolgd door op de dag van mijn meerderjarigheid lid te worden van de BWP, het ABVV en [...] van de feministische beweging Open Deur”, getuigde Marijke Van Hemeldonck.²²

Het Atheneum keek niet op een inspanning wanneer het erom ging getalenteerde leerlingen te stimuleren. Marijke zat in de wetenschappelijke richting en mocht een pilootvak wiskunde in een jongensatheneum volgen, omdat er in haar eigen school maar twee leerlingen voor waren. Met een surveillante erbij ging het naar de Vlaamse afdeling van het atheneum in de Eikstraat, waar Marijke in de klas zat met “wat later de Vlaamse elite was in Brussel, dat waren kinderen, zonen, die later de hoofdredacteur van *Het Laatste Nieuws* zijn geworden, op de BRT geraakten, op de administratie.”²³ In 1949 beëindigde ze ‘met grote vrucht’ haar middelbaar onderwijs, waarna ze in hetzelfde atheneum een opleiding tot regentes afwerkte. Haar ouders, die lid waren van de Vlaamse club in Brussel, stimuleerden haar in die jaren om het culturele leven in de hoofdstad te verkennen. Zakgeld of feestjes waren er niet bij, maar wel muziek- en cinema-abonnementen: “Ik kan pas nu

meten wat een enorm veelzijdige opvoeding dat geweest is.” Na het overlijden van grootmoeder Van Hemeldonck waren er ook de zomervakanties met Concordia, een organisatie die in de na-oorlogse jaren werkvakantiekampen organiseerde voor jongeren uit verschillende Europese landen.²⁴

Aan het eind van haar opleiding tot regentes was ze meerderjarig en besloot ze op eigen benen te staan. Ze bekostigde zelf een specialisatie Germaanse talen aan de ULB, die ze combineerde met een avondopleiding journalistiek aan het Instituut voor Journalisten. Het was een erg inspirerende periode, waarin alles mogelijk leek. Ze maakte kennis met gelijkgestemden, mannen en enkele vrouwen met wie ze op dezelfde vrijzinnige en linkse golflengte zat en met wie ze in contact zou blijven: Frans De Pauw (toekomstig specialist volkenrecht en internationaal recht die mee de VUB oprichtte), Lydia Deveen (later senatrice en staatssecretaris voor de SP, hoogleraar kunstgeschiedenis aan de VUB), Ernest Glinne (PSB-politicus) en Henri Simonet (o.a. minister van Buitenlandse Zaken). Ze studeerden aan verschillende faculteiten, maar “zagen elkaar in de vrijzinnigenclub, in de jonge takken van de loge, er waren linkse studentenclubs.”²⁵ In haar autobiografie zegt Marijke Van Hemeldonck dat haar periode aan de ULB erg belangrijk voor haar was, “niet om wat ik er gestudeerd heb, maar omdat ik van het vrije onderzoek een denkmethode en een filosofische toetssteen heb meegekregen waarrond ik mijn latere denken en handelen heb kunnen structureren.” Vooral de lessen van historicus John Bartier bleven haar bij.²⁶

Entree op de arbeidsmarkt

Eens afgestudeerd, eind 1953, zocht Marijke Van Hemeldonck zich een plaats in het onderwijs, maar dat bleek niet eenvoudig. Met Van Houtte I was er een homogeen katholieke regering aan het bewind en ze had de stellige indruk dat haar ULB-diploma haar in die context serieus parten speelde: niet alleen de bevoegde

19 De school heet momenteel Lyceum Marthe Somers, naar een oud-leerlinge die actief was in het verzet tijdens WOII en op 20/3/1945 overleed in het concentratiekamp Mauthausen in Amstetten (Oostenrijk).

20 MVH, *Stem der Vrouw*, 1990, 1, p. 9 (“Feminisme toen en nu”).

21 Over Andrée Thonnart (°1910): Huart en Pereira, *Rassemblement des Femmes pour la Paix*, p. 59.

22 MVH, *Stem der Vrouw*, 1990, nr. 1, p. 9 en interview MVH 3/9/2012.

23 Interview MVH 3/9/2012.

24 MVH aan EF, 22/7/2013 en 30/8/2013.

25 Interview MVH 3/9/2012.

26 Van Hemeldonck M. (1995), *Een schip met acht zeilen: de ontnuchtering van een gedreven socialiste en feministe*, Groot-Bijgaarden: Scoop, p. 11; MVH in *Humo*, 26/1/1984.

minister was katholiek, ook “de administratie [was] drie kwart tjeeft, terwijl dat de administratie was van nationale opvoeding hé, het was eigenlijk het ministerie van tjevenopvoeding.”²⁷ Ze nam dus aan wat ze krijgen kon: interims als secretaresse bij verschillende bedrijven. Een job die er tijdens die periode van ‘klussen’ uitsprong, was als bediende op de hoofdzetel van Diamant Boart in Vorst. Diamant Boart is een Belgisch bedrijf, gespecialiseerd in de verwerking van diamant voor de industrie.²⁸ Marijke Van Hemeldonck vertaalde er teksten over de boor- en slijptoeepassingen die het bedrijf ontwikkelde. Toen ze jaren later als Europarlementariër een bezoek bracht aan de Antwerpse diamantbeurs, verraste ze haar gesprekspartners met haar kennis van boordiamant.²⁹

Uiteindelijk kon ze als leerkracht aan de slag in het Collège Marie-Josée in Antwerpen, een Franstalige privé-meisjesschool voor de gegoede vrijzinnige Antwerpse burgerij. “Keurig met handschoenen en hoed, zo stond het bepaald in mijn werkcontract. Over mineure aangelegenheden zoals wedde, recht op sociale zekerheid en opzegtermijnen was het iets vager. Maar, zoals men me op de vakbond vertelde, het was toch niet slecht voor een vrouw.”³⁰ Ze vond het prettig werken, maar haar loon lag laag en de twee vakantiemaanden zonder wedde waren een harde noot om te kraken. Haar hoop op een aanstelling in het officieel onderwijs groeide toen de socialist Léo Collard in 1954 de portefeuille Openbaar Onderwijs in handen kreeg en investeerde in nieuwe rijksscholen, onder meer in Merksem. “En ik denk ‘een voet in het [officieel] onderwijs en de rest zal dan wel volgen zeker’, en ik neem een job aan van onderwijzeres”, in de lagere school die erbij hoorde. Met de directeur leefde ze meteen in onmin: “Die kon mij niet verdragen [...] vooral omdat ik in Brussel woonde. Dat was toen voor die Vlamingen nog zo: als je in Brussel woonde, was je een hoer. Ik kreeg als taak de opvang van de kinderen om 7u ‘s morgens. Ik woonde op dat moment op een zolderkamer in Vorst en ik kon maar naar het station geraken met de allereerste tram, die geen tram was, maar die de facteurs opnam – in Brussel-Zuid was toen het sorteersysteem. Dus als clandestiene

passagier in de facteurstram en dan de allereerste trein naar Antwerpen en dan de tram en... natuurlijk was dat opzettelijk.” Na een aanvaring met de directeur – ze had de wekelijkse gang naar de mis, ongehoord in een rijksschool vond ze, ‘de wijwaterbrigade’ genoemd – werd ze op het ministerie ontboden... en kreeg een job dicht bij huis aangeboden, in het Franstalige atheneum van Sint-Pieters-Woluwe.³¹

Militante ter linkerzijde

Naar eigen zeggen vatte Marijke Van Hemeldonck de jaren 1950 aan als “een bakvis met rode haren en witte sokken, meer diploma’s dan gezond verstand, meer ernst dan charme.”³² Alhoewel ze de periode later de saaie vijftiger jaren noemde, was dat voor haar persoonlijk allesbehalve het geval. Naast haar werk had ze immers een “tweede bestaan, van militante en kunstenaarslief, in Brussel.”³³ Aan het begin van het decennium had ze zich lid gemaakt van wat de Socialistische Gemeenschappelijke Actie heette: de Belgische Socialistische Partij (BSP), het Algemeen Belgisch Vakverbond (ABVV), de socialistische mutualiteit en de coöperatieve. Het besef dat ze tot in het diepst van haar vezels socialiste was, dat het socialisme haar eigen denkwereld weerspiegelde, kwam toen ze de Internationale las in de vertaling van Henriette Roland Holst. Vooral de zin “de wereld steunt op nieuwe krachten, begeerte heeft ons aangeraakt” liet een onuitwisbare indruk. “Niets is gegeven, de wereld is een dynamisch proces, hij ontwikkelt dialectisch. Dat is misschien wel het fundamentele onderscheid tussen een rechtse en een linkse ideologie. Rechts is statisch, alles ligt vast en op die gegevens probeert men eventueel verder te bouwen. Links heeft oog voor de voortdurende verandering en beweging, omdat men gelooft in de inbreng van steeds weer nieuwe krachten.”³⁴ Ze ontdekte een heel eigen passie voor politiek. Bij haar ouders thuis werd het nieuws gevolgd en becommentarieerd, maar partijpolitiek was een andere wereld. Misschien dook groot tante Catharina (Trien) Van Hemeldonck, die in 1925 burgemeester was geworden van Zoersel, al

27 Interview MVH 3/9/2012.

28 Diamant Board is sinds 2002 deel van Husqvana.

29 Interview MVH 3/9/2012.

30 MVH, “Herinneringen aan het Links van toen”, *Links*, 12/11/1983.

31 Interview MVH 3/9/2012.

32 MVH, *Een schip*, p. 9.

33 MVH, *Links*, 12/11/1983.

34 MVH in *Humo*, 26/1/1984.

eens op in familieverhalen, maar Marijke heeft haar niet echt gekend. Ze moet een vrouw met pit zijn geweest: volgens de overlevering hield ze geen gemeenteraad zonder dat er een doos sigaren op tafel stond, waarvan zij dan de dikste aanstak.³⁵

Omdat Marijke Van Hemeldonck deel wilde uitmaken van die nieuwe krachten, richtte ze zich resoluut op de partij en de vakbond, de geledingen van de Gemeenschappelijke Actie die de verhoopte verandering het best konden realiseren. Ze woonde trouw de partij- en vakbondcongressen bij en ging naar de vergaderingen van de Algemene Centrale van de Openbare Diensten (ACOD) in Brussel, de beroepscentrale voor leerkrachten en overheidspersoneel die toen nog erg communistisch van inslag was. De vakbond bleek vrij laagdrempelig, ze vond er als nieuwkomer al snel een plaats, maar in de partij speelden de interessantste discussies zich af op een niveau waar ze geen toegang toe had. In de marge was er evenwel een levendige discussie gaande over partijhervorming en -herbronning, waar Marijke Van Hemeldonck enthousiast aan deelnam. Ze raakte betrokken bij het totstandkomen van een 'tendensgroep' op de linkervleugel van de partij, die werd vormgegeven door mensen als Ernest Glinne, Jacques Yerna, Marcel en Jacques Deneckere, Monique Knauer en Raymond Rifflet, Willy Calewaert, Ernest Mandel en Guy Cudell. In 1957 rolde het eerste nummer van *La Gauche* van de persen, de spreekbuis van de Franstalige 'linksen'. Marijke woonde er regelmatig de redactievergaderingen bij tot eind 1958 *Links*, voor een strijdend socialisme volgde.

De oprichters van *Links* wezen in hun beginselverklaring op een crisis in de socialistische praktijk. Het socialisme bood te weinig weerstand tegen het oprukkend 'sociaal kapitalisme': "Dergelijk socialisme zonder bezieling en zonder perspectief, dat slechts tracht het veroverde te behouden en hier en daar wat uit te breiden, staat weerloos tegenover de economische moeilijkheden waarin de kapitalistische economie vandaag verkeert. Het kan op de duur noch de sociale vooruitgang verzekeren, noch zelfs de politieke democratie doelmatig verdedigen [...]. Het kan de nieuwe generatie

³⁵ Vrouwen konden sinds 1921 burgemeester worden; Anna Catharina Van Hemeldonck (1884-1960) staat afgebeeld op de Linde, een Zoersels momument; Informatie ontvangen van de Heemkundige Kring Zoersel.

Illustratie 4. Het eerste nummer van *Links*, verschenen op 21 november 1958.

[...] niet overtuigen en zeker niet bezielen en loopt zelfs gevaar op het gebied der sociale hervormingen door de burgerlijke partijen te worden overtroefd." *Links* steunde *La Gauche* in de vraag om structurele hervormingen van de economie, die marxistisch geïnspireerd dienden te zijn. Het stelde zich ook, net als *La Gauche* trouwens, federalistisch op. *Links* streefde ernaar het socialisme te doen doorbreken in Vlaanderen, wat vroeg om een nieuwe stijl en om contacten met progressieve christenen en democratische Vlaamsgezinden.³⁶

In het bestuur van het blad zat één vrouw, Tine Hanninck van de ABVV-Kledingcentrale Gent.³⁷ In de redactie, die onder leiding stond van Marcel Deneckere, ook één vrouw, Marijke Van Hemeldonck: "De volgende dertig jaar blijft *Links* mijn politieke heimat, het blad waarin ik schrijf, het vaandel waarachter ik me schaar bij politieke schermutselingen, de groep waartoe ik me reken in ideologie en daad, de haven van waaruit ik blijf uitkijken naar het schip met acht zeilen dat gelijkheid en gerechtigheid zal brengen."³⁸

³⁶ Beginselverklaring "Links strijdend socialisme", *Links*, 21/11/1958; Over de beginjaren van *Links*, zie *Courier hebdomadaire du Crisp*, nr. 276, 26/2/1965 en Witte E. (red.) (1984), *Vooruitlopen op het Vlaams socialisme: 25 jaar Links*, Leuven: Kritak.

³⁷ Tine Hanninck zette zich onder meer in voor gelijk loon en was voorstander van een politieke vrouwenwerking in het socialisme. Bij haar overlijden in 1962 schreef *Links*: "Niet dat onze Tine een verwoede feministe was. Wel integendeel, zij had een ingeboren medegevoel voor de zwakken, hetzij vrouwen, maar ook en niet minder, voor de kleurvolken, de joden, de kinderen van de strijders van de Spaanse revolutie enz.", *Links*, 17/3/1962.

³⁸ MVH, *Een schip*, p. 22.

Een eigen stem in *Links*

In de beginjaren van *Links* stond Marijke Van Hemeldonck in voor het redactiewerk: de zoektocht naar een drukker, uitnodigingen voor vergaderingen versturen, de kopij ontvangen en schikken. “Ik ben de enige vrouw en zo naïef van te denken dat ik gevraagd ben om mijn politieke inzet, of omdat ik ook journalistiek gestudeerd heb. De waarheid is dat géén van de oprichters ooit een drukkerij gezien heeft en ze een redactiesecretaris nodig hebben die ‘de steen’ doet en de lege hoekjes volschrijft, op maat. ‘Noteer’, zegt Mandel gebiedend, en al de mannen waarmee ik op dezelfde universiteitsbanken heb gezeten, verwachten dat ik kan stenograferen. Wat ik ook deemoedig doe.”³⁹

“

Herinneringen aan het *Links* van toen

“Het waren me de saaie vijftiger jaren.

Het land wankelde nog na van een wereldoorlog, een koningskwestie, een homogeen katholieke regering en een schoolstrijd. De oude garde hield partij en vakbond strak in handen. Geen kritische kik werd gegeven, geen alternatieve kreet geuit. Elders kon er dan al gebebopt en gefilosofeerd worden, in het vrome Vlaanderen was alles windstil. De kristenen voor het socialisme zaten nog in het Davidsfonds om het volk te verheffen en het handjevol vrijzinnigen beraadde zich met het Humanistisch Verbond over een lekenalternatief voor Sinterklaas.

³⁹ MVH, *Links*, 12/11/1983; Amsab-ISG, Archief MVH, nr. 78, Briefwisseling i.v.m. het redactiewerk, 1958-1959.

Mannen kwamen in twee modellen. Een volwassen type op Humphrey Bogart-wijze ingesnoerd in een lichte regenjas, met facultatief een slappe vilthoed. En het jongere type, gewaagd, à la Jean Marais, wit hemd open aan de nek, blond haar dat wat langer op het voorhoofd mocht vallen. [...]

Op de stichtingsvergadering waren de Humphrey Bogarts legio, Mandel om te beginnen. Eén Jean Marais maakte uitzondering. Een jonge dichter uit de Rupelstreek, die later als cineast de grote staking van 60-61 zou verfilmen, Frans Buyens.”⁴⁰

”

Bovenal was *Links* het blad waarvoor Marijke Van Hemeldonck schreef, van het eerste nummer in 1958 tot het laatste in 1987. In het begin verzorgde ze de filmrubriek van het tijdschrift, met occasionele uitstapjes naar literatuur en theater. Ze vond *La diga sul pacifico* van René Clément “één van de beste mislukte films van het jaar”, was erg enthousiast over het tweede deel van Eisensteins *Iwan de verschrikkelijke*, had lof voor de manier waarop Michelangelo Antonioni in *Il Grido* het thema eenzaamheid aansneet en ging dankzij Vincente Minnelli alsnog overstag voor de kleurenfilm.⁴¹ Ze liet zich niet afschrikken toen Kenji Mizoguchi’s *Straat der schande*, over prostitutie in Japan, alleen te zien was in een Brusselse bioscoop gespecialiseerd in stripteasefilms, “het soort bioskopen waar geen fatsoenlijk mens binnenkomt. [...] Ik ben geen fatsoenlijk mens, en heb *Straat der schande* dus gezien.” Een bijzonder goede film, vond ze, waar het grote publiek jammer genoeg van verstoken bleef door de “censuur van de centen.”⁴²

Kleine zinnetjes in haar filmkritieken lezen als voorbodes van de uitgesproken

⁴⁰ MVH, *Links*, 12/11/1983.

⁴¹ MVH, *Links*, 10/1/1959, 11/4/1959, 14/11/1959.

⁴² MVH, *Links*, 28/3/1959.

feministische stem die ze later ontwikkelde. Dat Paddy Chayefsky's scenario voor *Middle of the night* (Delbert Man, 1959) mijlenver verwijderd was van het "leugenachtige, rooskleurige, bourgeoise huwelijksideaal". Of dat het "de heren van Schone Kunsten" niet tot eer strekte dat in geen enkel Belgisch museum een werk van de Franse beeldhouwster Germaine Richier (1902-1959) te vinden was, terwijl het "de tijdgenoten van Bardot en prinses Margaret [...] geen kwaad [zou] doen kennis te maken met een vrouw die andere problemen kende dan die van cosmetiek, en te vernemen dat scheppend werk niet alleen door een kapper of een modiste wordt verricht." Ze sprak zich ook uit tegen racisme en kolonialisme: in 1959 recenseerde ze onder de titel *Literatuur over onrecht* vier boeken: over het 'negervraagstuk' in de Verenigde Staten, over Congo en over Algerije. Ze beklemtoonde daarin "het probleem van de verantwoordelijkheid, van de kollektieve en persoonlijke verantwoordelijkheid" dat zich voortdurend stelde in de 20ste eeuw: "Hiroshima, Sakiët, Leopoldville, Marcinelle, Hom en kolonialisme. Wie zich niet verzet tegen het onrecht, is medeplichtig aan het onrecht."⁴³

“ Over de roman *De Nikkers* van Piet van Aken

"Elke mens in onze eeuw, die zich niet tegen het onrecht verzet, is medeplichtig aan het onrecht. Wie zijn stem niet verheft, wie, al weze het in de geringste mate, aan het verdorven stelsel van het kolonialisme meewerkt, is medeplichtig. Wie, al weze het met de beste bedoelingen, een held als Meersman ophemelt, is medeplichtig. Wie een roman als *De Nikkers* zo'n dubbelzinnige strekking geeft, is medeplichtig aan het onrecht dat gebeurde en nog gebeuren zal."⁴⁴

”

43 MVH, *Links*, 12/12/1959, 5/9/1959, 24/4/1959.

44 MVH, *Links*, 24/4/1959.

Beginnend feminisme

Doorheen de jaren vijftig sprokkelde Marijke Van Hemeldonck ook feministische invloeden. Eerder waren haar grootmoeder en leerkrachten in het atheneum inspirerende figuren geweest, nu verkende ze ook de georganiseerde vrouwenbeweging. In de eigen zuil was ze door haar aansluiting bij de mutualiteit automatisch lid geworden van de Socialistische Vooruitziende Vrouwen. Uit het tijdschrift *De Stem der Vrouw*, dat maandelijks in de bus viel, plukte ze de opmerkelijke artikels van hoofdredactrice Vogelina Lobe over gewenst moederschap en geboortecontrole, en ook de bijdragen van Estelle Goldstein wekten haar interesse.⁴⁵ De eigenlijke werking van de SVV, in lokale afdelingen die zich bezighielden met zuigelingenraadplegingen, naailessen en handwerktentoonstellingen, kon haar evenwel niet bekoren.

Via Marie-Thérèse Cuvellez, op wiens advocatenkantoor Marijke Van Hemeldonck omstreeks 1953 even als jobstudente werkte, leerde ze de meer strijd bare vrouwenbeweging kennen.⁴⁶ Marie-Thérèse Cuvellez was actief in de feministische beweging, onder meer bij de Groupement Belge de la Porte Ouverte en de Association des Femmes Juristes/Belgische Vereniging van Vrouwelijke Juristen – "op dat moment een héél goede club."⁴⁷ Onder haar vleugels leerde Marijke Van Hemeldonck andere feministen kennen, de advocaten Régine Orfinger en Stella Wolff bijvoorbeeld: "Zij [Wolff] heeft me er al heel vroeg op gewezen dat de oorzaak van de achterstelling van vrouwen niet biologisch maar economisch bepaald is. Geen enkel economisch systeem kan draaien zonder de onbetaalde arbeid van de vrouw." In 1955 sloot ze zelf aan bij Porte Ouverte, een organisatie die in 1929 was opgericht om het recht op arbeid van vrouwen te verdedigen. Porte Ouverte nam uitgesproken

45 *Stem der Vrouw*, 1990, nr. 1. Vogelina Dille-Lobe (1912-1997) sloot in 1930 aan bij de Antwerpse Socialistische Vrouwen. Ze was van 1936 tot 1967 hoofdredactrice van *De Stem der Vrouw* en richtte in 1955 de Belgische Vereniging voor Seksuele Voorlichting op. Journaliste en schrijfster Estelle Goldstein (1902-1991) was actief in de socialistische partij en schreef onder meer voor *La femme prévoyante* (*Stem der Vrouw* nam bijdragen van haar over).

46 Interview MVH 3/9/2012.

47 *Ibidem*.

Illustratie 5.
Vogelina Lobe
(links), 1966.

Illustratie 8.
Stella Wolff
(rechts), 1952.

Illustratie 6.
Marie-Thérèse Cuvelliez, z.d.

Illustratie 7.
Régine Karlin-Orfinger,
1981.

Illustratie 9.
Betty Barzin, z.d.

Illustratie 10.
Isabelle Blume, z.d.

egalitaire standpunten in over vrouwenarbeid: ook zogenaamd ‘beschermende’ maatregelen als een (gedeeltelijk) verbod op nachtarbeid waren discriminerend voor vrouwen, want sloten hen uit van goedbetaalde beroepen. Het toeval wil dat Marijke Van Hemeldonck na het overlijden van haar favoriete oma ontdekte dat zij in het interbellum lid was geweest van de Engelse moederorganisatie, die enkele jaren voor Porte Ouverte was opgericht. Het werd nooit duidelijk hoe ze van het bestaan ervan afwist of wat de aanleiding was om lid te worden.⁴⁸

Porte Ouverte en de Vrouwelijke Juristen behoorden tot de niet-verzuilde vrouwenbeweging en werkten, net als de overkoepelende Nationale Vrouwenraad van België, voornamelijk in het Frans. Eén van de eisen die de Vrouwenraad op dat moment formuleerde, betrof de gelijkheid van vrouw en man in het huwelijksgoederenrecht. Marijke Van Hemeldonck vond zich er niet in terug, het leek haar typisch iets voor de vrouwen van de hoge burgerij die ze daar ontmoette: “Ik had geen geld, ik was niet getrouwd, ik zag niet direct wat. Maar zij hadden de juiste plek gevonden, dat was het vertrekpunt om een aantal andere dingen aan te pakken en dat hebben ze schitterend gedaan. [...] Het heeft me geduld geleerd, het heeft me geleerd om in te zien dat sommige van die vrouwen, die me op zichzelf enorm op de zenuwen werkten, gezien hun [rijke] afkomst ook heel andere keuzes hadden kunnen maken, en dat het dus bona fide was dat ze daar zaten.”⁴⁹ Bij de Vrouwenraad leerde Marijke Van Hemeldonck de gedreven journaliste en feministe Betty Barzin⁵⁰ kennen, van wiens wekelijkse *Tribune des femmes dans le monde* (RTBF) ze al lang een fan was.

48 *Stem der Vrouw*, 1990, nr. 1 en interview MVH 3/9/2012. De Britse sectie, Open Door Council, was al in 1926 tot stand gekomen.

49 Interview MVH 3/9/2012.

50 Betty Marcousé-Barzin (1897-1962) was journaliste. Ze werkte tijdens de beide wereldoorlogen voor de geallieerde propagandadiensten. Vanaf 1945 werkte ze bij het Nationaal Radio-Instituut, waar ze ook in het tijdschrift *Micro-magazine* een vrouwenrubriek verzorgde. Op de Nederlandstalige televisie had ze later de maandelijkse rubriek *Het uur der vrouw*. Bij de Vrouwenraad zat ze vanaf 1945 de commissie pers, radio en televisie voor. In 1959 werd ze voorzitter van de International Association of Radio Women.

Tot slot was er Isabelle Blume, de grootste feministische invloed die Marijke naar eigen zeggen heeft ondergaan. Ze leerden elkaar kennen in de jaren 1950, toen Isabelle Blume al uit de BSP was gezet wegens te pro-USSR en handtekeningen zocht voor de Stockholm Peace Appeal, een actie tegen atoomwapens van de communistisch gezinde Wereldvrede Raad.⁵¹ Marijke bracht vele uren door in haar flat, waar Isabelle Blume haar vertelde over de vroege campagnes voor contraceptie die ze in de jaren 1930 voor de Socialistische Vooruitziende Vrouwen had opgezet. Later, toen Marijke zelf actiever werd in de partij, was Isabelle Blume haar klankbord: “Als het machisme en de vrouwenblindheid in de partij me weer eens écht hoog zat, moedigde ze me aan om stand te houden.” “Isabelle Blume was zowat mijn tweede moeder, want bij mijn moeder kon ik niet gaan uithuilen, geen sprake van. Bij Isabelle Blume kon je dat heel eventjes en daarna werd de situatie geanalyseerd. Dat is een enorme steun.”⁵²

Intermezzo in New York

In het atheneum van Sint-Pieters-Woluwe ontmoette Marijke Van Hemeldonck in 1959 haar man, “die daar weg wil. Hij is prof lichamelijke opvoeding en hij wil weg, hij wil dokter worden en zich specialiseren en in Amerika kan dat. Hij had een doel en gelijk of daar nu rationele of irrationele obstakels waren, hij zou het halen. Ik was gefascineerd, het was de eerste keer dat ik iemand zag met zo’n wilskracht, een zulke gerichtheid. En dus begin ik te zoeken naar mogelijkheden.”⁵³ Mogelijkheden, dat was allereerst geld, want ook eind jaren vijftig was studeren in de VS een pak duurder dan in eigen land. Marijke hielp om het voorschot op de studies te betalen. Ze deed ook mee aan een examen bij Buitenlandse Zaken, dat de deuren moest openen voor een job op het Belgisch consulaat in New York, bij de Belgian

51 Isabelle Blume-Grégoire (1892-1975) was volksvertegenwoordigster voor de BSP van 1936 tot haar uitsluiting in 1951. Ze engageerde zich in de Word Peace Council waarvan ze (co-)voorzitter was van 1965 tot 1969. In 1964 sloot ze aan bij de Belgische Kommunistische Partij.

52 MVH in *Stem der Vrouw*, 1990, nr. 1; MVH in *Humo*, 26/1/1984.

53 Interview MVH 3/9/2012.

Information Service die Marnix Gijsen toen leidde.⁵⁴ Vervolgens ging het met een cargoboot naar New York, met zo veel mogelijk huisraad mee om ter plekke geen extra uitgaven te hebben.

Het werd voor beiden hard werken: het werk op het consulaat betaalde zo slecht dat Marijke Van Hemeldonck het al snel voor bekeken hield. Ze werkte op allerlei plekken, onder meer bij de informatiediensten van de Verenigde Naties, en combineerde vaak meerdere jobs. Tussen de bedrijven door haalde ze een master journalistiek aan Colombia University en hielp ze haar man door zijn cursussen in het Frans (zijn moedertaal) samen te vatten. “Dat kon terzelfdertijd hé, getrouwd zijn, weinig geld hebben en drie jobs doen maar ook nog studeren. Hij deed hetzelfde, werkte even hard.” Toen ze de kans kreeg om als radiojournaliste aan de slag te gaan, aarzelde ze geen moment, ook al was het in de nachtelijke uurtjes. Eén van de kleine gespecialiseerde radiostations van de Time-Life groep begon met een nieuwsprogramma dat rechtstreeks werd uitgezonden aan het begin van de nacht. Het was heel eenvoudig van opzet: een *ticker tape* waarlangs de persberichten van de internationale persagentschappen binnenliepen, één medewerker die een selectie maakte, een tweede die de berichten voorlas en aan elkaar praatte. Marijke Van Hemeldonck was de ‘stem’ van het programma. De briljante jongeman die de nieuwsitems aftikte en overgangen suggereerde was zwart en mocht niet *on air*, zo bleek toen Marijke Van Hemeldonck hun baas suggereerde om afwisselend voor te lezen. New York was nog de stad waar het inschrijvingsformulier van de Public Library vakjes had voor ras en geloof – die Marijke Van Hemeldonck weigerde in te vullen. Tijdens haar verblijf volgde ze in de VN ook een debat over de dekolonisatie van Congo. De vernietigende commentaar van oud-kolonies als Indië op het Belgische beleid maakte veel indruk op haar en sterkte haar in de antikoloniale visie die ze bij *Links* en in de steuncomités rond de Algerijnse bevrijdingsoorlog had ontwikkeld.⁵⁵

54 Schrijver Marnix Gijsen (echte naam Jan Albert Goris, 1899-1984) was Belgisch Commissaris voor Informatie in New York.

55 Interview MVH 3/9/2012; MVH, *Een schip*, p. 28-30.

Terug in België

In 1961 had Marijkes man zijn studies afgerond en keerde het koppel terug naar België, waar hij een praktijk begon in Oudergem. Marijke Van Hemeldonck had er werk in het Franstalige atheneum, maar eerst werd er in september 1961 een dochter geboren, Corinne (Corrie). Een kleine drie jaar later volgde haar zusje Sarah (Saartje). Marijke genoot van haar prille moederschap en nam haar dochters als baby overal mee naartoe. “Ik was echt een zeer gelukkig ‘moederbeest’.”⁵⁶

Illustratie 11. Marijke Van Hemeldonck met één van haar dochters.

56 MVH in *Extra-editie*, 3/12/1971, p. 7 (“Ons gesprek met Marijke Van Hemeldonck”).

Ze nam ook haar leven van militante weer op, bij *Links* en in de vakbond, die stormachtige tijden doormaakten. Eind 1960, begin 1961 waren er grote stakingen en betogingen geweest tegen de zogenaamde eenheidswet van de regering Gaston Eyskens. Zowel *La Gauche* als *Links* steunden daarbij de Waalse vakbondsleider André Renard, ook toen die de FGVB verliet en een eigen Mouvement Populaire Wallon oprichtte. Toen *Links* de deelname van de BSP/PSB aan de nieuwe regering Lefèvre I negatief evalueerde en ermee dreigde om voor de verkiezingen van 1964 niet op te roepen om socialistisch te stemmen, was de maat vol voor de partijtop. Eind 1964 lag op het zogenaamde 'onverenigbaarheidscongres' een motie voor ter uitsluiting van beide tendensbladen. Lidmaatschap van de partij en meewerken aan *Links* of *La Gauche* gingen niet langer samen. Uiteindelijk werden *Links* en een deel van de redactie van *La Gauche* in extremis terug aan boord gehesen: er kwam een gedragscode die onder meer bepaalde dat alle redactieleden lid moesten zijn van de partij en dat in verkiezingstijden de rangen gesloten moesten blijven. Een deel van de redactie van het Franstalige zusterblad weigerde het compromis, zodat *La Gauche* los kwam te staan van de partij.⁵⁷

In 1965 was een verkiezingsuitzending op televisie de aanleiding voor het eerste volmondig feministische artikel van Marijke Van Hemeldonck in *Links*. De RTBF had in het programma een vrouw opgevoerd die zei niet te weten op welke partij ze best stemde, tot ergernis van Marijke Van Hemeldonck: het was "weer eens uiting van de klassieke vooroordelen tegenover de vrouw in het openbare leven. De onnozele, weifelende kiezer, die nooit een krant leest of naar de nieuwsberichten luistert, die onbekwaam tot redeneren is en hulpeloos 'om raad vraagt', en die raad dan dwaasweg volgt, dát moet uitgerekend weer eens een vrouw zijn." Ze analyseerde vervolgens wat de drie grote partijen vrouwen te bieden hadden. De CVP beloofde 'bescherming van het moederschap', maar ontzegde die moeders het recht op geboortecontrolé. De liberalen legden het accent op 'fictieve zakenvrouwen'. Bleef het socialisme, dat in elk programmapunt aandacht had voor het welzijn van de

mens, vrouw of man, want "socialism is about people." Op dat moment stond Marijke Van Hemeldonck nog achter de visie dat de BSP geen apart vrouwenprogramma nodig had, aangezien de partij vrouwen sowieso als volwaardige leden van de samenleving beschouwde.⁵⁸ De tweede helft van de jaren zestig zou haar uit die illusie halen: vrouwendiscriminatie was zo alomtegenwoordig en vanzelfsprekend dat velen het niet eens als een probleem opmerkten. De omvang ervan werd haar duidelijk toen ze de werkomstandigheden van fabrieksarbeidsters leerde kennen.

⁵⁷ Van der Taelen L. (1984), "Links buiten of niet? Het onverenigbaarheidscongres (1964)" in Witte E. (1984), *Vooruitlopen op het Vlaamse socialisme*, p. 55-63; *Links, étude d'un organe de tendance*, *Courier hebdomadaire du Crisp*, nr. 276, 26/2/1965.

⁵⁸ MVH, *Links*, 22/5/1965.

Illustratie 12.
Betoging van
het Aktie-
komitee Gelijk
Loon voor
Gelijk Werk op
2 juni 1966.

HOOFDSTUK 2

De jaren 1960 en de rechten van de werkende vrouw

De arbeidsmarkt die Marijke Van Hemeldonck in 1953 betrad, was een vat vol contradicties. Tussen 1947 en 1961 kwamen er 92.000 beroepsactieve vrouwen bij, het decennium daarna nog eens 145.000. Zij vonden vooral een plaats in de sterk groeiende dienstensector: als kantoorbediende in de privésector of bij de overheid, in de zorg, ... Het kostwinnersgezin was over zijn hoogtepunt heen, het tweeverdienersgezin maakte weer opgang, maar werkgevers, de overheid en tot op zekere hoogte ook de vakbonden schatten het werk van vrouwen stelselmatig lager in dan dat van mannen. Op z'n best leverde het een bijverdienste op voor het gezin, op z'n slechtst was het een maatschappelijk probleem. Het was nog steeds mogelijk een vrouw te ontslaan bij huwelijk (de gangbare praktijk in het katholiek onderwijs) of bij zwangerschap.¹ In het technisch en beroepsonderwijs volgden meisjes voornamelijk de richtingen snit en naad of huishoudkunde, die niet aansloten bij de realiteit van de arbeidsmarkt. Het gevolg was dat vrouwen in de industrie veelal als ongeschoold arbeidster aan de slag waren, in onzekere en fysiek zware jobs, en aan lage lonen. De overheid deed weinig om de positie van werkneemsters te verbeteren. Het tewerkstellingsbeleid bestond er vooral in om vrouwen, al naargelang de economische situatie, nu eens aan te moedigen om thuis te blijven, dan weer om te gaan werken. Zo werd in de economisch moeilijke periode

¹ Ontslag bij zwangerschap werd verboden in 1967, bij KB nr. 40 van 24/10/1967.

1949-1954 een premie 'moeder aan de haard' ingevoerd, die weer verdween in 1957, toen er krapte voelbaar was op de arbeidsmarkt.²

Gelijk loon voor gelijk werk

De vrouwenbeweging protesteerde aanhoudend tegen deze discriminaties, maar vond geen gehoor. Aangezien de gelijkheid van vrouw en man niet expliciet in de Grondwet of in andere bindende teksten stond ingeschreven, was het ook niet mogelijk de ongelijkheden juridisch aan te vechten.³ Dat de schrijnende kwestie van de loonkloof – in 1954 bedroeg het loonverschil tussen vrouwen en mannen in de industrie 42,72%⁴ – toch de politieke agenda haalde, was in sterke mate te danken aan de internationale verbintenissen die België hierover aanging. In 1951 nam de Internationale Arbeidsorganisatie (IAO) verdrag nr. 100 en aanbeveling nr. 90 aan, over gelijk loon voor gelijk werk. Nadat België het verdrag had geratificeerd, werd de kwestie iets ernstiger genomen – met o.a. een advies van de Nationale Arbeidsraad – maar dat vertaalde zich niet in concrete vooruitgang. Door de ondertekening en ratificering van het Verdrag van Rome (1957/1958) ontstond er wel een zeker gevoel van urgentie. Met dat verdrag gaven België, Duitsland, Frankrijk, Italië, Luxemburg en Nederland vorm aan de Europese Economische Gemeenschap (EEG). Het schetste het institutionele kader en het werkingsterrein van de EEG en verplichtte de toetredende landen om op een aantal terreinen de onderlinge verschillen weg te werken. Eén daarvan was het verschil tussen mannen- en vrouwenlonen. Frankrijk, dat meende koploper te zijn op vlak van loongelijkheid, wilde zich beschermen tegen concurrentie van Italië, dat dankzij de erg lage vrouwenlonen goedkoop

kleding kon produceren. Om daar komaf mee te maken, bepaalde artikel 119 van het Verdrag dat mannen en vrouwen in elk land gelijk loon voor gelijk werk moesten krijgen. Anders dan Conventie 100 van de IAO, was het Verdrag van Rome aan een strak tijdschema gebonden: er waren drie periodes van vier jaar voorzien om alle afspraken door te voeren. Artikel 119 maakte deel uit van de eerste fase, met 31 december 1961 als einddatum.⁵

Illustratie 13. Affiche van het ABVV voor de sociale verkiezingen van 1963.

Eind 1961 bleek evenwel dat geen enkele lidstaat de doelstellingen uit artikel 119 had benaderd, laat staan gehaald. Omdat de tweede fase van het Verdrag slechts kon aanvangen wanneer de eerste was afgerond, dreigde 'gelijk loon' de verdere uitvoering van het Verdrag te blokkeren. Tijdens een spoedberaad in december 1961 werd een oplossing uitgedokterd: de heikele kwestie werd uit fase één gelicht en kreeg een nieuw tijdpad mee. Op 30 juni 1962 mocht de loonkloof nog maximaal 15% bedragen, één jaar later nog maar 10% en op 31 december 1964 moest ze zijn weggewerkt. Voor de slechte verstaander stond vermeld dat er niet alleen gelijk loon moest zijn wanneer mannen en vrouwen identiek dezelfde functie hadden.

² Lambrechts E. (1979), *Vrouwenarbeid in België: het tewerkstellingsbeleid inzake vrouwelijke arbeidskrachten 1930-1972*, Brussel: Centrum voor Bevolkings- en Gezinsstudien, p. 62-66, 132-149; Jacques C. (2013), *Les féministes belges et les luttes pour l'égalité politique et économique (1918-1968)*, Brussel: Académie Royale de Belgique, p. 128-131.

³ Mathilde Schroyens (1912-1996) diende in 1953 een wetsvoorstel in om gelijkheid man/vrouw in de Grondwet in te schrijven, maar haalde haar slag niet thuis. Ze was actief in de Socialistische Vrouwen, volksvertegenwoordigster (1949-1971), Antwerps schepen van onderwijs en burgemeester (1976-1982).

⁴ Fuks F. (1968), "Le travail des femmes et le syndicalisme", *Revue du Travail*, geciteerd in Gubin E. (2007), *Éliane Vogel-Polsky: een vrouw met overtuiging*, Brussel: IGVM, p. 77.

⁵ Jacques C. (2013), *Les féministes belges*, p. 222-223; Gubin, *Éliane Vogel-Polsky*, p. 73-77; Coenen M.-Th. (1991), *La grève des femmes de la FN en 1966*, Brussel: Politique et Histoire, p. 60-61.

Er diende ook een einde te komen aan de alomtegenwoordige aparte loonbarema's voor mannen en voor vrouwen, die het werk van vrouwen stelselmatig lager inschaalden dan dat van mannen.⁶ In essentie schoof de Europese Ministerraad gelijk loon echter doelbewust op de lange baan. In België kon de overheid ongestraft blijven schermen met het excuus dat niet zichzelf de lonen vastlegde, maar de sociale partners.⁷ Er werden wat parlementaire vragen gesteld, ook in het Europees Parlement, maar niemand voerde echt de forcing, ook de vakbonden niet. Weinig verrassend bleek de loonkloof op 31 december 1964 nergens gedicht, al was er in de hele EEG reële vooruitgang geboekt.⁸

“

Vrouwen zijn ook mensen

“Bij mijn oma hing er op de overloop een netjes ingekaderde borduurlap. ‘Verwanten zijn óók mensen’ stond erop te lezen. De jongste tijd kom ik dikwijls in verleiding om een dergelijk geborduurd voorstootje aan diverse personen en instanties te schenken, maar dan met de lichtjes gewijzigde spreuk: ‘Vrouwen zijn óók mensen’. Want plots schijnt zowat iedereen met verrassing vast te stellen, dat één helft van de mensheid tot de vrouwelijke kunne behoort. En dat, waar alle burgers gelijk zijn voor de wet, de mannen toch nog altijd een stuk méér gelijk zijn dan de vrouwen.”⁹

”

Voor de vrouwenbeweging hadden artikel 119 en IAO-Conventie 100 inmiddels geen geheimen meer. De overkoepelende Nationale Vrouwenraad deed een beroep op de expertise van Adèle Hauwel (Porte Ouverte), die verschillende conferenties van de IAO had bijgewoond, en Madeleine Ledrus, die op het Ministerie van Arbeid bij de dienst toezicht op de sociale wetten werkte.¹⁰ De Vrouwenraad belegde ook lezingen voor een breder publiek over het onderwerp, die door de openbare televisie werden opgepikt. In 1962 wijdde het vrouwenprogramma *Penelope* van de BRT twee keer een item aan artikel 119, wat veel vragen om informatie uitlokte.¹¹ Aan Franstalige zijde realiseerde Émilienne Brunfaut een televisieprogramma.¹² Via de Association des Femmes Juristes was er contact met juristes die in artikel 119 een hefboom zagen om van gelijk loon een afdwingbaar recht te maken. Marijke Van Hemeldonck herinnert zich: “Stella Wolff, Régine Orfinger, Marie-Thérèse Cuvelliez en nog een aantal, die zijn daarop [art. 119] gesprongen, en dat is de verdienste geweest van Éliane Vogel-Polsky, die het arbeidsrecht volgde.”¹³ Éliane Vogel-Polsky, die zich aan de ULB toelegde op arbeids- en sociaal recht, was ten eerste verontwaardigd over de kunstgreep die eind 1961 was uitgehaald met artikel 119. Volgens haar kón er niet zomaar aan de uitvoering van het Verdrag van Rome worden gemorrelt. Ze stelde dat artikel 119 *self-executing* was, dat er sinds 1 januari 1962 rechtstreeks rechten en plichten uit voortvloeiden, of de lidstaten daar nu klaar voor waren of niet. In de academische wereld vond ze weinig gehoor met die these, maar bij de vrouwenbeweging en de vakbonden wél. In september 1965 sprak ze erover tijdens een studieweek voor vrouwelijke ABVV-militanten, waar ook Marijke Van Hemeldonck present was. Ze vertelde dat er nood was aan actie zodat artikel

6 Gubin, *Éliane Vogel-Polsky*, p. 78-79.

7 De bevoegde minister weigerde wel vanaf 1963 om nog CAO's te bekrachtigen die ongelijke lonen bevatten.

8 Communauté Economique Européenne (1965), *Rapport de la Commission au Conseil sur l'état de l'application au 31 décembre 1964 de l'article 119*, Bruxelles, p. 5-11; Parlement Européen. Commission Sociale, *Avant-projet de rapport sur l'application de l'égalité entre les travailleurs masculins et les travailleurs féminins*, 5/5/1966, p. 5.

9 MVH, *Links*, 21/5/1966.

10 Jacques C. (2008), *Les féministes belges et le changement social en Belgique (1918-1968)*, Brussel: gedeeltelijk uitgegeven doctoraats thesis ULB, p. 304. Adèle Hauwel (1920-2004) was arts en feministe.

11 Uitzendingen van 4/5/1962 en 30/6/1962: Bouteligier S. (2005), *Penelope, constructie van vrouwelijkheid op de Vlaamse televisie 1955-1966: een analyse*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling KULeuven, p. 96-97.

12 Gubin, *Éliane Vogel-Polsky*, p. 80. Émilienne Brunfaut-Steux (1908-1986) was vakbondsmilitante bij de FGVB, waar ze in de jaren onmiddellijk na WOII de beginnende vrouwenwerking ondersteunde. Ze was o.a. medeoprichtster van de Rassemblement des Femmes pour la Paix (1947) en vicevoorzitster van de Commissie Vrouwenarbeid die in 1974 tot stand kwam in het Ministerie van Arbeid en Tewerkstelling.

13 Interview MVH 3/9/2012. Over prof. em. Éliane Vogel-Polsky (*1926), die zich als juriste onder meer toelegde op het recht inzake gelijke kansen, verscheen in deze reeks Gubin, *Éliane Vogel-Polsky: een vrouw met overtuiging*, Brussel: IGVM.

119 eindelijk zou worden toegepast. Het was een boodschap die aansloeg bij de arbeidsters, onder wie Charlotte Hauglustaine van de wapenfabriek FN in Herstal. Daar dienden zich moeilijke onderhandelingen aan over een nieuwe collectieve arbeidsovereenkomst (CAO) en betere lonen voor de vrouwen.¹⁴

Een staking die in de geschiedenis wordt geschreven

Op 16 februari 1966 brak bij datzelfde FN Herstal een staking uit die geschiedenis zou maken: twaalf weken lang legden de arbeidsters het werk neer, met als belangrijkste eis 'gelijk loon voor gelijk werk'. Zoals in veel bedrijven, stonden de zowat 3500 vrouwelijke arbeidskrachten bij FN helemaal onderaan de loonladder. Ze waren bijna zonder uitzondering ingeschaald in één van de drie laagste looncategorieën, die exclusief voor vrouwen waren.¹⁵ 'Femmes machines' werden ze genoemd: ze deden precisiewerk aan de machines, maar werden betaald als ongeschoolde arbeidsters. Hun ongeschoolde mannelijke collega's begonnen in loonschaal 4. De metaalsector was al sinds 1962 bezig met het wegwerken van de loonongelijkheden, maar dat proces verliep traag. Toen begin 1966 de onderhandelingen over een nieuwe CAO muurvast zaten, hadden de arbeidsters bij FN genoeg van de loze beloftes. Vakbondsafgevaardigden Charlotte Hauglustaine (FGTB) en Rita Jeusette (CSC) roerden de trom: "We waren er klaar voor. Iedereen was de situatie meer dan beu en toen de afgevaardigden vroegen om nog wat langer geduld te hebben, was het genoeg geweest. Ze probeerden ons te overtuigen, maar dat haalde niets uit, we zijn in staking gegaan."¹⁶ Zonder stakingsaanzegging in te dienen, verlieten de vrouwen de fabriekshal en trokken de straat op. Voor de naleving van artikel 119. Al snel lag de volledige fabriek stil: meer dan 3.500 vrouwen waren in staking, meer dan 5.000 mannen werden werkloos. Vrouwenorganisaties kwamen hun solidariteit betuigen, net als buitenlandse vakbondsdelegaties. "De FN-krachtproef is een test",

¹⁴ Over Vogel-Polsky's ervaringen op de studieweek *De werkende vrouw en haar problemen*. Gubin, *Éliane Vogel-Polsky*, p. 80-81 en p. 104-105.

¹⁵ Bij FN werkte slechts een honderdtal vrouwen in een gemengde functie en dus in een hogere loonschaal: Coenen, *La grève*, p. 99 e.v.

¹⁶ Getuigenis van Rita Jeusette in Coenen, *La grève*, p. 113.

schreef Marijke Van Hemeldonck in *Links*, "De uitkomst zal het lot van alle werkende vrouwen in de Euromarklanden en uiteindelijk over de hele wereld beïnvloeden [...] Iedereen heeft kunnen vaststellen dat art. 119 stelselmatig verkracht werd: te Luik, in België, in Frankrijk, in heel West-Europa. Het strekt tot eer van de arbeidsters van Herstal dat zij, en zij alleen, de muur van de passiviteit doorbroken hebben. Niemand anders dan zij mogen deze pluim op hun hoed steken. Zij hebben zelf hun zaak, de gelijkheid van lonen, in handen genomen en niemand heeft hen er kunnen van afbrengen. Spontaan, bijna zonder hulp hebben zij zich in de strijd geworpen, niet voor enige centen, zoals in de burgerlijke pers beweerd wordt, maar om het grote menselijk en socialistisch principe van gelijkberechtiging. Zij strijden dus voor een principe dat de gehele arbeidersklasse van Europa aanbelangt."¹⁷

Illustratie 14. Betoging tijdens de staking bij FN Herstal, 1966.

¹⁷ MVH, "Gelijk loon voor gelijk recht: een nationale beweging" en "De lange mars van de werkende vrouwen", *Links*, 30/4/1966.

Het resultaat van twaalf lange weken staking was uiteindelijk geen gelijk loon, maar een beperkte loonsverhoging.¹⁸ De 'staking op muziek en zonder piket'¹⁹ was er evenwel in geslaagd om artikel 119 van het Verdrag van Rome ruim bekend te maken. "The feminine battle-cry that is shaking the common market" klonk het bij *Sun* (Verenigd Koninkrijk), en *Het Laatste Nieuws* besloot: "Het was de eerste maal in Europa, dat arbeidsters een zelfstandige actie voerden om als gelijken van de arbeiders erkend te worden. Omdat zij steunden op artikel 119 van het Verdrag van Rome plaatsten zij, eveneens voor de eerste keer, het vraagstuk van de arbeid op het peil van de Europese Economische Gemeenschap, die tot nog toe nagenoeg uitsluitend de nadruk heeft gelegd op de economische eenmaking."²⁰

Een vrouwenwerking in het ABVV

De staking zorgde ervoor dat de vakbonden de inhaalbeweging ten opzichte van hun vrouwelijke leden versnelden. Ze toonden al enkele jaren meer aandacht voor de problemen van werkende vrouwen, maar er was nog een lange weg te gaan. Vakbonden waren echte mannenbastions. Zelfs in sectoren waar veel vrouwen werkten (textiel, tabak, voeding, openbare diensten, verkoop...), herinnert Marijke Van Hemeldonck zich dat de vakbondsafgevaardigde zowat altijd een man was. Dat had te maken met seksisme, maar ook met de specifieke (arbeids-)situatie van vrouwen. Omdat ze instonden voor kinderen en gezin, hadden vrouwen nauwelijks tijd voor vergaderingen na de werkuren. Omdat ze minder werkzekerheid hadden dan mannen, werden ze minder gemakkelijk verkozen bij de sociale verkiezingen.²¹

18 Mede omdat de onderhandelingen in handen waren van mannen die artikel 119 niet kenden. Over de staking van de 'femmes machines' bij FN Herstal: Coenen, *La grève*. In de documentaire *Femmes machines* van Marie-Anne Thunissen (Les films de la passerelle, 1996) kijken de staaksters terug op hun actie.

19 Annie Massay (FGTB) sprak van "Een staking zonder piket, want er waren geen onderkruipsters. Een staking met muziek, op het ritme van de Internationale en van een vrolijk deuntje, dat duidelijk de vastberadenheid uitdrukte van de vrouwen," *Links*, 14/5/1966.

20 *Sun*, 25/5/1966; *Het Laatste Nieuws*, 11/5/1966.

21 MVH aan EF, 30/3/2013.

In het bestuur van het ABVV en het ACV zat geen enkele vrouw. Het was tijd om de aparte vrouwenwerkingen nieuw leven in te blazen.²²

“

Vrouwelijke arbeidskrachten worden op vele manieren uitgebuit door het kapitaal. Vrouwenlonen bedragen soms maar 70% van de mannenlonen voor hetzelfde werk. In sommige bedrijven worden arbeidsters afgedankt als ze trouwen, in andere als ze zwanger zijn. Dikwijls worden vrouwen beschouwd als een soort buffer-arbeidskracht. [...]. Maar ook de maatschappij buit de werkende vrouw uit. Er wordt van haar geëist dat ze, naast 40 uur beroepswerk en dikwijls ook ettelijke uren reizen ook nog 40 uur huiswerk doet – nutteloos, vermoeiend huiswerk, dat in een betere woning en in een beter georganiseerde maatschappij tot minder dan de helft kan herleid worden. Er wordt van haar geëist dat ze zich zou aanpassen in een arbeidswereld, gemaakt voor mannen; dat ze werkuren zou aanvaarden, die alleen mannen schikken; dat ze haar sociale functie als echtgenote en moeder als een hinderlijk gebrek zou voelen. Jonge arbeiders worden voor een jaar uit hun werkkring getrokken om in 's lands dienst op min of meer geraffineerde manier te leren moorden en die afwezigheid heet 'dienst aan de gemeenschap'. Als een jonge vrouw de gemeenschap een nieuw leven schenkt en daarvoor gedurende 3 maanden het werk opgeeft, wordt er hard geroepen over absentisme. Nochtans is één legerdienst gelijk aan vier kraamverloven.²³

”

22 Zowel bij het ABVV (1945) als bij het ACV (1946) bestond er onmiddellijk na WOII een vrouwenwerking, maar die deemsterden vrij snel weer weg. Jacques, *Les féministes et le changement social*, p. 302.

23 MVH, *Links*, 7/5/1966.

Binnen het ABVV hadden Marijke Van Hemeldonck en vooral Émilienne Brunfaut na jarenlang militeren een zeker recht van spreken opgebouwd als het over vrouwenarbeid ging. Bij de betaalde krachten waren Annie Massay, die in de Luikse federatie de vrouwen van de bediendenvakbond had georganiseerd, en Irène Verheyden van de kledingcentrale overtuigd van het belang van een vrouwenwerking. Het ABVV liep evenwel duidelijk achter op het ACV. Daar was in 1958 een aparte Syndicale Dienst voor Vrouwen opgericht, die onder impuls van Sara Masselang uitgroeide tot een gerespecteerde drukkingsgroep. Voor Sara Masselang, die haar sporen had verdiend bij de arbeidsmiddenwerking van de VKAJ, was de leuze ‘zien, oordelen, handelen’ van Jozef Cardijn een blijvende bron van inspiratie. Ze liet de arbeidsters aan het woord over hun problemen en wensen, onderbouwde hun verhalen met cijfers, ontleedde hun penibele situatie in al haar complexiteit en puurde daar aanbevelingen uit. In Gust Cool vond ze een algemeen secretaris die haar bevindingen ernstig nam.²⁴ In 1965 werd Sara Masselang opgenomen in het nationale bureau van het ACV. Marijke Van Hemeldonck noemt haar “een voorbeeld voor ons allen”, iemand voor wie ze een ongelooflijke bewondering had omdat ze de problemen van de werkende vrouwen door en door kende.²⁵

Het werk van de ACV-Syndicale Dienst voor Vrouwen vertrok bij de arbeidsters en keerde ook naar hen terug. Al in 1960 was er een nationale verzameldag voor vrouwelijke militanten. Het vrouwelijk actieprogramma dat toen verscheen, bevatte een massa feitenmateriaal en vatte de eisen van de arbeidsters samen in drie duidelijke slagzinnen:

- “Wij willen erkend worden als volwaardige arbeidskrachten;
- Wij willen actief betrokken worden bij het beroepswezen en in heel het syndikaal kader;
- Wij willen zelf betrokken worden bij onmiddellijke konkrete verwezenlijkingen.”

24 Interview EF met Sara Masselang, 23/10/2012.

25 Interview MVH 3/9/2012 en MVH aan EF, 30/3/2013.

Vanaf 1961 kwamen de vrouwelijke afgevaardigden van centrales en verbonden jaarlijks samen in een consultatieve commissie voor vrouwenbelangen. Sara Masselang kreeg ook het tijdschrift *Vrouwen aan de arbeid!* in handen, waar het ACV in 1950 mee was gestart.²⁶ Van zo’n werking konden Marijke Van Hemeldonck en haar medestanders bij het ABVV in de vroege jaren 1960 slechts dromen. Weliswaar verscheen er in *De werker* sinds 1954 een vrouwenrubriek en werd in 1956 beslist om regelmatig vrouwen uit de beroepscentrales en gewestelijke afdelingen samen te brengen, maar tot halfweg de jaren zestig was de vrouwenwerking van het ABVV nauwelijks gestructureerd. De commissie vrouwenarbeid die Annie Massay in 1963 oprichtte in de regionale ABVV-federatie Luik-Huy-Waremme was een zeldzaam lichtpuntje.²⁷ Marijke Van Hemeldonck herinnert zich Annie Massay als “een heel sterke kracht. Ze was getrouwd met een grote kaïd van de Luikse federatie, maar was zelf ook een echte vakbondsvrouw. Ze was een betaalde kracht in de bediendencentrale SETCA en groepeerde daarbinnen de nieuwe groepen vrouwen, de verkoopsters, de kassiersters. Ze had dus eigen ‘troepen’ en dat gaf haar invloed.”²⁸ Ten tijde van de staking van Herstal trokken Émilienne Brunfaut, Éliane Vogel-Polsky en Marijke Van Hemeldonck regelmatig naar Luik voor overleg met Massay’s vrouwencommissie.²⁹

In die periode boog ook ABVV-nationaal zich over de vorming en organisatie van de vrouwelijke leden. “Men begon uit te kijken naar vrouwen die lid waren van de vakbond, konden spreken in het openbaar en gratis het land wilden afreizen om op de vormingsdagen van de vakbond over ‘vrouwenproblemen’ te spreken.”³⁰ Eén

26 Mampuy J. (1991), “De christelijke vakbeweging in België” in Gerard E., *De Christelijke Arbeidersbeweging in België 1891-1991*, deel 2, Leuven: Universitaire Pers, p. 254-255; ACV (1960), *Vrouwelijk actieprogramma 1960*, Brussel: ACV, p. 5-7.

27 Vanrie S. en Hoedemaekers C. (1997), “Het machtigste wapen: vrouw en arbeid 1945-1960” in De Weerd D. (1997), *De dochters van Marianne: 75 jaar SVV*, Antwerpen: Hadewijch, p. 247-250; FGTB Liège Huy Waremme, Congrès statutaire 23-24 octobre 1965, Commission du Travail des Femmes, Liège; Émilienne Brunfaut animeerde ook enkele vroege vrouwencommissies: Gubin, E. (2006), *Dictionnaire des femmes belges XIXe et XXe siècles*, Brussel: Racine, p. 517-519.

28 Interview MVH 11/1/2013 en MVH aan EF, 31/3/2013.

29 Amsab-ISG, Archief É. Brunfaut, nr. 125, Notulen van vergaderingen van de Luikse Commissie Vrouwenarbeid en MVH aan EF, 31/3/2013.

30 MVH aan EF, 31/3/2013.

van die vrouwen was Marijke Van Hemeldonck, op dat moment vooral actief bij de Brusselse ACOD. In 1965 schakelde het ABVV een tandje hoger: in samenwerking met de Socialistische Vooruitziende Vrouwen werd in vakantiekolonie Zeezicht een vijfdaagse over 'de werkende vrouw en haar problemen' ingericht. De vorming was bestemd voor vrouwelijke vakbondsmilitanten en voor (mannelijke) vakbondsafgevaardigden 'met belangstelling voor specifiek vrouwelijke problemen'. Op de agenda stonden lezingen en discussies over arbeid, gezin, de rechtspositie van de vrouw en niet te vergeten artikel 119 van het Verdrag van Rome. Illustratief voor de ambigue houding ten opzichte van vrouwenarbeid was een lezing over 'De criminaliteit van de vrouw en haar tewerkstelling' – al besloot die geruststellend dat er geen aantoonbaar verband tussen beide was.³¹

Die eerste studieweek liet op verschillende lesgevers een diepe indruk. Éliane Vogel-Polsky sprak van "een laboratorium van ideeën, voorstellen, kritiek op machopraktijken binnen de vakbond en vooral een revolutionaire smeltkroes die een louterende werking had, zowel voor mij als voor hen."³² Ook voor Marijke Van Hemeldonck was het een revelatie: "Geen enkel dossier, geen enkele studie heeft me zo'n scherp inzicht gegeven in wat er politiek, maatschappelijk en feministisch nog te verwezenlijken was, als de studieweek voor werkende vrouwen van het ABVV." De socialistisch-feministische prioriteitenagenda die ze toen voor zichzelf opstelde, zou haar verdere loopbaan dienst doen.³³

31 ABVV (1965), *De werkende vrouw en haar problemen*. Bij de sprekers voor de deelnemers uit Vlaanderen waren onder meer Betty Frantzen (SVV), Lea Martel (BRT), Mariette Verrycken (juriste, adviseur op het kabinet van Piet Vermeylen) en Ernest Schepens (over criminaliteit).

32 Gubin, *Éliane Vogel-Polsky*, p. 81.

33 MVH, *Een schip*, p. 42.

Terugblik op de studieweek in Zeezicht

"In de kaderschool voor mannen speelden de studiediensten van het ABVV en de vakbondsleiders van de sector een gewichtige rol. Geen van hen wou zijn status afzwakken door eerder arbeidsters, verkoopsters en tikjuffrouwen toe te spreken. Men deed dus een beroep op de monitrices van een vakantiekolonie voor de begeleiding en op enkele militante vrouwen uit de (socialistische) beweging voor de inhoud. Over het onderwerp *Problemen van de werkende vrouw* bestond noch handleiding noch programma. De deelnemers leerden zingen dat *Un kilomètre à pied, ça use, ça use*. En voorts hoorden ze voor het eerst van hun leven over internationale rechtsinstrumenten aangaande vrouwenarbeid: de conventies van de Internationale Arbeidsorganisatie, art. 119 van het Verdrag van Rome. De lesgeefsters brachten de informatie over en kregen levensverhalen te horen, door elkaar, over arbeidsproblemen, gezinsleven, geldgebrek, ongewenste zwangerschap en het banale machisme in fabriek en gezin. Kortom al wat de vakbondsleiding nooit gehoord of gezien had, of had willen weten."³⁴

34 MVH (2006), "De vrouwenstaking van Herstal (1966): in België startschot van het moderne feminisme, in Europa grondslag van het EU-gelijkheidsrecht", *Brood & Rozen*, 2006, nr. 1, p. 49.

De ABVV-vrouwencommissie en het handvest voor de werkende vrouw

De studieweek deed de roep om een volwaardige nationale ABVV-vrouwenwerking luider klinken. In december 1965 keurde het statutaire congres van het ABVV een resolutie in die zin goed: er werd een studiecommissie aangesteld om onderzoek te doen naar de arbeidsomstandigheden van vrouwen, hun onderwijs en beroepsopleiding, de sociale uitrusting, gezinsplanning, deeltijdse arbeid en de plaats van vrouwen in de vakbondswerking.³⁵ Marijke Van Hemeldonck nam het luik over sociale uitrusting voor haar rekening. Tijdens een nieuwe studieweek, in oktober 1966, toetste deze studiecommissie haar eerste bevindingen af bij de basis. Dat was een bijzonder leerrijke oefening, getuigde Marijke Van Hemeldonck in *Links*, al was het jammer dat de organisatoren niet hadden gedacht aan “het onderbrengen van kinderen en echtgenoot,” waardoor weinig moeders hun zeg hadden kunnen doen over kwesties als de combinatie van werk en gezin, kinderopvang enz. Ze pleitte voor familiale studiedagen of studieweekends. Niet alleen omdat zo’n formule haalbaar was voor jonge moeders, maar ook omdat mannen dan konden deelnemen en zien “dat het vraagstuk van de werkende vrouw in feite geen vrouwenprobleem is, maar een arbeids- en gezinsprobleem.”³⁶ Op deze nagel zou Marijke Van Hemeldonck de komende jaren blijven kloppen.

Met de hulp van de studiedienst vatte de ABVV-vrouwencommissie haar bevindingen samen in de brochure *De rechten van de arbeidende vrouw*.³⁷ Op 23 april 1967 organiseerden het ABVV en de SVV een gezamenlijke Dag van de Vrouwen waarop ze dit handvest voorstelden. Het wees op de problemen waarmee werkende vrouwen te maken kregen en suggereerde oplossingen: de belangrijkste kwesties waren

³⁵ Amsab-ISG, Archief É. Brunfaut, nr. 125, Notulen van de Commission Travail des Femmes FGTB Liège Huy Waremme 13/11/1967, Brief FGTB Liège-Huy-Waremme aan L. Major 1/12/1967; ABVV, *Moreel verslag 1965-66-67*, p. 59; MVH, *Links*, 2/7/1966.

³⁶ MVH, “ABVV-studieweek over de werkende vrouw”, *Links*, 5/11/1966.

³⁷ Er was inspiratie gevonden in *The rights of working women*, het handvest dat het Internationaal Verbond van Vrije Vakverenigingen in 1965 aannam: Reinalda B. en Verhaaren N. (1989), *Vrouwenbeweging en internationale relaties 1868-1986: een vergeten hoofdstuk uit de internationale betrekkingen*, Nijmegen: Ariadne De Knipe, p. 174-176. In 1968 presenteerde het ACV zijn *Statuut van de werkneemster*.

loonongelijkheid, een slechte beroepsopleiding, het gebrek aan kinderopvang en een verouderde arbeidswetgeving.

Illustratie 15. ABVV-handvest van de werkende vrouw.

“

Marijke Van Hemeldonck droeg het handvest *De rechten van de arbeidende vrouw* op aan de arbeidsters van Herstal en de vele vrouwen die hen voorgingen

“Dit document ligt ons, de werkende vrouw, nauw aan het hart. Het is de officiële erkenning van ons bestaan als volwaardige arbeidskrachten en van onze specifieke problemen. Het is de bevestiging van ons recht op arbeid. Het is een plechtige verbintenis vanwege onze vakbondsorganisatie en onze kameraden-mannen steun en solidariteit achter onze strijd te zetten. Ons vrouwenhandvest zouden we moeten opdragen aan de naamloze stoet arbeidende vrouwen, die hun lot nooit gelaten hebben willen dragen. Aan de anonieme meisjes en vrouwen op de foto van een 19^e eeuwse arbeiderswijk in Julien Kuypers’ *Bergop*.

Aan de 17^e eeuwse schilderes Catharina Ykens, die erin slaagde haar beroepsbekwaamheid te doen erkennen door de Antwerpse Sint-Lucasgilde.

Aan schooljuffrouw Anna Bijns, die het recht op medezeggenschap in de maatschappij opeiste voor de werkende vrouw.

Aan de vrouwen die in Laermans’ *Staking* grimmig opstappen achter de rode vlag, een kind op de arm en één aan de rok.

Aan de grootmoeder van een vriend, die van haar negende jaar in een textielfabriek werkte en aan haar kleinzoon een bezieling meegaf die hem is bijgebleven in zijn hele loopbaan.

Aan de steenbakkersvrouw uit Boom, die in een T.V.-uitzending over ‘Mensen van het gelaag’ getuigde over haar 12-urendag in de klei, met de boreling in de korf naast zich en de andere kinderen thuis.

Aan de eerste vrouw in de vakbond, aan de eerste vrouw op de universiteit, aan de eerste vrouw in het Parlement.

Aan de vrouwen van Herstal, zonder wie dit Handvest niet zou ontstaan zijn.”³⁸

”

38 MVH, *Links*, 22/4/1967.

Marijke Van Hemeldonck's enthousiasme over het handvest maakte haar niet blind voor de lange weg die in de vakbond moest worden afgelegd. Te beginnen bij de vrouwencommissie, die niet beschikte over eigen personeel of budget, en geen duidelijke plaats had in het organogram van het ABVV. De vakbondsleiding was een aparte vrouwenwerking eigenlijk niet echt genegen: op congressen werd gewaarschuwd tegen een “apartheidsgeest al was het zelfs een feministische” en tegen de waanidee “dat de staat van de man geen probleem meer stelt, terwijl voor de vrouw alles nog zou moeten gedaan worden!”³⁹ Maar Herstal had duidelijk gemaakt dat het de vrouwen menens was en dus regelde het ABVV-bureau in 1968 de samenstelling en structuur van de vrouwencommissie. Er kwam een getrappt systeem, met vrouwencommissies in de meeste vakcentrales en in alle federaties. Zij stuurden een vertegenwoordigster naar de Nationale Vrouwencommissie die 36 leden telde en onder leiding stond van adjunct-secretaris-generaal Alfred Delourme.⁴⁰ Die Nationale Commissie Vrouwenarbeid, waarin Marijke Van Hemeldonck zetelde voor de ACOD, had slechts een adviserend mandaat en beschikte nog steeds niet over betaald personeel. “Dat waren allemaal zuiver militante functies hé, wij hebben ons daar elke keer ingewurmd. Ze hebben die vrouwencommissie alleen opgericht omdat vrouwen niet ambetant zouden zijn. Ze waren enorm geschrokken van de staking van Herstal,” aldus Marijke Van Hemeldonck.⁴¹ De eerste opdracht van de vrouwencommissie was het concretiseren van het Handvest. Er gingen vier werkgroepen aan de slag: gezinsbeleid (Marijke Van Hemeldonck), vakbondsproblemen (Rosette Deroeck), vakopleiding en tewerkstelling (Émilienne Brunfaut) en arbeidsvoorwaarden (Annie Massay).⁴²

Bij gebrek aan middelen werkte de commissie voor haar vormingsactiviteiten tijdens die eerste jaren nauw samen met de SVV. De studieweken voor vrouwelijke militanten in vakantiecentrum Zeezicht werden op die manier een jaarlijkse traditie.

39 Moreel en administratief verslag voor 1965-1966-1967, p. 525; ABVV (1967), *Dag van de vrouwen*, p. 5.

40 Marina Hoornaert, Nota over de wordingsgeschiedenis van de Commissie, 26/8/1974 (privécollectie).

41 Interview MVH 7/12/2012.

42 Marina Hoornaert, *idem*; Amsab-ISG, Archief Brunfaut, nr. 125, Notulen Commission Travail des Femmes de la FGTB Liège Huy Waremme, 21/4/1969.

De eerste edities trokken meer dan 120 deelnemers,⁴³ wat bewees dat er een reële behoefte was aan zo'n ontmoetingsplaats. Het stramien was hetzelfde als de eerste keer: vijf dagen lezingen en ateliers rond specifieke vrouwenproblemen, in aparte sessies voor Frans- en Nederlandstaligen. Marijke Van Hemeldonck maakte er kennis met de problemen van fabrieksarbeidsters: prangende kwesties die vaak ver stonden van wat ze kende uit de vergaderingen met leerkrachten en ambtenaren in haar eigen ACOD. Ze vond er het klassenverschil uit haar kindertijd terug en bleef daarmee worstelen, te beginnen bij de barrière die ze willens nillens opwierp met haar 'algemeen beschaafd Nederlands'. Het was zoeken naar de juiste toon: sprekers die hun kennis op maat van kortgeschoolde vrouwen konden brengen, samenvattingen die recht deden aan de concrete ervaringen van de arbeidsters. De deelnemers kwamen soms kritisch uit de hoek, maar zetten mee hun schouders onder de vrouwenwerking.⁴⁴

A Zeezicht nous nous sommes rencontrées,
mais nous voulons nous retrouver
pas seulement une fois par année.
Nous voulons nous organiser!
Le travail, c'est la santé,
Nous voulons nous structurer!
Y a des combats à mener
Pour l'égalité!

Zeezicht-variant op het lied van de staaksters in Herstal.⁴⁵

43 ABVV, *Moreel en administratief verslag 1965-1966-1967*, p. 528.

44 MVH aan EF, 31/3/2013.

45 Lied gezongen aan het eind van de vorming in 1967: Amsab-ISG, Archief MVH, nr. 78, Typoscript "Semaine d'étude FGTB sur les problèmes des femmes au travail", s.d. [1967].

De vakbond moest niet alleen de werkende vrouwen beter verdedigen. Marijke Van Hemeldonck wilde een heel nieuwe organisatiecultuur, zodat vrouwen zich ook echt thuis zouden voelen in hun vakbond: "Vakbondswerk was tot op heden een mannenbezigheid, in mannentaal, volgens mannenmethodes en over mannenproblemen. Dat zal moeten veranderen. [...] De mannelijke arbeider [...] zal moeten leren de arbeidsproblemen in zijn geheel te zien, met de aspecten die ze voor de arbeidster hebben. Hij zal een nieuwe houding moeten leren aannemen in zijn gezin, die tegen de traditionele schema's indruist. Hij zal zijn solidariteit moeten betonen met de werkende vrouw, zoals de vrouwen zich steeds solidair achter de strijd van de arbeider hebben geschaard."⁴⁶ Dat er in dat opzicht nog een lange weg was af te leggen, ook aan de top van de vakbond, mocht Marijke Van Hemeldonck herhaaldelijk ervaren. Weliswaar kregen zij en vijf andere vrouwen het woord op het vakbondcongres van 1968 – 'manwijven' schreef *La Libre Belgique* ⁴⁷ –, maar net zo goed had algemeen secretaris Louis Major haar eens een congreszaal laten uitzetten omdat ze haar dochter de borst gaf: "Ik zie het nog gebeuren, de zaal, Annie Massay had bekomen dat men de rechten van de arbeidende vrouwen zou behandelen. Of neen, het was de verenigbaarheid van de dubbele taak van de vrouw – moederschap moest er weer bij zijn hé. Sarah was nog aan de borst, en ik was dus op het congres, ik had een grote sjaal en daar die baby onder. En Major heeft mij doen de zaal uitzetten wegens onzedigheid. Op het congres over de rechten en moeilijkheden van de werkende vrouw."⁴⁸ Met Louis Major, die prat leek te gaan op zijn seksisme, zou het nog tot botsingen komen, onder meer bij het Aktiekomitee Gelijk Loon voor Gelijk Werk.

46 MVH, *Links*, 22/4/1967.

47 *La Libre Belgique*, 11-12/5/1968, p. 2. De verschijning van "dames-afgevaardigden die door de staking van Herstal van al hun complexen waren bevrijd" werd er een "nieuw en op zich sympathiek fenomeen" genoemd.

48 Interview MVH 3/9/2012 (vermoedelijk een congres in de lente van 1964). Het was ook Louis Major die zei "Wijven moeten geen complimenten maken", toen Nelly Maes in 1971 vroeg om als gehuwde vrouw haar eigen naam te mogen gebruiken in het Parlement.

Het Aktiekomitee Gelijk Loon voor Gelijk Werk

Het Aktiekomitee Gelijk Loon voor Gelijk Werk zag het licht tijdens de staking van de ‘femmes-machines’ van FN Herstal. Op 14 april 1966 belegden Monique Van Tichelen, Marthe Van de Meulebroeke en Nicole Gérard, alledrie actief in de Union de la Gauche Socialiste,⁴⁹ een eerste vergadering over de oprichting van een breed pluralistisch platform ter ondersteuning van de staaksters en hun eisen. Afgaand op hun Franstalige en linkse signatuur, behoorden de 23 aanwezigen op die eerste vergadering tot de directe entourage van de Union de la Gauche Socialiste: Lucia De Brouckère, Roger Lallemant, Ernest Glinne en Marie Guisse bijvoorbeeld.⁵⁰ Op de stichtingsvergadering van 21 april was ook Marijke Van Hemeldonck van de partij. Er werden lijstjes gemaakt van te contacteren personen en er vertrok een oproep om aan te sluiten. “We hebben gemeend dat het ten zeerste wenselijk zou zijn al deze mensen van goede wil en de bestaande verenigingen – die elk op zichzelf reeds het hunne bijdroegen in de strijd om het beginsel Gelijk Loon voor Gelijk Werk – samen te brengen in één streven voor dit doel. Het is onze bedoeling deze samenwerking te plaatsen op een verheven ‘gedepolitiseerd’ vlak, waar allen kunnen bijdragen tot de verdediging van de waardigheid van man en vrouw.”⁵¹

De toezeggingen stroomden toe: in een tijdspanne van één maand tijd kon het actiecomité negen lijsten publiek maken, met in totaal 614 namen. Onder hen juristes Marie-Thérèse Cuvellez, Stella Wolff en Éliane Vogel-Polsky, Monique Knauer-Rifflet (centrum voor gezinsplanning La Famille Heureuse), Guy Cudell (burgemeester van Sint-Joost-ten-Noode), Raymond Rifflet (echtgenoot van Monique Knauer, zijn

⁴⁹ Monique Van Tichelen (°1930) studeerde geschiedenis aan de ULB en gaf les in het middelbaar onderwijs, Marthe Van de Meulebroeke (1922-2006) was leerkracht moraal. Beiden engageerden zich in de abortusstrijd en het feminisme van de tweede golf. De Union de la Gauche Socialiste was een kleine linkse partij.

⁵⁰ Lucia De Brouckère (1904-1982) was hoogleraar chemie aan de ULB, voorzitter van het Comité Mondial des Femmes contre la Guerre et le Fascisme, in 1962 medeoprichtster van het centrum voor gezinsplanning La Famille Heureuse; advocaat en PS-politicus Roger Lallemant (°1932) verdedigde in 1973 dokter Willy Peers en was co-auteur van het wetsvoorstel waarmee abortus in 1990 gedeeltelijk werd gedepenaliseerd; Marie Guisse (1920-1998) was actief in de communistische partij, de Rassemblement des Femmes pour la Paix en de strijd voor vrije abortus; Ernest Glinne (1931-2009), BSP-politicus, was redactielid van *La Gauche* en *Links*.

⁵¹ AVG, Archief Van Tichelen, nr. 57, Omzendbrief 22/5/1966.

Mouvement Européen had een jaar eerder een studiedag over de toepassing van artikel 119 gehouden), Marcel Deneckere en Ernest Mandel (hoofdredacteuren van respectievelijk *Links* en *La Gauche*), radiomaakster Lea Martel, Andrée Thonnart (ACOD, oud-lerares Engels van Marijke), schrijfster Maria Rosseels, choreografe Lydia Chagoll, oud-ministers Léon Troclet en Willy De Clerck, toekomstig Vrouwenraad-voorzitter Mieke Van Haegendoren, de Franse sociologe Evelyne Sullerot, ‘mevrouw Hubert Lampo’, enkele priesters en 37 studenten van de kunsthogeschool INSAS. Er sloten opvallend veel leerkrachten, journalisten, artsen en professoren aan, en nauwelijks fabrieksarbeidsters.⁵²

Het was de bedoeling dat ook organisaties de oproep zouden onderschrijven, maar de gevestigde waarden toonden zich wat wantrouwig ten aanzien van (het pluralistische karakter van) de nieuwkomer. Marijke van Hemeldonck kreeg bijvoorbeeld een ja van de Vlaamse Volksbeweging, maar een neen van de Boerinnenbond. De Katholieke Landelijke Jeugd stond positief, maar tekende uiteindelijk niet. Van SVV sloten alleen enkele bestuursleden ten persoonlijke titel aan. Ook de KAV zei neen. Volksvertegenwoordigster Maria Verlackt-Gevaert (CVP) had interesse, maar omdat het ACV niet toetrad (net zomin als het ABVV), trok ze zich terug. Frans Van Mechelen reageerde positief, maar kreeg zijn Bond van Grote Gezinnen niet mee. De enige vrouwenorganisaties die zich engageerden, waren de Association des Femmes Juristes – Belgische Vereniging van Vrouwelijke Juristen, het Rassemblement des Femmes pour La Paix, Porte Ouverte en de Belgische Federatie van Vrouwen met een Vrij en Commercieel Beroep.⁵³ Het was duidelijk dat het Aktiekomitee vooral een eerder beperkte groep van progressieve intellectuelen aantrok. Op zijn eerste persconferentie, op 31 mei, bevestigde het Aktiekomitee dat beeld. Het stelde zich voor als een groep van “progressieve vrouwen en mannen, uit alle politieke, sociale en filosofische horizons, die samen willen werken aan dit doel. Wij vormen geen bijkomende organisatie die zich in de plaats wil stellen van groepen die reeds lang hun sporen hebben verdiend. Wij willen alleen samenkomen om meer kans te maken om ons doel te bereiken: de economische en sociale gelijkheid van man en vrouw.”⁵⁴

⁵² Gubin, *Vogel-Polsky*, p. 86; RoSa, Archief AGLGW, nr. 1, Lijsten van aangesloten leden.

⁵³ AVG, Archief Van Tichelen, nr. 57, Notulen van o.m. de vergadering van 28/4/1966.

⁵⁴ AVG, Archief Van Tichelen, nr. 57, ‘Pourquoi ce Comité d’Action’, Nota voor de persconferentie van 31/5/1966.

Illustratie 16. Oproep van het Aktiecomité Gelijk Loon voor Gelijk Werk voor de betoging van 2 juni 1966.

mix van “vakbondsmilitanten, arbeidsters, bedienden, oud-minister Piet Vermeylen, verscheidene parlementsleden, mannelijke en vrouwelijke universiteitsprofessoren, een afvaardiging van de Brusselse Balie, journalisten van de geschreven en gesproken pers” die samen opstapten voor gelijk loon. “Elke betogener, elke betoogster had dus individueel besloten zich die avond vrij te maken en naar Brussel te komen. Als men bedenkt dat de meeste werkende vrouwen ook gezinslasten hebben, en dit veronderstelt dat ze voor een avond het huiswerken nakijken, avondmaaltijd koken en kinderen naar bed brengen moesten aan een bereidwillige hulp overlaten [...] dan vindt men duizend betogers al heel wat.” In *De Standaard* besloot journaliste Tilly Stuckens: “Alle begin is moeilijk. En deze kleine betoging is slechts een begin van een strijd die moeizaam maar dapper gestreden zal worden.”⁵⁵

⁵⁵ MVH, *Links*, 11/6/1966.

⁵⁶ Amsab-ISG, Archief MVH, nr. 78, MVH, niet-gedateerd typoscript; *De Standaard*, 3/6/1966.

Op 2 juni 1966, krap anderhalve maand na zijn oprichting, mobiliseerde het Aktiecomité zo’n 500 mensen voor een solidariteitsbetoging met de staaksters van Herstal. Het overhandigde daarbij een petitie aan de voorzitters van Kamer en Senaat en aan minister van Tewerkstelling en Arbeid Léon Servais (PSC). Marthe Van de Meulebroeke en Marijke Van Hemeldonck waren aangesteld tot woordvoersters en spraken de betogers toe. Marijke Van Hemeldonck onderstreepte daarbij hoe belangrijk het was alle actoren aan te sporen tot gelijke behandeling van vrouwen en mannen, en riep speciaal vrouwen op om zich te engageren.⁵⁵ Reagerend op beschrijvingen in de pers van een ‘kleine, keurige betoging’, wees ze op de unieke

Een stimulerende denk- en actiegroep

De staking bij FN Herstal was inmiddels al enkele weken afgelopen, maar de kern van het Aktiecomité besloot om verder te werken. Op zoek naar een bekende figuur om de organisatie ruggeleuning te geven, kreeg senator en oud-minister Piet Vermeylen (BSP)⁵⁷ het erevoorzitterschap aangeboden. Hij weigerde: de kwestie lag hem zo na aan het hart dat hij het échte voorzitterschap wilde, en kreeg: “Het was, geloof ik, de eerste maal dat ik me ergens opdrong, en die dames waren niet weinig verwonderd.”⁵⁸ Piet Vermeylen interesseerde zich al in het interbellum voor het feminisme en nam doorheen zijn politieke carrière herhaaldelijk positie in voor de gelijke behandeling van vrouwen en mannen. Voor Marijke Van Hemeldonck was hij “de enige man aan wie de vrouwenbeweging een feministenbrevet wil verlenen.”⁵⁹ Piet Vermeylen steunde BSP-volksvertegenwoordigster Mathilde Schroyens toen ze in 1953 probeerde om de gelijkheid van vrouwen en mannen grondwettelijk te verankeren, hij zorgde er mee voor dat vrouwen toegang kregen tot alle functies van het openbaar ambt en was één van de eerste ministers met vrouwelijke kabinetsmedewerkers. De kwestie van gelijk loon volgde hij al sinds de jaren 1950, toen hij als senator “alle ministers lastigviel met vragen over de gelijkheid van werk en loon voor de vrouw” – de antwoorden vond hij het publiceren waard als “een bloemlezing van administratieve domheid.”⁶⁰

Het Aktiecomité Gelijk Loon voor Gelijk Werk ontwikkelde zich al snel tot een unieke denk- en drukingsgroep. Een kerngroep van zo’n 25 leden, merendeels vrouwen, kwam maandelijks samen. Tot die vaste kern behoorden Stella Wolff, Adèle Hauwel, Régine Orfinger, Piet Vermeylen, Éliane Vogel-Polsky, Gerlinda Swillen en vicevoorzitsters Marthe Van de Meulebroeke en Marijke Van Hemeldonck.⁶¹

⁵⁷ Piet Vermeylen (1904-1991) was een socialistisch politicus en in de periode 1947-1972 meermaals minister, onder meer van Binnenlandse Zaken en Justitie. In het interbellum schreef hij mee aan de vrije tribune ‘L’homme de l’extrême gauche, l’homme de gauche, l’homme du centre, l’homme de la droite, l’homme d’ailleurs et la femme de nulle part’ van het weekblad *Le rouge et le noir*.

⁵⁸ Vermeylen P. (1984), *Een gulzig leven*, Antwerpen: Kritak, p. 166-167; AGLGW, *Bulletin n° 1*, mai 1968.

⁵⁹ Piet Vermeylen-herdenking, 7 maart 1992. VUB, 1992, p. 11.

⁶⁰ Vermeylen, *Een gulzig leven*, p. 114.

⁶¹ Vanaf 1969 was Piet Vermeylen coördinerend voorzitter en waren Marthe Van de Meulebroeke en Marijke Van Hemeldonck voorzitters aan respectievelijk Frans- en Nederlandstalige kant.

Sterke persoonlijkheden, die gedrevenheid koppelden aan een grote kennis van zaken. Gerlinda Swillen, die het Komitee in 1967 vervoegde en voor de redactie van de Nederlandstalige teksten veel met Marijke Van Hemeldonck samenwerkte, herinnert zich die werkvergaderingen als bijzonder inspirerend: "Eigenlijk was dat werkelijk een denktank en tegelijkertijd waren er mensen die ageerden. Ik heb geen enkele maar werkelijk geen enkele vereniging in mijn leven ontmoet die zo stimulerend was, ook voor het zelf verder denken en het bewust worden."⁶² De organisatie functioneerde autonoom, ze moest geen rekening houden met partij- of andere belangen. Ze was pluralistisch samengesteld rond een gedeeld inhoudelijk project, waarover de leden veel expertise hadden. Tekenend voor het sérieux waarmee ze aan het werk gingen, is de uitgebreide bibliografie over 'de problemen van de vrouw' die meteen werd opgesteld. Dit alles vertaalde zich in uitgesproken en goed onderbouwde standpunten.⁶³ Elk jaar omstreeks 16 februari, begindag van de staking van Herstal, gaf het Aktiekomitee een persconferentie, met de loonkloof en de afgeleide ongelijkheden in de sociale zekerheid steevast als centrale thema's. Met name de ongelijkheden in de werkloosheidsregeling wekten de bezorgdheid van het Aktiekomitee. Het ging opnieuw om een kwestie met een lange voorgeschiedenis.

Werklozensteun voor mini-vrouwtjes

Vrouwenorganisaties als de Nationale Vrouwenraad en Porte Ouverte – Open Deur volgden onmiddellijk na de Tweede Wereldoorlog met argusogen het tot stand komen van een volwaardig stelsel van sociale zekerheid. Hun vrees dat de loonkloof zich zou weerspiegelen in de verschillende sociale vergoedingen bleek snel terecht. Al op 4 december 1944 kroop Marthe Boël, voorzitter van de Vrouwenraad, in de pen om te protesteren tegen de basisvergoeding voor werklozen, die 32 frank

per dag bedroeg voor mannen tegen 26 frank voor vrouwen.⁶⁴ Het systeem werd de jaren daarna verder verijnd en bleef nadelig voor vrouwen. In 1964 waren er acht categorieën werklozen, met voor elke groep een vaste uitkering. De drie categorieën met de hoogste uitkering waren exclusief mannelijk en vrouwen kregen systematisch een lagere uitkering dan mannen in dezelfde situatie:

	Categorie	Bedrag per dag 1964	Bedrag per dag 1967
I	Gehuwde werknemers van wie de echtgenote exclusief het huishouden doet Meerderjarige werknemers samenwonend met een persoon van het vrouwelijk geslacht die uitsluitend het huishouden doet	121	133
II	Gehuwde mannen met een buitenshuis werkende vrouw Meerderjarige werknemers die alleen leven of enkel met kinderen voor wie ze kinderbijslag krijgen	111	122
III	Andere meerderjarige werknemers	108	119
IV	Werkneemsters-gezinshoofden (de minister bepaalt wie dat zijn)	98	119
V	Meerderjarige werkneemsters die niet in categorie IV vallen Werknemers tussen 18 en 20 jaar oud	80	88
VI	Werkneemsters tussen 18 en 20 jaar die niet in categorie IV vallen	62	68
VII	Werknemers jonger dan 18	50	55
VIII	Werkneemsters jonger dan 18	42	46

De werkloosheidsvergoedingen in 1964 en 1967 (bedragen in Belgische frank, niet-geïndexeerd).⁶⁵

⁶² Interview LW met Gerlinda Swillen, 19/11/2012.

⁶³ AVG, Archief Karlin, nr. 16, zie onder meer perscommuniqué 16/2/1971; Archief Van Tichelen, nr. 58, *Projet de rapport d'activités 1967-II* en uitnodiging voor de vergadering van 18/11/1968; RoSa, Archief AGLGW, nr. 3/5, Bibliografie 'De problemen van de vrouw'.

⁶⁴ KB van 14 oktober 1944. De wetgever had zich gebaseerd op de minimumlonen voor ongeschoolde arbeid/st/ers, en de werkloosheidsvergoeding vastgelegd op 50% daarvan. Voor meer informatie over vrouwen in de werkloosheid: Lambrechts, *Vrouwenarbeid*, p. 137-145, 150-152, 168-172, 196-202.

⁶⁵ Wet van 20/12/1963, *BS* 18/1/1964; KB van 11/9/1964, *BS* 16/9/1964; KB van 24/12/1966, *BS* 31/12/1/1966.

In een gestage stroom van brieven, persconferenties en tijdschriftartikels verzette de vrouwenbeweging zich tegen deze discriminaties, maar het protest kreeg weinig weerklink.⁶⁶

Eind 1966 publiceerde het *Staatsblad* de bedragen voor het volgende kalenderjaar. Er was een klein beetje vooruitgang geboekt, reageerde Marijke Van Hemeldonck in *Links*, aangezien een werkloos vrouwelijk gezinshoofd voortaan toch al dezelfde uitkering kreeg als een meerderjarige man zonder gezinslast... Ze laakte verder dat een man met een echtgenote-huishoudster nog steeds een hogere vergoeding kreeg dan een man van wie de vrouw wél werkte. "Verschil in de vergoeding: 12,92 Fr. per dag. [...] Blijkbaar kan men zich in België nog een privé-huisslaaf aanschaffen voor minder dan 13 Fr. per dag! Tenzij de werklozenvergoeding bedoeld is als gezinsloon. In dat geval leeft de echtgenote van een werkloze van liefde, maneschijn... en 12,92 Fr.! Dat moet zowat een half droog brood per dag zijn." En dat was niet het enige euvel. De vergoeding van een vrouwelijk gezinshoofd lag 12% lager dan die van een mannelijk gezinshoofd: "Is de huur dan goedkoper, naar gelang er een man of een vrouw een huis betreft? Kost een pakje margarine soms 12% minder omdat een vrouw het koopt? Bestaan er dan soms lagere gas- en elektriciteits tarieven voor vrouwen? Hoeft een kind minder kleren, omdat het geen vader heeft?"⁶⁷ In december 1967 kwam het nieuws dat vrouwelijke gezinshoofden categorie II bereikten, maar volgens berekeningen van het Aktiekomitee werd de globale kloof tussen mannen en vrouwen alleen maar groter.⁶⁸ En dat was dan nog maar één aspect van discriminatie: in tijden van toenemende werkloosheid werd ook actief geprobeerd om vrouwelijke werklozen uit te sluiten van een vergoeding. Bijvoorbeeld door alleen vrouwelijke werklozen te verplichten tot acht weken 'vooropleiding' in een speciaal centrum (waarvan er in het hele land slechts zeven waren) met een betekenisloos leerprogramma.⁶⁹

66 Zie hierover Jacques C. (2008), *Les féministes belges et le changement social*, p. 304-305, 309-313.

67 MVH, "Werklozensteun voor mini-vrouwjes", *Links*, 17/12/1966.

68 RoSa, Archief AGLGW, nr. 2/1, Orfinger-Karlin R. (1967), *Werkloosheidsuitkeringen, verschillen tussen mannen en vrouwen*.

69 Lambrechts, *Vrouwenarbeid*, p. 197-199. In 1971 oordeelde de Arbeidsrechtbank van Gent dat de opleiding niet als een beroepsopleiding kon worden beschouwd en dat niet-deelname dus niet tot een sanctie kon leiden.

Een hoteltarief voor mini-vrouwjes?

De indirecte discriminaties die voortvloeiden uit de loonkloof waren talrijk. In het televisieprogramma voor vrouwen *Kwart Eefje* legde Marijke Van Hemeldonck uit hoe ze ook doorwerkten in uitkeringen voor invaliditeit ("de ogen van een vrouw waren 90% waard van die van de man") en in het vakantiegeld. Dat laatste werd voor non-actieve dagen berekend op basis van een fictief loon, dat weerom niet hetzelfde was voor vrouwen als voor mannen. Een pancarte toonde de kijksters het resultaat.⁷⁰

	Man	Vrouw	V als % M	Verschil in BEF
Volwassene	240 Fr.	160 Fr.	66%	80 Fr.
18-21	175 Fr.	140 Fr.	80%	35 Fr.
Onder 18	120 Fr.	105 Fr.	87,5%	15 Fr.

Sinds de staking van Herstal broedde Éliane Vogel-Polsky op een manier om dit soort discriminaties juridisch aan te vechten. Samen met Marie-Thérèse Cuvellez bekeek ze of de werkloosheidsuitkeringen een aanknopingspunt boden. De verschillen in de uitkeringen leken hen een overduidelijk geval van discriminatie: "Het is een feit dat de werkloosheidsvergoedingen forfaitair worden berekend en niet op basis van het reële loon dat verloren ging, zoals bijvoorbeeld bij de ouderdomspensioenen wel gebeurt. Of u nu een loon van zeg maar 18.000 of 20.000 frank verliest of één van 6.000, u krijgt forfaitair eenzelfde uitkering, afhankelijk of u zich in categorie I, II, III of IV bevindt."⁷¹ De lagere uitkeringen van vrouwen waren dus niet gelinkt aan hun gemiddeld lagere lonen, er was geen 'objectieve' reden voor. Éliane Vogel-Polsky besprak haar bevindingen met vrouwen van het ABVV en aangepord door de Luikse

70 VRT Beeldarchief, AE 19670418.1, *Kwart Eefje* 19/4/1967 met Marijke Van Hemeldonck over het Verdrag van Rome.

71 RoSa, Archief AGLGW, nr. 3/5, Transcriptie van een interview van France Hardoux met Éliane Vogel-Polsky, 9/7/1968.

federatie van Annie Massay stemde de vakbondsleiding in met een testproces. Éliane Vogel-Polsky mocht Christiane Mertens verdedigen, een arbeidster van 19 die werkloos was geworden en wiens uitkering bijna 40% lager lag dan die van haar mannelijke leeftijdsgenoten.⁷² Het Aktiekomitee zette de kwestie begin 1968 mee in de schijnwerpers tijdens zijn jaarlijkse persconferentie en Marijke Van Hemeldonck schreef erover in *Links*. Ze noemde de verschillen in de uitkeringen “onrechtvaardig en absurd” en herinnerde eraan dat de EEG meermaals had onderstreept dat uitkeringen uit de sociale zekerheid als onrechtstreeks loon golden.⁷³

De Commissie voor Beroep voor Werkloosheid stelde Christiane Mertens op 18 juni 1968 in het gelijk. Niet op basis van artikel 119, maar op basis van toenmalig artikel 6 van de Belgische Grondwet. Éliane Vogel-Polsky was bijzonder opgetogen: “Voor het eerst is er een gerechtelijke uitspraak die stelt dat voor de wet, op basis van artikel 6 van de Grondwet – het fameuze artikel dat zegt ‘alle Belgen zijn gelijk voor de wet’ – een jong meisje evenveel waard is als een jongeman, en een vrouw gelijk is aan een man.”⁷⁴ Tot consternatie van het Aktiekomitee gaf kersvers minister van Arbeid Louis Major de RVA evenwel groen licht om in beroep te gaan tegen het vonnis – een manier om tijd te winnen. Als hoofd van het ABVV had Major nog zijn fiat gegeven voor de ‘zaak Mertens’, maar met zijn ministerpetje op kreeg Éliane Vogel-Polsky een flinke reprimande. Louis Major kondigde aan dat de werkloosheidsvergoedingen voortaan ‘neutraal’ zouden worden berekend, “in verhouding tot de lonen, en een rist vrouwen, huismoeders, enzovoort gaan daardoor nog minder verdienen dan hetgeen ze forfaitair kregen!”⁷⁵ In *Le Peuple* legde hij uit dat het financieel niet haalbaar was om de werkloosheidsvergoeding van vrouwen op hetzelfde niveau te brengen als die van mannen. In één moeite door verklaarde hij zich geen voorstander van gelijk loon: volgens hem zou niemand

dan nog vrouwen willen aanwerven, want zij bleven veel te gemakkelijk thuis. Niet alleen omwille van de kinderen, maar ook door “hun fysieke toestand, de maandelijkse pijntjes van vrouwen, het poetsen dat moest gebeuren.” Journaliste Christiane Lepère werd er moedeloos bij: “Hij is ervan overtuigd best te weten waar het geluk van de arbeidsters ligt. Maar of de arbeidsters zijn visie op hun geluk delen?”⁷⁶

Bij het Aktiekomitee Gelijk Loon heerste grote verontwaardiging over de uitspraken van Louis Major, die de grondwettelijke gelijkheid van alle Belgen niet ernstig leek te nemen.⁷⁷ Ook Marijke Van Hemeldonck was woedend. In februari 1969 had ze het plan van Louis Major om de werkloosheidsvergoeding als percentage van het loon te berekenen al betiteld als “een systeem, dat tegen alle beginselen van solidariteit en tegen de filosofie zelf van de RMZ [Rijksmaatschappelijke Zekerheid] indruist, vermits daardoor arbeiders met hongerlonen veel minder werkloosheidssteun zouden krijgen dan zij die meer verdienen!”⁷⁸ Na Majors interview met *Le Peuple* boorde ze in *Links* zijn hele beleid de grond in. Het blad had een rubriek ‘de zeven dagen’: een volledige pagina waarin een redacteur zijn/haar persoonlijke kijk op de actualiteit kwijt kon in zeven items. Eind maart 1969 wijdde Marijke Van Hemeldonck de hele rubriek aan Majors asociale en vrouwonvriendelijke politiek. Ze vond het ongehoord dat een oud-vakbondsman het werkgeversdeuntje over werkverzuim bij vrouwen nazong, goed wetend dat werkverzuim hoog is waar de lonen laag zijn, bij vrouwen én mannen. Goed wetend dat er geen gezinshulp was, dus natuurlijk bleven vrouwen thuis voor zieke kinderen. Ze laakte ook de denigrerende uittalingen van Louis Major over gastarbeiders-als-sociaal-profitariaat en dat hij hen in hun gezinsleven trof door strenger te zijn met werkvergunningen en met toestemmingen tot trouwen.⁷⁹

⁷² Amsab-ISG, Archief Brunfaut, nr. 125, Brief van FGFB Liège Huy Waremmes aan de Commission Travail des Femmes; Notulen van vergaderingen 20/3/1967 en 31/5/1967.

⁷³ AVG, Archief Karlin, nr. 13, Nota van Régine Orfinger-Karlin voor de persconferentie van het AGLGW van 16/2/1968; MVH, “Vrouwen in de arbeiderswereld: uitkeringen voor werkloze arbeidsters”, *Links*, 13/1/1968.

⁷⁴ RoSa, Archief AGLGW, nr. 3/5; *Idem*.

⁷⁵ Gubin, *Éliane Vogel-Polsky*, p. 96.

⁷⁶ *Le Peuple*, 7/3/1969.

⁷⁷ RoSa, Archief AGLGW, nr. 3/4, Ontwerpcommuniqué van Marie-Thérèse Cuveliez, 24/3/1969.

⁷⁸ MVH, *Links*, 22/2/1969.

⁷⁹ MVH, *Links*, 22/3/1969.

Zesde dag: verboden echtgenoten in te voeren

“Het plan Major treft de gastarbeider ook nog in zijn gezinsleven. Dienstboden met kinderen ten laste zullen geen B-vergunning meer krijgen. Men wil slechts ongehuwden of echtparen zonder kinderen, die bij dezelfde patroon werken. De gezinsleden van een gastarbeider (vrouw en kinderen) krijgen voortaan ook geen arbeidsvergunning meer. Het gezinsinkomen vermindert dus.

En ten slotte – want elk reglement in ons land moet een lachwekkende kant hebben – ten slotte wordt het vreemde dienstmeisjes verboden een echtgenoot uit het buitenland in te voeren! Inwonende dienstmeisjes zullen slechts in een andere sektor mogen werken, indien ze met een man trouwen die reeds een jaar regelmatig in België verblijft... Dat is naar mijn weten de eerste officiële maatregel ter bescherming van de mannen op de inlandse huwelijksmarkt!”⁸⁰

Feministische maatschappijanalyse

Het Aktiecomité Gelijk Loon voor Gelijk Werk was ontstaan vanuit verontwaardiging over de loonkloof en aanverwante discriminaties, maar keek al snel veel breder. De leden bogen zich over tal van onderwerpen en analyseerden de achterstelling van de vrouw in al haar facetten. De loonkloof en de segregaties op de arbeidsmarkt brachten hen naar de gebrekkige beroepsopleiding van vrouwen. Ze linkten de beperkte studiekeuze voor meisjes in het technisch en beroepsonderwijs en hun slechte studie-oriëntatie aan de alomtegenwoordige stereotiepe ideeën over jongens en meisjes. Ze stelden vast dat ideeën doorwerkten in “de mentaliteit van koppels en ouders, de schuldgevoelens die buitenshuiswerkende vrouwen werden

aangepraat” en in de traditionele taakverdeling in het gezin, die vrouwen het werken bemoeiijkte.⁸¹ Onder impuls van Marthe Van de Meulebroeke, leerkracht moraal, werkte het Aktiecomité twee lespakketten uit voor het middelbaar onderwijs, over vrouwenarbeid en over relationele opvoeding.⁸² Het verdiepte zich ook in de geschiedenis van het huwelijk en dacht na over een egalitaire invulling daarvan en over een moderne echtscheidingswet. Marijke Van Hemeldonck stelde voor het Aktiecomité onder meer nota's op over de beroepsopleiding en sociale voorzieningen als kinderopvang.

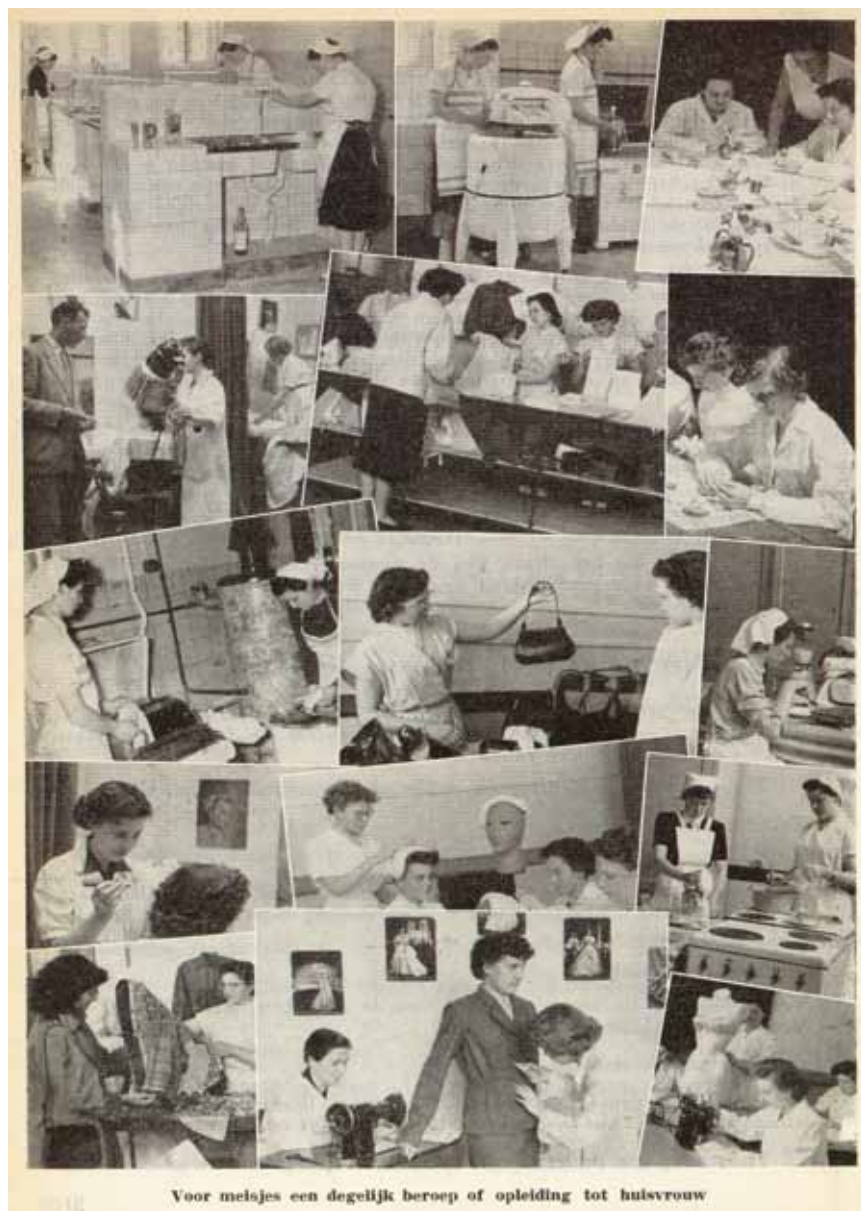
De situatie van meisjes in het technisch en beroepsonderwijs was desastreus in de jaren 1960. Het Aktiecomité kwam tot dezelfde conclusies als eerder onder meer Sara Masselangs Syndicale Dienst voor Vrouwen. Zowat alle meisjes die technisch of beroepsonderwijs volgden, zaten in dezelfde drie richtingen: snit en naad, huishoudkunde en kantoor. Ze hadden nauwelijks keuze, want driekwart van de technische meisjesscholen bood daarnaast slechts landbouwhuishoudonderwijs en familiale hulp aan (90% van de meisjes in het technisch onderwijs volgde één van de vijf bovengenoemde richtingen).⁸³ Het was overduidelijk dat technologische vernieuwingen – en daarmee de toegang tot beloftevolle, goedbetaalde banen – op deze manier volledig aan de meisjes voorbij gingen. Marijke Van Hemeldonck wees erop dat de werkgevers het zo wel érg gemakkelijk kregen om vrouwen als ongeschoolde arbeidsters te betalen: “Te veel meisjes leren helaas nog 3 jaar lang slabbetjes borduren en hemden repareren in een beroepsschool voor snit en naad, om ten slotte terecht te komen in een fabriek waar ze schroevendraaier en lasbout moeten hanteren. Ongeschoolde werkkrachten, zegt de patroon. Maar niet zonder beroepsbekwaamheid! [...] De baas krijgt gespecialiseerd precisiewerk voor

⁸¹ Comité d'Action, *Bulletin n° 1*, mei 1968.

⁸² AVG, Archief Van Tichelen, nr. 58. Het lespakket over vrouwenarbeid had een aangepaste inleiding voor de leerlingen moraal, katholieke, protestantse en joodse godsdienst.

⁸³ KADOC, Archief ACV Syndicale Dienst, D24, Nota “De hervorming van het onderwijs en de toekomst van de arbeidende vrouw”, 14 aug. 1968; AVG, Archief Karlin, nr. 12, Manuscript *Weerslag van de beroepsvorming van de vrouw op de ongelijke lonen*, z.d.; RoSa, Archief AGLGW, nr. 1/2, Nota van É. Brunfaut: Vrouwen voorbereiden op het beroepsleven; AVG, Archief Van Tichelen, nr. 58, Resolutie Aktiecomité 25/11/1969.

⁸⁰ *Ibidem*.

Illustratie 17. Beroepsstudierichtingen voor meisjes. *Het Antwerps Schoolwezen*, 1954.

een loon dat nog 15% onder de handlanger ligt!”⁸⁴ De beroepsopleidingen die de staat organiseerde voor volwassenen, waren in hetzelfde bedje ziek: slechts 15 van de 40 centra voor versnelde beroepsopleiding lieten vrouwen toe, en dan alleen voor richtingen als stikster, winkeljuffrouw of hulpkokkin. Het Aktiecomitee vond hierin een bijkomend argument voor gemengd onderwijs: het was de meest kostenefficiënte manier om de keuzewaaier voor meisjes te vergroten. Verder was het hoog tijd voor een rationele studie-oriëntatie, wars van seksestereotypen.

Een thema dat Marijke Van Hemeldonck erg ter harte ging, waren de zogenaamde sociale voorzieningen: kinderopvang en andere diensten die de combinatie van arbeid en gezin zouden vergemakkelijken. In februari 1969 presenteerde ze hierrond op de jaarlijkse persconferentie van het Aktiecomitee een ambitieus programma. De grootste en meest dringende noden stelden zich in de kinderopvang: het Aktiecomitee telde over heel België amper 4200 plaatsen in 70 kribben, waarvan de helft in Brussel. Niet alleen waren er fiks meer plaatsen nodig, het Aktiecomitee vond dat kribben een pedagogische functie hadden en dus bij het Ministerie van Onderwijs hoorden in plaats van dat van Volksgezondheid. Verder had het Aktiecomitee “babysitdiensten, speelzaaltjes, ontmoetingsplekken voor jongeren en ouderen, doe-het-zelf-plekken en hobbieruimtes” op het oog.⁸⁵ Eigenlijk diende elk urbanisatieproject plaats te ruimen voor collectieve diensten die gemakkelijk bereikbaar waren met het openbaar vervoer.

⁸⁴ MVH, *Links*, 8/7/1967.

⁸⁵ RoSa, Archief AGLGW, nr. 5/4 en AVG, Archief Van Tichelen, nr. 58: MVH, “L’équipement social” / “Sociale uitrusting”, Persconferentie 18/2/1969.

Aan het begin van een nieuw decennium

Begin 1970 riep het Aktiekomitee de pers bijeen voor een stand van zaken. Het bilan was gemengd. Positief was onder meer dat Piet Vermeylen, inmiddels minister van Onderwijs, per 1 september 1970 gemengd onderwijs invoerde in alle scholen van het officiële net. Aan de minkant stonden nog steeds de loonkloof en discriminaties in de sociale zekerheid. Het Aktiekomitee kon zelf terugblikken op een geslaagde start. Het was uitgegroeid tot een hechte groep die heel wat op haar actief kon schrijven: inhoudelijk sterk studiewerk, steun aan het testproces dat Éliane Vogel-Polsky had gevoerd en prompte reacties op beleidsmaatregelen. Zijn visie spoorde ook met die van de ACV- en ABVV-vrouwen.

Voor Marijke Van Hemeldonck waren het de jaren van haar feministische ontbolstering. De staking van Herstal opende haar ogen voor de penibele omstandigheden waarin fabrieksarbeidsters werkten. In het Aktiekomitee Gelijk Loon voor Gelijk Werk en de ABVV-vrouwencommissie kon ze haar verontwaardiging omzetten in actie, en haar feministisch-socialistische visie op de samenleving aftoetsen en verfijnen. Ze schreef haar eerste teksten over een socialistisch gezinsbeleid en verdiepte zich in de discriminaties in de werkloosheid, twee thema's die haar de rest van haar carrière zouden bezighouden. Dat alles weerklonk in *Links*, waar Marijke Van Hemeldonck de maatschappelijke positie van vrouwen tot 'haar' thema maakte en begon aan een lange reeks artikels over vrouwen op de arbeidsmarkt, in de vakbond, in de politiek. In de jaren 1970 zou de tweede feministische golf dat feminisme een nieuwe impuls geven. Aan het eind van de persconferentie van 1970 vroeg Standaard-journaliste Tilly Stuckens wat het Aktiekomitee dacht over de Dolle Mina's, die in Nederland furore maakten. Marijke Van Hemeldonck antwoordde dat "het komitee entoesiast is over deze Nederlandse kollega's en er reeds kontakten mee aanknoopte."⁸⁶

⁸⁶ *De Standaard*, 17/2/1970.

“

Kan koken. Heeft een naaimachine en een schrijfmachine en hanteert beide. Is een klein eindje in de dertig. Heeft als laatste ambitie eens een onwaardige oude dame te worden.⁸⁷

”

⁸⁷ Zelfgeschreven biootje van MVH, *Links*, 30/11/1968.

VROUWEN**VOORUIT !****VOOR EEN****KLASSENLOZE
MAATSCHAPPIJ !****VROUWEN: WIE VERDEDIGT ONZE BELANGEN?****WIE ZORGT VOOR: KOLLEKTIEVE VOORZIENINGEN****- MEER EN GOEDE KINDEROPVANG****- GELIJKE OPLEIDING VOOR IEDEREEN****- GELIJK LOON VOOR GELIJK WERK****- WERKZEKERHEID VOOR IEDEREEN****- GRATIS VOORBEHOEDMIDDELEN****- VRIJMAKING VAN ABORTUS MET****BESLISSING BIJ DE VROUW ??...****dolle mina
w. tellstr 13
gent**

Illustratie 18.
Affiche van Dolle Mina,
z.d.

HOOFDSTUK 3

De jaren zeventig in het feminisme

Mei '68 gaf een jonge linkse beweging de wind in de zeilen. Ze vond inspiratie in het marxisme en analyseerde vanuit dat kader niet alleen het economische bestel, maar ook het onderwijssysteem, de morele codes, Noord-Zuid-relaties enz. De contesterende jongeren wilden de samenleving fundamenteel herdenken: ze moest meer gelijk en open en creatief worden dan die waarin ze zelf waren opgegroeid. Hun project voor een nieuwe wereld leek de bestaande man/vrouw-verhoudingen evenwel intact te laten. Dat bleek ook in de nieuw-linkse beweging zelf, waar vrouwen bij de stencilmachine stonden en mannen het hoge woord voerden op vergaderingen.

Het feminisme van de 'tweede golf'

Ook die situatie was er één van machtsongelijkheid, concludeerde een aantal van die jonge vrouwen. Ze ontdekten *The feminine mystique* van Betty Friedan (1963) en *Het onbehagen bij de vrouw* van Joke Kool-Smit (1967), boeken die de onvrede blootlegden van vrouwen die zich gevangen voelden in eeuwig dezelfde huishoudelijke taken, ondankbaar werk waar geen enkele vergoeding tegenover stond. De invloed van het patriarchaat op de lichaams- en seksualiteitsbeleving van vrouwen werd geanalyseerd: Germaine Greer's *The female eunuch*, Kate Millett's *Sexual politics* en *The dialectic of sex* van Shulamith Firestone waren bij hun verschijnen in 1970 instant verkoopsuccessen. Het was indringende literatuur, die woede en kwetsuren zichtbaar maakte, maar ook de verbondenheid tussen vrouwen. Met

mediatieve acties slaagden organisaties als de Women's Lib in de Verenigde Staten, de Mouvement de Libération des Femmes in Frankrijk en Dolle Mina in Nederland erin om de bevrijding van de vrouw een plaats in het maatschappelijke debat te geven. Het feminisme van de tweede golf was een feit.

“

De eerste 'vrouwenkolom' van Marijke Van Hemeldonck in *Links*

“Met de vrouwen is niets gebeurd vandaag. Ook gisteren niet. Ook morgen niet. Ze hebben alleen maar kinderen gebaard, sokken gewassen, eten gekookt, verslagen getijpt, radiolampen gemonteerd, een stakingsaanzeg ingediend, de centen voor de gasrekening bij elkaar gescharreld... Maar dat heeft niemand gezien want onze mannen zijn met vrouwenblindheid geslagen. Daarom deze vrouwenkolom. Door en over de vrouwen. [...] Met de V van vrouw en vrijheid en verveling en vleselijke geneugten. Met de V van vervreemding en verleidster. Met de V van wrevel en van wrok, want vrouwen kunnen toch niet spellen, dat weet elkeen. Met de V van het zal verdomme moeten veranderen voor de vrouwen.”¹

”

Dolle Mina

“Laat de Belgische Dolle Mina's maar aanrukken”, schreef Marijke Van Hemeldonck in het *Links*-nummer van 28 februari 1970. Precies op die dag hield Roos Proesmans² in Antwerpen de startvergadering van Dolle Mina Vlaanderen. Na een ontmoeting met enkele Nederlandse Dolle Mina's had zij wat vriendinnen opgebeld en een oproepje in de krant gezet:

¹ MVH, *Links*, 16/9/1972. De 'vrouwenkolom' was een nieuwe feministische rubriek van MVH in *Links*.
² Rose-Marie (Roos) Proesmans (1943-2002) was doctor in de rechten en licentiate ruimtelijke ordening.

beste mina
 ik verwacht u
 op zaterdag 28 feb.
 vanaf 2.30
 bij roos proesmans
 oude koornmarkt 30 a'pen
 babysit is voorzien
 tot zaterdag
 mina³

De bijeenkomst was zo'n succes dat Chantal De Smet⁴, een goede vriendin van Roos Proesmans, prompt met een Gentse groep begon. De Dolle Mina-acties trokken meteen de aandacht van de pers, ook in Franstalig België. Daar hoorde Jeanne Vercheval op de radio over Dolle Mina vertellen, waarop ze contact zocht met Chantal De Smet en de Waalse Marie Mineur oprichtte. In Vlaanderen waren net vóór Dolle Mina enkele Pluralistische Aktiegroepen voor Gelijke Rechten van Man en Vrouw (PAG) opgericht en in Brussel roerden het Front pour la Libération des Femmes en GALF (Groupe d'Action pour la Libération des Femmes) zich. Het borrelde en bruiste in de samenleving na mei '68 en vrouwen schoven hun eigen dromen voor een nieuwe wereld naar voren. Speelser, jonger, uitdagender en radicaler dan men van de vrouwenbeweging gewoon was. Meer uitgesproken links ook, op de PAG na. Een deel van de gevestigde vrouwenbeweging keek met enig voorbehoud naar het jonge geweld dat met alle aandacht ging lopen, maar feministes als Adèle Hauwel en Marijke Van Hemeldonck vonden hun aanpak een verademing.⁵ De eerste Dolle Mina-actie

³ De Smit K. (2006), *Hoe dol was Dolle Mina? Een geschiedenis van de Dolle Mina's in Vlaanderen*, Gent: Centrum voor Genderstudies, p. 29.

⁴ Chantal De Smet (*1945) studeerde kunstgeschiedenis en geschiedenis aan de UGent. Ze was actief in de Belgische Kommunistische Partij en in feministische organisaties als Dolle Mina, LeF en het VOK en voorzitter van het Belgische Angela Davis-comité. Haar professionele carrière sloot ze af als docente kunstwetenschappen en diensthoofd Cultuur en Communicatie aan de Hogeschool Gent.

⁵ Marissal Cl., Gubin E. (2011), *Jeanne Vercheval: sociaal en feministisch engagement*, Brussel: IGVM, p. 89-93.

kwam er al op 4 maart 1970 en leidde naar een verzekeringskantoor waar vrouwen niet en mannen wel mochten roken. De actievoersters droegen de slogan 'Vrouwen hebben ook recht op longkanker' en stelden stekelige vragen: wilde de directie de promotiekansen van vrouwen soms verbeteren door hen wel te beschermen tegen longkanker en de mannen niet? En pasten de lagere lonen van vrouwen dan in die strategie, waren ze bedoeld om vrouwen weg te houden van gevaarlijke sigaretten? Er volgden acties voor kinderkribben, vrije anticonceptie en het recht op abortus en een meer kindvriendelijke stad. Volgens Marijke Van Hemeldonck had Dolle Mina "met één jaar verbeelding en humor aan de macht meer gedaan om vrouwen zichtbaar te maken dan een halve eeuw traditionele vrouwenbeweging." Het beviel haar ook dat Dolle Mina vrouwenemancipatie koppelde aan mannenemancipatie: "Niet de man is de verdrukker van de vrouw, maar het manbeeld. Niet dat manbeeld alleen, maar ook het vrouwenbeeld [...] Mannen en vrouwen zullen in de toekomst afstand moeten doen van hun vertrouwde stereotiepe identiteit om hun menselijke emancipatie mogelijk te maken."⁶

Het beeld van de vrouw in de reclame

"De reclame legt normen vast voor individueel en sociaal gedrag, in functie van het waardensysteem van een bepaalde samenleving. Zo'n samenleving kan oordelen dat het voor haar functioneren nodig is om haar leden op te sluiten in gedragsrollen die tot 'mannelijk' of 'vrouwelijk' worden uitgeroepen en die men niet kan overschrijden zonder op algemene afkeuring te botsen of zich belachelijk te maken.

Wanneer een slogan de vrouw zegt: 'doe iets wat hij leuk vindt', dan is dat nooit een oproep om beter te doen dan de lessen uit de Kama Sutra. Wel om voor hem de 'instant kroket K.' klaar te maken.

⁶ MVH, "Van Dolle Mina's naar Dulle Grieten", *De Nieuwe maand*, 1971, nr. 4, p. 74. Over de geschiedenis van Dolle Mina: De Smit, *Hoe dol was Dolle Mina?*; over Marie Mineur en de tweede golf in Franstalig België: Marissal en Gubin, *Jeanne Vercheval*, p. 47 e.v.

Niet alleen bestaan vrouwen alleen in functie van mannen, maar hun vrouwelijkheid is een vluchtig gegeven. Steeds weer dreigt er onvrouwelijkheid, die moet worden bestreden met de hulp van toegevoegde vrouwelijkheid in de vorm van parfums, schoonheidsproducten, ondergoed, nylonkousen enz.

Ongelooflijk ook hoe veel overtollics een vrouwenlichaam kan bevatten: overtollic haar, overtollic dons, overtollic kilo's, overtollic centimeters. Eens al dat overtollics kwijt, moeten er millimeters worden toegevoegd aan nagels en wimpers, en centimeters aan de borsten.

Nadat ze is ontgeurd, onthaard en bedekt met toegevoegde vrouwelijkheid in de vorm van maquillage, parfums en kant, wordt de reclamevrouw het toonbeeld van naturel. Maar natuurlijk is er geen sprake van om op de natuur te vertrouwen wanneer er een baby moet worden gevoed of verzorgd.

Eén van de merkwaardige effecten van mei 1968 is dat een nieuwe woordenschat de reclame voor vrouwen binnendrong. 'Durf' en 'vrijheid' komen steeds weer terug. Wat doet de vrouw met al die toegevoegde vrijheid? Ze voegt ze bij de toegevoegde naturel, de toegevoegde vrouwelijkheid en de daaraan toegevoegde frisheid. En wat moet al die toegevoegde waarde haar opleveren? Het geluk, langs de omweg van de liefde."⁷

⁷ Uittreksels uit MVH, "Prison mentale et lavage de cerveau collectif: l'image de la femme dans la publicité", *La condition féminine*, themanummer van *Les cahiers du libre examen*, mei 1972, p. 43-48.

Marijke Van Hemeldonck was niet rechtstreeks betrokken bij Dolle Mina, maar droeg haar steentje bij op de achtergrond. Na enkele maanden van actievoeren, voelden de Dolle Mina's de noodzaak om hun ideeën te structureren en het ideologische kader van waaruit ze opereerden op papier te zetten. In april 1971 kwam Dolle Mina-Antwerpen met drie brochures naar buiten: *Abortus*, *School en opvoeding* en *De uitbuiting van de vrouw*. Ida Dequeecker, die de pen vasthield bij die laatste brochure: "Eerlijkheidshalve, voor die brochure over arbeid... wij wisten echt van toeten noch blazen. Ik ben direct beginnen lezen, maar we hebben heel veel hulp gehad van Marijke van Hemeldonck, zij heeft ons heel veel materiaal doorgespeeld."⁸ Onder meer een boek over de staking van Herstal van Robert Gubbels, een spraakmakend verslag over vrouwenarbeid in de EEG van de Franse sociologe Evelyne Sullerot en een perscommuniqué van het Aktiekomitee Gelijk Loon onderbouwden zo de analyse over vrouwenarbeid in een kapitalistische wereld met cijfers en statistieken.⁹

Illustratie 19. Aankondiging van een lezing door Marijke Van Hemeldonck over Dolle Mina, 1972.

⁸ Interview LW met Ida Dequeecker, 21/11/2012.

⁹ *De uitbuiting van de vrouw: een Dolle Mina publikatie*, Antwerpen, [1971].

Het feminisme had de wind in de zeilen. De eigenlijke activistes van de tweede golf waren niet talrijk, maar ze verwoordden het ongenoegen van vele vrouwen. De media, en speciaal enkele vrouwelijke journalisten, voelden dat Dolle Mina en co een gevoelige snaar raakten en berichtten uitgebreid over hun acties en stellingnames. Progressieve tijdschriften namen artikels op over het nieuwe feminisme of wijdden een themanummer aan het fenomeen. In maart 1971 verscheen het eerste nummer van *De Nieuwe maand*, tijdschrift voor politieke bezinning, dat progressieve stemmen aan het woord wilde laten over maatschappijvernieuwing.¹⁰ Begin 1972 startte hoofdredactrice Rita Mulier de voorbereidingen voor een themanummer over emancipatie, maar de mannen uit de werkgroep haakten quasi meteen af. Marijke Van Hemeldonck, die in de redactie zat, leek de nagel op de kop te hebben geslagen toen ze in het eerste nummer van het tijdschrift opmerkte dat 'mannelijke progressieve krachten in den lande' maar weinig voeling hadden met het feminisme: "Ze menen dat er eens grondig dient onderzocht of er wel vrouwenproblemen zijn. En wáár. In regeringskringen zijn er alvast geen vrouwenproblemen. Ook geen vrouwen."¹¹ De vrouwelijke redactieleden besloten om het thema verder uit te spitten. Met hulp van Renée Van Mechelen en Ireen Daenen planden ze een ontmoetingsweekend voor vrouwen uit de gevestigde en nieuwe vrouwenbeweging, uit de vakbond, de politiek en het middenveld, over de zuilen heen.¹² In april 1972 kwamen een twintigtal vrouwen en drie mannen samen voor een memorabele driedaagse in De Blankaart bij Diksmuide¹³. Jaren later riep Marijke Van Hemeldonck moeiteloos de sfeer van toen op: "Het zijn de jaren van alternatieve psychologie, van flower power en Joan Baez, van jeans en wijde Indische rokken, van vergaderen op het grasveld en van progressieve mannen die in jeugdherbergen en progressieve oorden al eens een bord afwassen. We beleggen een

¹⁰ Opvolger van *De maand*, de redactie bestond uit Rita Mulier (CVP), Marijke Van Hemeldonck (BSP), Mieke Van Haegendoren (BSP), Hilde Masui (Gezinsbond), Wilfried Martens (CVP), Jean-Luc Dehaene (CVP), Jan Ceuleers (BRT), Norbert De Batselier (BSP), Marcel Deneckere (*Links*), Koen Dille (*Links*), Cas Goosens (BRT), Luc Huyse (KULeuven) en Karel Van Miert (BSP).

¹¹ MVH, *De Nieuwe maand*, 1971, nr. 4, p. 72.

¹² Renée Van Mechelen (1946-2007) verdiepte zich als psychologe bij het PMS in seksestereotypen in het onderwijs, waarover ze onder meer *Een nieuwe lei voor Eva* publiceerde (1975). In 1978 stond ze mee aan de wieg van het documentatiecentrum RoSa en ze publiceerde over de tweede feministische golf *Uit eigen beweging* (Kritak, 1979) en *De meerderheid een minderheid* (Van Halewijck, 1996).

¹³ Over De Blankaart en de ontstaansgeschiedenis van het VOK: Van Loon H. (2004), *De impact van het Vrouwen Overleg Komitee (VOK) op het Vlaamse feminisme: een monografie van een overlegorgaan van de nieuwe vrouwenbeweging (1972-1992)*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling VUB, p. 50 e.v.

weekend, mét kinderen, in een natuurreservaat bij Diksmuide. [...] We schrijven eisen, grieven en vaststellingen op grote rollen bruin inpakpapier, dat stilaan de vier muren van de huiskamer vult en overloopt naar de trapzaal. Alles door elkaar: waarom kan een meisje niet voor zee kapitein studeren, waarom raapt mijn man zijn sokken niet op, hoe kunnen de vakbonden arbeidsters zomaar laten verkrachten door de ploegbaas, wie stelt eigenlijk de looncategorieën op volgens welke criteria? Het komt er allemaal uit, het persoonlijke is politiek, de frustraties van arbeids- en gezinsleven worden bespreekbaar, lotsverbondenheid blijkt overal.”¹⁴

Uit de lopertekst van het Blankaart-weekend

Wij hebben zo lange tijd geen broeken gedragen. Waarom niet en waarom nu wel?

- > Omdat wij naar (ander)mans pijpen dansten

Macht wordt niet gegeven maar veroverd. Konklusie: neem macht af van de man zodat er evenwicht komt

- > Als het gaat om machtsvername is er geen sprake van echte emancipatie maar van een vrij kinderachtig herverdelen: jij zoveel en ik ook, dan zijn we beiden zoet
- > OK, betekent dit een afwijzen van een maatschappij gebaseerd op macht?

Vrouwen zijn zich vaak niet genoeg bewust van hun macht [betekenis zou ik zeggen, huishoudelijk, seksueel, affektief], wat kan een man zonder vrouw?

- > Nou, toch het een en ander

Waarom dienen al die open haarden zonder moeder bij?

- > En vader bij?
- > Voor de burens, wat dacht je
- > En de constructeurs van haarden dan, die moeten ook leven

De vrouwen trouwen te vroeg

- > De geiten
- > En te lang¹⁵

¹⁴ Amsab-ISG, Archief MVH, nr. 78, “Edith Buch, Dolle Mina, of over haar korte maar historische rol in de vrouwenbeweging van de tweede golf”, typescript n.a.v. de Edith Buchviering van 19/3/1988.

¹⁵ AVG, Archief VOK, nr. 30, Typescript lopertekst.

V-dag 1972: een vrolijk en vehement vrijheidsfeest

De driedaagse in De Blankaart maakte duidelijk hoe geïsoleerd veel vrouwen zich voelden in hun vakbond, partij of middenveldorganisatie. Er werd beslist om regelmatig samen te komen om informatie uit te wisselen. Eén van de eerste activiteiten van het overlegcomité dat zo ontstond, was een bezoek aan de Grandes Journées de Dénonciation des Crimes contre les Femmes, op 13 en 14 mei 1972 in Parijs. Het was een typisch evenement uit die tijd, met debatten en informatiestandjes en veel inbreng van het publiek. Het wekte bij Marijke Van Hemeldonck waarschijnlijk de herinnering aan de ‘discriminatiebeurs’ van het vrouwensecretariaat van het Nederlands Vakverbond die ze in oktober 1970 had bijgewoond.¹⁶ De Belgische delegatie – er waren twee bussen naar Parijs ingelegd – was zo onder de indruk van het Parijse gebeuren, dat ze ter plekke besloot om iets gelijkaardigs op te zetten. Met Simone De Beauvoir spraken ze 11 november af, een vrije dag in België die paste in de agenda van de *grande dame*. Terug thuis was het alle hens aan dek om het evenement rond te krijgen. Lily Boeykens,¹⁷ een geboren organisatrice, slaagde erin de Passage 44 in Brussel te boeken, er werden affiches en stickers gemaakt en werkgroepen bogen zich over de inrichting van thematische informatiestands. Het jonge Vrouwen Overleg Komitee (zoals het Blankaart-comité uiteindelijk zou heten) werkte het Nederlandstalige programma uit. Chantal De Smet legde de brug naar de Franstaligen. Ze schreef mee aan een manifest voor de Vrouwendag, *Le petit livre rouge des femmes*, vertaald als *Het rode boekje van de vrouw(en)*. Niemand had een idee hoeveel volk er op de V-dag / Journée F zou afkomen, maar de dynamiek was groot. In de grote zaal stonden tussen 10 en 18u liefst 26 activiteiten geprogrammeerd: Engels straattheater, videomontages over ‘het beeld van de vrouw’, debatten over abortus en contraceptie, een voordracht door Yvonne Lex, mime, dans en muziek, sketches van Dolle Mina, samenvattingen van de discussies aan de thematische standen, toespraken van Germaine Greer en

¹⁶ MVH, “Met vrouw en macht op de Nederlandse discriminatiebeurs”, *Links*, 31/10/1970.

¹⁷ Lily Boeykens (1930-2005) studeerde rechten en engageerde zich in de Nationale Vrouwenraad, waar ze de Nederlandstalige werking uitbouwde. Van 1972 tot 1992 zat ze de Nederlandstalige Vrouwenraad voor, en van 1988 tot 1994 de Internationale Vrouwenraad. In de periode 1995-1999 vertegenwoordigde ze België in de VN-Commissie Status van de Vrouw.

Simone De Beauvoir. Het tempo lag hoog: de interventies duurden 10 à 15 minuten, uitzonderlijk eens een half uur. Het programma van de V-dag, "V staat hier voor Vrouw, Vrijheid, Verzet, en hopelijk in de toekomst voor Victorie,"¹⁸ ademde energie en urgentie.

En toen was het 11 november 1972. Cecile Rapol, die in Roeselare een PAG-groep had opgericht, herinnert zich dat ze in Brussel-Noord van de trein stapte en overal vrouwen zag, die apart of in kleine groepjes richting Passage 44 trokken. Ze waren met zo'n 8.000 toen de brandweer in de namiddag het overvolle gebouw afsloot voor nieuwe bezoekers. De geplande afwisseling van Franstalige en Nederlandstalige sessies bleek door de grote toeloop onbegonnen werk, maar daar maalden weinigen om. Marijke Van Hemeldonck in *Links*: "Op een was-plas zaterdag in onze saaie dooie hoofdstad hebben duizenden vrouwen, met de daarbij horende mannen en kinderen V-dag meegemaakt. Ja, méé gemaakt. Mee voorbereid, mee opgebouwd, mee uitgepraat, mee zichtbaar gemaakt, mee hoorbaar gemaakt. Mee gezorgd voor de kinderopas, en voor de leuke liedjes en voor de harde waarheden."¹⁹ "Hier hebben vrouwen getracht volledig zichzelf te blijven, elkaar toe te spreken met hun eigen argumenten en in hun eigen taal, hun eigen middelen tot emancipatie te hanteren."²⁰ Het was een dag van revolte en van feest: "De vrouwenprotestdag is een vrolijk maar vehement vrijheidsfeest geworden, dat diep wortelde in verontwaardiging én vastberadenheid om het leven voortaan anders te maken voor de vrouwen."²¹

Het Vrouwen Overleg Komitee

Bij het Vrouwen Overleg Komitee luidde de conclusie: "De emancipatie is duidelijk in een hausse periode. Dus moeten wij hiervan profiteren. Voor het weer wegdeint."²² Tussen de Vrouwendagbedrijven door, hadden de leden veel gepraat over het structureren van de werkzaamheden. Ze hadden hun thuisbasis geraadpleegd over een verderzetting van het Blankaart-overleg en daarbij bleek er vooral aan socialistische zijde voorbehoud. Marijke Van Hemeldonck meldde dat de BSP-vrouwen negatief stonden, "schrik gedupeerd te worden", en dat het ABVV-bureau hostiel was.²³ Het was duidelijk dat er vertrouwen moest worden opgebouwd om een pluralistische werking mogelijk te maken. Het Vrouwen Overleg Komitee mocht dus geen duiventil zijn: lid worden kon alleen op aanvraag en voor een vlotte werking werd beslist dat de leden in eigen naam zouden zetelen, niet als vertegenwoordigers van hun organisatie. Even was sprake van een getrapte werking, met een beperkt dagelijks bestuur en een politieke kerngroep,²⁴ waarin onder meer Marijke Van Hemeldonck (ABVV) en Miet Smet (CVP) zouden zetelen, maar uiteindelijk werkte het VOK vooral met de voltallige ledenvergadering. Zoals Marijke Van Hemeldonck en anderen al hadden voorzien, zorgden selecte kerngroepjes alleen maar voor wantrouwen. Rita Mulier werd de eerste voorzitter van het VOK.²⁵

De 'politieke vrouwen', ook wel betiteld als BV's (Belangrijke Vrouwen), hadden het niet steeds onder de markt in het VOK: sommige leden vonden dat het feminisme zich niet met macht en politiek mocht inlaten, anderen vreesden dat politica's het autonome, ongebonden karakter van het VOK zouden aantasten. Zeker toen eind jaren 1970 de basisbeweging van vrouwen- en vluchthuizen haar weg vond naar het VOK, werd de aanwezigheid van politica's in vraag gesteld. "Er is duidelijk een zeker wantrouwen vast te stellen tegenover die partijgebonden feministen. Anderzijds is hun okkasionele medewerking aan het VOK onmisbaar. De politieke vrouwen zelf

18 AVG, Archief VOK, nr. 20, Persbericht, z.d.

19 MVH, *Links*, 18/11/1972.

20 MVH, "Stop een vrouw in uw klassenstrijd!", edito van *Links*, 11/11/1972.

21 Amsab-ISG, Archief MVH, nr. 78, niet gedateerd typoscript.

22 Amsab-ISG, Archief Chantal De Smet, nr. 105, Nota met evaluatie van de eerste Vrouwendag.

23 AVG, Archief VOK, nr. 1, Verslag van de vergadering van het overlegkomité, 23/5/1972.

24 Amsab-ISG, Archief Chantal De Smet, nr. 105, VOK, verslag van vergadering, 10/12/1973.

25 AVG, Archief VOK, nr. 1, Verslagen van de vergaderingen van 16/10 en 25/11/1973, nota "Schets werking Vrouwen-Overlegkomitee", 25/11/1973 en nota Hilde Masui, "bijverslagje", 30/11/1973.

vinden dat zij geen BV zijn, omdat ze binnen hun partij doorgaans niet belangrijk zijn,” was de vaststelling tijdens een denkweekend.²⁶ Het feministische tijdschrift *Lilith* wijdde een discussiestuk aan het spanningsveld tussen vrouwensolidariteit en individueel succes: een vrouw zit “nog in een aanvaardbare horizontale lijn als ze leert watertrappen, maar ze voldoet niet meer aan de groepsnorm als ze er in een snelle crawl vandoor gaat. En vaak wordt zelfs een rustige schoolslag argwanend bekeken.”²⁷ Dat ondervond Marijke Van Hemeldonck op de Vrouwendag van 1983, waar ze de deur werd gewezen omdat een aantal jonge vrouwen het ongepast vond dat ze de bezoekers informeerde over haar werk als Europarlementariër. “Ik ben toen huilend van woede weggereden. Want voor wie stemmen morgen al die vrouwen? Voor de kerel met de meeste poen, die de grootste affiches kan betalen.”²⁸ Desondanks bleef ze een trouwe bezoeker van de Vrouwendagen en verdedigde ze het VOK als een unieke plek voor overleg. “Het VOK is én de enige én de laatste plaats waar nog een zekere gemeenschappelijke strategie kan afgesproken worden, in vertrouwen, en over de zuilen. We moeten die officiële samenwerking ten allen koste vrijwaren.”²⁹

26 Amsab-ISG, Archief Chantal De Smet, nr. 105, Verslag revisieweekend, z.d. [1979].

27 Rita Mulier e.a., “Diskussie: Belangrijke Vrouwen en voetvolk”, *Lilith*, 1981, nr. 6, p. 4.

28 MVH in *Huma*, 26/1/1984, p. 31.

29 Amsab-ISG, Archief Chantal De Smet, nr. 105, MVH aan Chantal De Smet, over het voorstel om de linkse vrouwen in het VOK beter te organiseren 8/2/1982.

“

Van de GIMs tot de GOMs, van de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven tot het directieniveau van de Nationale Bank of van een nieuwe openbare bank, van de Schoolpactcommissie tot de Nationale Arbeidsraad: het draait allemaal zonder vrouwen, op die ene plaatsvervanger hier en daar na. De vrouwenbeweging laat het gebeuren, weet het niet, wil het niet weten, heeft een afkeer van het herengezelschap, gaat de kleinschalige toer op, sluit zich op in knusse praatgroepen en alternatieve vrouwencafés. En denkt dat ze niet aan politiek doet, omdat ze ver van het politieke forum blijft. Dus wordt er politiek bedreven door de vrouw, over de vrouw en zonder de vrouw. Door pausen, procureurs, politieke kleuters en werkverschaffers van de RVA, die allen in crisistijden steeds haniger optreden.³⁰

”

Dat de plaats van politica's al eens ter discussie stond in het VOK, betekent niet dat de organisatie de politiek links liet liggen. Bij zowat elke Vrouwendag – een jaarlijkse traditie sinds 1972 – kwam het VOK met een politiek urgentieprogramma of eisenpakket naar buiten, en vanaf 1977 organiseerde het met enige regelmaat overlegvergaderingen met parlementaire vrouwen. Het VOK streefde ook naar een volwaardig emancipatiebeleid: het wilde een bevoegde minister en een overheidsdienst, naar het voorbeeld van Nederland, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk. In oktober 1984 besprak het de mogelijkheden met een aantal vrouwelijke parlementsleden, onder wie ook Marijke Van Hemeldonck. Er volgde een campagne onder de slogan ‘Een minister van emancipatiezaken, of wij gaan de Wetstraat kraken’. Ook andere vrouwenorganisaties oefenden druk uit, en met succes: in 1985 werd Miet Smet aangesteld tot staatssecretaris voor Leefmilieu en Maatschappelijke Emancipatie.³¹

30 MVH, “Het vrouwenvraagstuk is en blijft politiek”, *De Nieuwe maand*, 1981, nr. 8, p. 581.

31 Over Miet Smet: Cockx R. (2009), *Miet Smet, drie decennia gelijkheidsbeleid*, Brussel: IGVM.

Illustratie 20. Marijke Van Hemeldonck (rechts) tijdens een bijeenkomst van het Vrouwen Overleg Komitee met politica's, 1984.

Links en Feministisch: de vrouwen moeten LeF hebben

Haar meer uitgesproken linkse feminisme kon Marijke Van Hemeldonck kwijt binnen het LeF-collectief. LeF – Links en Feministisch – maakte deel uit van de feministisch-socialistische beweging of fem-soc, die halfweg de jaren 1970 opgang maakte. De hoogdagen van Dolle Mina waren voorbij (alleen de Gentse kern werkte nog), de economische crisis liet zich voelen en de initiatieven van de Belgische regering voor het Internationaal Jaar van de Vrouw van de Verenigde Naties (1975) stemden nogal wat feministen wantrouwig.³² De fem-soc wilde in dat klimaat blijven werken aan een echt gelijke samenleving: “De feministen zijn essentieel in de opbouw van de nieuwe socialistische maatschappij: het zal immers afhangen van de inbreng

³² Cfr. infra, hoofdstuk 4.

van vrouwen of de onderdrukkende gezinsstructuren, het geïndividualiseerd en geprivatiseerd huishoudelijk werk enz. omgevormd gaan worden in vrije samenlevingsstructuren. [...] We strijden voor alle eisen van vrouwen, ook die welke binnen het kapitalisme opgelost kunnen worden. Maar we strijden deze strijd op onze manier, een manier die de vrouwen bewust maakt.”³³ GROV (Groep Rooie Vrouwen, Antwerpen), Dolle Mina Gent, Rebelse Vrouwen (Brussel), LOV (Linkse Oostendse Vrouwen), ERA (Emancipatie door Raad en Aktie, Ninove), Linkse Vrouwen Brugge, Wereldscholen Vrouwen Limburg en LeF verenigden zich in 1977 in de fem-soc-coördinatie.

LeF ontstond uit een oproep van Chantal De Smet aan linkse feministes in haar omgeving, onder wie ook Marijke Van Hemeldonck: “Het lijkt mij noodzakelijk in de jaren volgend op ‘het jaar van de vrouw’ de discussie en de strijd verder te zetten. Na gedachtenwisseling met andere vriendinnen en kameraden leek het ons noodzakelijk het aksent te leggen op de discussie, de studie, de argumentatie die totnogtoe zo goed als onbestaande is. Een echt waardevolle strijd zal pas dan kunnen gevoerd worden. Tijdens dit jaar van de vrouwen worden wij overstelpt met alle soorten verklaringen en

³³ *Fem-soc manifest 77*, p. 12.

Illustratie 21. Het eerste cahier van het LeF-collectief, over huishoudelijk werk, 1977.

stellingen en men kan er ten zeerste aan twijfelen of de zaak van de vrouw ook maar één duimbreed zal vooruit gegaan zijn. De tijd van strijd breekt in deze tijd van recuperatie pas aan, en in deze strijd ontbreken ons instrumenten.”³⁴ Ze vond dat het tijd was om de feministische beweging inhoudelijk te voeden: “Elke beweging, ideologische stroming, heeft immers nood aan een stuk theorievorming, aan een eigen publicistische geschiedenis.” Die was er in Vlaanderen inderdaad niet, het leesvoer kwam veelal uit Nederland en de Angelsaksische landen. Zelfs aan goede tijdschriften ontbrak het: waar Franstalig België kon bogen op de internationaal gerenommeerde *Cahiers du GRIF*,³⁵ was er in Vlaanderen op dat moment enkel het bescheiden *De grote kuis* van Dolle Mina. LeF wilde die leemte vullen met themacahiers die uitdrukkelijk een links perspectief zouden hanteren. Dat was volgens de initiatiefneemsters meteen een belangrijk verschil met *Cahiers du GRIF*: “De GRIF vertrok van het ‘zuivere’ feminisme (de vrouwen om de vrouwen omdat vrouwen), LeF zou vertrekken van het standpunt dat de situatie van de vrouw niet maar toevallig is wat zij is. Zij vindt wel degelijk haar gronden in deze maatschappij die onvrij is, onderdrukkend en uitbuitend.”³⁶

De slogan ‘geen feminisme zonder socialisme, geen socialisme zonder feminisme’ van de fem-soc sloot naadloos aan bij eerdere analyses van Marijke Van Hemeldonck. Ze had in *Links* herhaaldelijk betoogd dat alleen een socialistische samenleving echte gelijkheid van vrouwen en mannen zou brengen. Alleen in een samenleving met voldoende sociale voorzieningen kon men van mannen en vrouwen bijvoorbeeld een gelijke bijdrage aan de economie vragen.³⁷ Het was cruciaal dat vrouwen betrokken werden bij dat socialistische project en dat mannen zich achter hun eisen scharden, anders zouden “bij de Rode Dageraad de vrouwen nog voor het ontbijt moeten zorgen.” De hele maatschappij was aan verandering toe, want een maatschappij die

haar machtsstructuren opbouwde in functie van één groep en pas dan een plaats creëerde voor de machtszwakke groep, bleef een verdrukkende maatschappij.³⁸

“

Het onoverzichtelijke leven van de vrouw

Op 8/1/1973 meldde *De Standaard* dat de regeringsonderhandelaars dachten aan een vergoeding voor mensen met een sociale handicap, veelal ‘mensen met een nogal onoverzichtelijk leven, kunstenaars, ex-gevangenen, avonturiers, landlopers, alleenstaande vrouwen, zwartwerkers, enz.’

Marijke Van Hemeldonck reageerde: “Lieve regeringsonderhandelaars, lieve Standaard-op-blz-2, we weten het al wel, hoor. Een sociale handicap hebben is gewoon anders zijn. En alle vrouwen zijn anders. Anders dan een man.

[...]

O jee, het onoverzichtelijke leven.

Alle dagen koffie zetten, ontbijttafel opruimen, kamer luchten, naar het werk, inkopen, eten koken, vaat wassen, bedden maken, wéér koffie zetten. Typiste op twintig jaar. Op dertig nog typiste. En op veertig, en op zestig. Soep koken. Je hele leven lang. Alle dagen. Voor je vader. Dan voor je lief. Dan voor je man. Dan voor je kroost. Dan verder uit gewoonte.

Alleen een man kan zoiets het onoverzichtelijke leven noemen.

En geen regering wil je daartegen beschermen natuurlijk.”³⁹

”

34 AVG, Archief Rita Mulier, nr. 91, Chantal De Smet aan Rita Bladt, Marie Derkindere, Lydia De Pauw, Rita Mulier, Greet Kimzeke, Roos Proesmans, Gerda Schmook, Ingrid Stasse, Kathleen Steel, Moni Van Look en Marijke Van Hemeldonck, 10/6/1975.

35 Over de *Cahiers du Grif*, zie Marissal en Gubin, *Jeanne Vercheval*, p. 86-88.

36 Amsab-ISG, Archief Chantal De Smet, nr. 108, Programmaverklaring; AVG, Archief Lydia Deveen, nr. 31, Typoscript voor publicatie in *Lilith*.

37 MVH in reactie op een bijdrage van Ria Zuiver, *Links*, 14/1/1967.

38 MVH, *Links*, 5/9/1970, 11/11/1972.

39 MVH, *Links*, 13/1/1973.

In reactie op de oproep van Chantal De Smet sloten Lydia Deveen, Rita Mulier, Catucha Oukhow, Roos Proesmans, Ingrid Stasse, Monika Triest, Marijke Van Hemeldonck en Renée Van Mechelen zich aan bij het project om vorm te geven aan een feministische theorievorming in Vlaanderen. De uitgave van cahiers bleek al snel geen sinecure, te meer daar de vrouwen in het redactieteam hun handen vol hadden aan werk, gezin en tal van al andere engagementen. Het duurde dus even eer het collectief echt uit de startblokken schoot. Eind december 1975 spoorde Chantal De Smet haar companen aan om “veel goeie ideeën en (een beetje) fut” mee te brengen omdat “we anders (weer) met een doodgeboren kind op de armen zitten en dat zou erg jammer zijn én voor links én voor de vrouwen.”⁴⁰ Nog eens dik anderhalf jaar later kon ze melden dat het eerste cahier bijna klaar was en dat het Masereelfonds de reeks wilde steunen. *Verloren brood, je huishouden je leven?* rolde in oktober 1977 van de persen en behandelde de positie van huisvrouwen in de maatschappij en de economische waarde van hun werk. Er zouden nog zeven LeF-cahiers volgen: over kinderen, werk, relaties, psychiatrie, mannen, kunst en lesbische vrouwen. De eerste zes hadden een zwarte kaft, daarna kleurde *het Heksenboekje: voor en door lesbische liefjes* paars en het mannen-nummer roze. De krachtlijnen van elk cahier werden besproken door het collectief, maar voor het schrijven van de artikels werd er breder gekeken. Marijke Van Hemeldonck schreef mee aan het tweede en derde cahier: *Kleine kinderen, grote zorgen* (eind 1978, over kinderopvang), en *Arbeid ervaren door vrouwen* (mei 1979).

Het cahier over kinderen verscheen, passend, net voor het Internationaal Jaar van het Kind. In haar kenschetsende stijl schreef Marijke Van Hemeldonck dat het het geschikte moment was om het establishment de rekening te presenteren van “de rijkelijk vloeiende sentimentaliteit over de ziel van het kind en kinderweelde, kindervreugde en dergelijke.” Ze wilde voor alle kinderen van tweeeoudergezinnen hetzelfde kindergeld (in plaats van een grotere premie vanaf het derde kind) en dubbel kindergeld voor kinderen in éénoudergezinnen.⁴¹ In *Arbeid ervaren door vrouwen* analyseerde ze het mythische karakter van de ‘bescherming’ die werkende

moeders genoten: “Enerzijds worden alle vrouwelijke werknemers behandeld alsof ze zwanger, zogend of belast met kleine babies zouden zijn, en anderzijds wordt er niet geluisterd naar de reële vragen en behoeften van werkende vrouwen met kinderen. [...] De baby van de madonna-met-kind groeit nooit op tot een schoolgaand kind dat op woensdagmiddag en in de schoolvakantie thuis is en voor wie voorzieningen zouden moeten bestaan, het groeit nooit op tot een lastige puber die behoefte heeft om affektief opgevangen te worden als hij/zij van school thuiskomt en omwille van wie de arbeidstijd van de ouders of de verlofperiode zouden moeten aangepast worden.”⁴² Het was een analyse die ze eerder al met de ABVV-vrouwen en in het Aktiecomitee Gelijk Loon had gemaakt.

Voor de drukbezette LeF-redactieleden was het een hele klus om de nummers rond te krijgen. Zelfs het bijwonen van de vergaderingen schoot er geregeld bij in. Er waren ook interne discussies, over strategische kwesties, de theoretische onderbouwing van de cahiers enz. Toen LeF in 1982 besloot om niet langer met het Masereelfonds samen te werken, viel de sputterende motor stil. Alhoewel er ideeën waren voor nummers over onder meer geschiedenis, de derde wereld en wetenschap, werd *Mannen* het laatste LeF-cahier. Inmiddels beschikte de fem-soc met *Schoppenvrouw* wel over een maandelijks tijdschrift en verscheen het feministische infoblad *Lilith*.

Anticonceptie, of het recht om moederschap te kiezen

Een feministisch strijdpunt dat Marijke Van Hemeldonck bijzonder aan het hart lag, was toegang tot betrouwbare anticonceptiva. België had terzake een erg conservatieve wetgeving. In een poging om het dalende geboortecijfer op te krikken, had de overheid in 1923 de verspreiding van informatie over anticonceptiva strafbaar gemaakt (artikel 383 van het Strafwetboek). Door de katholieke dominantie en het taboe op seksualiteit was geboortebeperving sowieso bijna onbespreekbaar; de wet van 1923 maakte het voorstanders nog moeilijker om hun stem te laten horen. Toch

40 AVG, Archief R. Mulier, nr. 91, Brief van Chantal De Smet, 24/11/1975.

41 MVH, “Even konkreet wezen in het jaar van het kind”, *Kleine kinderen*, p. 34-35.

42 MVH, “De papieren tijgers van de werkende vrouw”, *Arbeid ervaren*, p. 73-83.

waren er organisaties die het onderwerp aankaartten, met name de Socialistische Vooruitziende Vrouwen: in de jaren 1930 schreef Isabelle Blume erover in *De Stem der Vrouw*, na de Tweede Wereldoorlog nam Vogelina Dille-Lobe de fakkel over.

Zelfs voor de vrijzinnige intellectuele elite waartoe Marijke Van Hemeldonck behoorde, was het niet gemakkelijk om aan betrouwbare anticonceptie te geraken. Tot de komst van de pil was er voor vrouwen alleen het pessarium⁴³ en dat had z'n beperkingen: "Niet alle mannen zijn akkoord dat je na elk romantisch moment moet zeggen 'pas op, nu moet ik even naar de badkamer, ik moet daar een grote caoutchou schijf inbrengen en daar spermicide instoppen'. En dan spreek ik nog niet van de keer dat je aan het vrijen bent in de duinen, dat is ook niet alles."⁴⁴ Verder was er het condoom en werd in katholieke milieus teruggeslagen naar coïtus interruptus en periodieke onthouding – een methode die om z'n onbetrouwbaarheid ook bekend stond als 'Vaticaanse roulette'. Behulpzame apothekers en artsen waren dun gezaaid en door het verbod op informatieverspreiding moeilijk te vinden. In 1963 wist 57,7% van de deelnemers aan een SVV-enquête niet waar ze anticonceptiva konden kopen.⁴⁵ De socialistische beweging beschikte over heel wat infrastructuur (kinderheil, kraamklinieken, gynaecologen), maar zelfs daar was contraceptie nauwelijks bespreekbaar. Bij de geboorte van haar eerste kind, in 1961, kreeg Marijke Van Hemeldonck in het socialistische ziekenhuis gewoon de boodschap "zorgt dat ge niet te rap gepakt zijt en hier volgend jaar terugstaat." Zij en haar man moesten zelf op zoek naar de zeldzame Brusselse apothekers met een bordje met twee tortelduifjes en 'planning familial': zeldzame plekken waar je probleemloos voorbehoedsmiddelen kon kopen.⁴⁶

In 1955 stond Vogelina Lobe mee aan de wieg van de Belgische Vereniging voor

Seksuele Voorlichting (BVSFV), die naar het voorbeeld van de Nederlandse Vereniging voor Seksuele Hervorming consultatiebureaus opzette, onder meer in Antwerpen en Gent. In 1966 verhoogde Marijke Van Hemeldonck zich in het eerste eigen consultatiebureau van SVV, dat zo een pioniersrol bleef vervullen.⁴⁷ De Belgische Vereniging voor Seksuele Voorlichting werd de spreekbuis voor progressief-vrijzinnige standpunten over anticonceptie en vervolgens abortus in Vlaanderen. De meeste stichtende leden behoorden tot de vrijmetselarij. Aan Franstalige kant lag de gemengde Brusselse loge Vérité in 1962 aan de basis van La Famille Heureuse: "Monique Rifflet heeft essentieel langs de loge La Famille Heureuse gesticht. Vérité is een ongelooflijke broedplaats geweest van allerlei politieke initiatieven en dat was een vrouwenloge, enfin gemengde loge."⁴⁸

Net voor de oprichting van La Famille Heureuse, publiceerde *La Gauche* onder impuls van Monique Rifflet een artikelenreeks over "die taboe-onderwerpen die vele tienduizenden ter harte gaan": geboortebeperving en abortus. Gespreid over vijf nummers, besprak *La Gauche* abortus, de bestaande wetgeving, welke contraceptie betrouwbaar was en welke niet, en kondigde het 'de pil' aan. Marijke Van Hemeldonck herinnert zich: "Monique Rifflet in *La Gauche* en ik in *Links*, we hebben voor een eerste artikel in België gezorgd – dat was toen strafbaar – over de pil. Dat er een enorme wetenschappelijke uitvinding was gekomen die plots het leven van de maatschappij zou veranderen."⁴⁹ Het artikel in *Links* werd door dokter Frank Roels geschreven, die beklemtoonde dat zowat alle vrouwen aan geboortecontrole deden.⁵⁰ Het enige resultaat van het verbod op reclame was volgens hem dat de gebruikte middelen onbetrouwbaar waren, met als gevolg dat

47 MVH, *Links*, 21/5/1966.

48 Interview MVH 3/9/2012. Over de oprichting van de eerste centra voor gezinsplanning, zie onder meer Trommelmans, *Vlaanderen vrij!*, p. 12 e.v. en Carlier B., Deven F., Triest M. (1990), *Toen seks vies was en de lucht nog schoon: zedelijkheid en zinnelijkheid in Vlaanderen 1960-1990*, Gent: CGSO, p. 11-13.

49 Interview MVH 3/9/2012.

50 *La Gauche*, 1961, nrs. 6, 8, 12, 18, 23 en lezersreacties in nr. 33. Frank Roels, "Gezinspolitiek en geboortecontrole", *Links*, 28/4/1962. Meer over Monique Rifflet en Vérité in Severs E. (2006), *De invloed van de vrijmetselarij op het maatschappelijk bestel. Een Belgische case-study: de gemengde obediëntie 'Le droit Humain' en de emancipatiestrijd van de vrouw in de jaren 1960-1970*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling VUB.

43 MVH, "Contraceptie en abortus: die wijven moeten méér van hun neus maken", *Links*, 29/4/1972; Belgische Federatie voor Gezinsplanning en Seksuele Opvoeding (1972), *De contraceptieve maatschappij: nationaal colloquium*, Brussel: BFGSO, p. 40-45.

44 Interview MVH 3/9/2012.

45 Trommelmans W. (2006), *Vlaanderen vrij! 50 jaar seks in Vlaanderen*, Leuven: Van Halewyck, p. 48-49.

46 VRT Beeldarchief nr. B03S35743, "Om een mondje minder", aflevering van Boulevard, 6/5/1996, met getuigenissen van MVH en Paula Semer.

vrouwen – vaak gehuwde vrouwen – hun toevlucht moesten nemen tot abortus. Hij beschreef ook de werking van ‘de pil’, die enkele maanden later op de Belgische markt kwam. Eindelijk was er een voorbehoedsmiddel dat zowel betrouwbaar als gebruiksvriendelijk was, en waarbij vrouwen de controle hadden. Er informatie over verspreiden was evenwel nog steeds strafbaar. Dat ondervond het Brusselse BVSV-centrum, waar ondanks de beschermende hand van burgemeester Guy Cudell op een dag de politie binnenviel. Marijke Van Hemeldonck herinnert zich: “Men durfde aan La Famille Heureuse al niet meer raken, daar zaten te veel grote politiciers van links rond. Maar aan Vlaamse kant zat dat minder stevig. Op een dag kwam de politie en in de wachtkamer lagen een paar nummers van *Sextant*, dat was een blad van een zusterorganisatie in Nederland. Vrouwen kwamen dikwijls met de kinderen die ze dan al hadden en het was een plezier voor rechts om [de medewerkers] te pakken voor het compromitteren van kinderen, omdat dat blad daar lag. En ze zijn veroordeeld geworden, veroordeeld voor zedenzaken.”⁵¹

Het verbod op informatieverstrekking werd steeds meer ervaren als een onaanvaardbare inmenging in de levens van niet-gelovige Belgen, zelfs van alle Belgen, want het leed geen twijfel dat ook katholieken aan geboortebeperking deden. Bij de eerste Nationale Enquête Gezinsontwikkeling (1966) verklaarde 90% van de respondenten ooit een vorm van geboortebeperking te hebben toegepast – slechts 15% van hen had een betrouwbaar middel gebruikt.⁵² Zoals Marijke Van Hemeldonck in 1965 schreef, beoogde een wetwijziging net om elke vrouw de kans te geven zoveel kinderen te hebben als gewenst. “Als men afgaat op wat er in en rond het [tweede Vatikaans] Concilie verteld werd, schijnen katholieke vrouwen helemaal niét zo heftig het recht op moederschap te eisen, maar wel het recht om dat moederschap te weigeren, of ten minste niet helemaal aan de natuur over te laten. En het is juist de CVP die de wetgeving betreffende geboorteregeling en gezinstoelagen beheerst heeft in ons land, en omwille van enkele godsdienstige

fanatieken alle Belgische vrouwen belet zelf te beslissen over het aantal kinderen in hun gezin.”⁵³ In 1966 bond Guy Cudell⁵⁴ de kat de bel aan, met een wetsvoorstel om de passages over contraceptie uit artikel 383 van het Strafwetboek te schrappen. Naar aanleiding van de behandeling ervan in de Commissie Justitie van de Senaat, schetste Marijke Van Hemeldonck haar socialistische visie op gezinsplanning: behalve vrije informatie over voorbehoedsmiddelen, vroeg ze meer centra voor gezinsplanning, steun aan organisaties als SVV, La Famille Heureuse en de BVSV, en raadgevingen over contraceptie in alle socialistische ziekenhuizen. Verder waren er overheidssubsidies nodig voor de centra voor gezinsplanning, diende anticonceptie te worden terugbetaald en was een informatiecampagne aan de orde. Vooraleer het voorstel Cudell in plenaire zitting kon worden gestemd, werden evenwel verkiezingen uitgeschreven, en daarna verhardde het klimaat.⁵⁵

In juli 1968 bracht paus Paulus VI zijn encycliek *Humanae Vitae* (Over het menselijke leven) uit, die onder meer alle artificiële voorbehoedsmiddelen in strijd met de katholieke leer verklaarde. De starre houding van de Kerk stuitte bij veel katholieken op onbegrip, maar betekende ook dat de onderhandelingsruimte bij CVP/PSC verdween. Van Alfons Vranckx, de nieuwe minister van Justitie, werd geen initiatief verwacht. “Onze minister Zedenmeester Nationaal”, zoals Marijke Van Hemeldonck hem noemde,⁵⁶ was dan wel socialist, maar allergisch aan alles wat naar ‘zederverwildering’ rook. Hij zou onder meer in 1970 de hele oplage van het *Rode boekje van de scholieren* in beslag laten nemen.⁵⁷ Voor de pleitbezorgers van een wetwijziging zat er niets anders op dan de centra voor gezinsplanning uit te

53 MVH, *Links*, 22/5/1967.

54 Guy Cudell (1917-1999) was PSB-politicus. Als burgemeester van Sint-Joost-ten-Noode bood hij onder meer onderdak aan La Famille Heureuse en een Nederlandstalig centrum voor gezinsplanning, aan het Brusselse Vrouwenhuis en later aan het abortuscentrum CEVO. Hij werkte mee aan *Links* en *La Gauche*. Cudell, “Politieke aspecten van de geboortebeperking”, *Links*, 22/5/1965.

55 MVH, “BSP en gezinsplanning”, *Links*, 8/4/1967.

56 MVH, “Contraceptie en abortus”, *Links*, 29/4/1972.

57 Het was geschreven door Nederlandse leerkrachten die zich op het Deense *Den lille røde bog for skoleelever* inspireerden om de autonomie en kritische zin van leerlingen te stimuleren, en bevatte artikels over seks, homoseksualiteit en softdrugs. *Het Rode boekje van de vrouw(en)* (1972) verwees er in zijn titel naar.

bouwen en steun te zoeken bij de publieke opinie. Samen met de afgevaardigde van het FGVB diende Marijke Van Hemeldonck bijvoorbeeld in 1968 op het derde Wereldcongres over de problemen van de werkende vrouw (Internationaal Verbond van Vrije Vakbonden, Düsseldorf) een resolutie in over gezinsplanning. Niemand stemde tegen en er waren slechts twee onthoudingen: “De twee co-auteurs van de Pillencycliek, de Heilige Geest en de Heilige Vader, komen zo stilaan moederziel alleen te staan.”⁵⁸ Met de slogan ‘Baas in eigen buik’ eisten vanaf 1970 ook de nieuwe feministische organisaties vrije toegang tot contraceptie en abortus. Het Aktiekomitee Gelijk Loon, dat in 1968 al had gesteld dat een kind ten allen tijde gewenst moest zijn, verklaarde in 1972: “Uit eerbied voor de Rechten van de Mens en voor de menselijke waardigheid eisen mensen – zo mannen als vrouwen – het recht op in volle vrijheid een van de moeilijkste taken in een mensenbestaan op zich te nemen, de taak een kind op te voeden tot een gelukkig mens.”⁵⁹

“

In een contraceptieve maatschappij zal de sociale druk op de vrouw opgeheven zijn, omdat er het kleine meisje eindelijk een ander toekomstbeeld zal voorgehangen worden dan ooit eens een ‘moeder-de-vrouw’ te worden. Thans worden bij de geboorte alle mini-mensjes eerst aan de onderkant bekeken en ingelijfd bij het ene of het andere geslacht. En die inlijving betekent niet gewoon een sekse, maar een maatschappelijke rol. En die rolverdeling is nog zo, dat de vrouwelijke helft van de mensheid ervoor moet zorgen dat de mannelijke helft door het leven kan gaan zonder zich te bekommeren over het wassen van sokken en het dweilen van vloeren, het verzorgen van bejaarden, kinderen enz.

[...]Dit moeten we duidelijk inzien: iets veranderen aan de seksualiteit, de echtscheiding, de abortuswetgeving, het huwelijk, het statuut van de vrouw betekent de bestaande maatschappijstructuur veranderen.⁶⁰

”

58 MVH, “De zeven dagen”, *Links*, 12/10/1968.

59 AVG, Archief Karlin, nr. 17, “Het gewenste ouderschap”, persconferentie AGLGW februari 1972.

60 Belgische Federatie ..., *De contraceptieve maatschappij*, p. 44.

Illustratie 22. Aankondiging van het colloquium *De contraceptieve maatschappij* met Marijke Van Hemeldonck, 1972.

wie was gevraagd de positie van de vrouw in de contraceptieve maatschappij toe te lichten. Typisch vond ze dat: “*Humanae vitae* werd afgekondigd door een man die de gelofte van eeuwige kuisheid heeft afgelegd, [...] de minister van Justitie is een man die er prat op gaat dat zelfs zijn vrouw niet weet wat hij denkt over abortus en vice versa. De mensen die contraceptiepillen slikken, abortussen ondergaan, kinderen op de wereld brengen of maandelijkse rekensommetjes maken zijn vrouwen.”⁶³

61 Marques-Pereira B. (1981), *L'interruption volontaire de grossesse: un processus de politisation, 1970-1981. II*, *Courrier hebdomadaire du Crisp*, nr. 930/931, 2/9/1981, p. 6.

62 Naast Marijke Van Hemeldonck spraken prof. René Pervé, prof. Robert Cliquet, prof. Michel Thiery, prof. Jean Dierkens, J. Bultinck, Willy Peers en kanunnik Pierre De Locht.

63 MVH, “Contraceptie en abortus”, *Links*, 29/4/1972.

Naar haar mening kon anno 1972 geen enkele Belgische vrouw zeggen dat ze in een contraceptieve samenleving leefde. Praten over seks was nog steeds taboe, informatie over geboortebeperving moeilijk te vinden, veel van de bestaande middelen waren niet geschikt voor gebruik “in de minst rationele sfeer van het mensenleven,” en de houding van artsen liet vaak te wensen over: hetzij omdat ze moraliseerden hetzij omdat ze klachten over bijwerkingen van de pil niet ernstig namen. Marijke Van Hemeldonck eiste met klem het zelfbeschikkingsrecht van vrouwen op: “De slogan ‘Baas in eigen buik’ is een revolte tegen de supermoraal en het paternalisme. Daarom acht ik het een van de schoonste, meest humane strijdkreten van ons tijdperk.”⁶⁴ Zo’n principieel, feministisch discours viel niet bij iedereen in goede aarde, dat bleek ook toen Adèle Hauwel haar vanuit de zaal bijtrad: “Adèle Hauwel heeft dan getuigd, als dokter, op dat congres. En daarna heeft [Willy] Calewaert me uitgescholden, omdat ik gezegd had dat hij haar moest vragen. Zij komt dus aan de micro en zij spreekt heel direct, ze sprak zeer agressief. Ze schold niet hé, maar direct, rechtuit.”⁶⁵ Het was voor mannelijke medestanders wennen aan het absolute recht op zelfbeschikking dat feministes voor vrouwen opeisten.

Begin 1973 leidde de arrestatie van ‘abortusdokter’ Willy Peers tot zo’n grote publieke verontwaardiging, dat een doorbraak op het gemakkelijker terrein van de anticonceptie mogelijk werd. Per 2 juli 1973 werd informatie over contraceptie vrij beschikbaar. In 1974 kwam de overheid met een eigen brochure naar buiten. *Anticonceptie en verantwoord ouderschap* kreeg alleen al in de Nederlandstalige versie vijf herdrukken, goed voor meer dan 650.000 exemplaren.⁶⁶ Er was echter nauwelijks gelegenheid om te vieren, want inzake abortus viel alles nog te doen.

64 Belgische Federatie ..., *De contraceptieve maatschappij*, p. 43.

65 Interview MVH 3/9/2012.

66 Trommelmans, *Vlaanderen vrijt*, p. 51.

“

Nu hebben ze er echt allemaal hun zeg over gehad. De Orde van de Geneesheren. De bisschoppen van België. De professoren en doktoren. De theologen en sociologen. De moralisten en journalisten. En de Minister van Justitie.

Het gezin blijft de kern van de samenleving (kernsplitsing geregeld bij wet, op grond van overspel). Gebruik van anticonceptionele middelen moet mogelijk worden voor verantwoordelijke volwassenen (boekje van de mutualiteit, stortingsbewijs, getuigschrift van volwassenheid en getuigschrift van verantwoordelijkheid in drie exemplaren, vrijgesteld van zegel voor te leggen bij aankoop van drie condomen). Het delicate probleem van zwangerschapsonderbreking moet met de grootste behoedzaamheid (Sioux gevraagd, zich wenden afdeling ethische problemen) benaderd.⁶⁷

”

Abortus vrij, de vrouw beslist

Bij gebrek aan (informatie over) betrouwbare contraceptie, waren ongewenste zwangerschappen schering en inslag. Veel vrouwen zagen geen andere oplossing dan abortus, ook al was dat strafbaar. In de periode voor de pil doorbrak, waren er in België naar schatting zo’n 30.000 abortussen per jaar, wat betekent dat zowat één zwangerschap op vijf werd afgebroken. Het gerecht liet merendeels betijen: tussen 1965 en 1970 werden 183 veroordelingen uitgesproken.⁶⁸ Omdat abortus verboden was, gebeurde de ingreep echter vaak in slechte omstandigheden, met alle gezondheidsrisico’s vandien. De middeljes die vrouwen zelf gebruikten waren niet zonder gevaar en bij vroedvrouwen-engeltjesmaaksters lieten de hygiëne en kennis van zaken vaak te wensen over. De meeste gediplomeerde artsen hielden zich ver van deze illegale ingreep, waarover ze tijdens hun opleiding ook niets leerden. Er hing een grote stilte rond abortus, al waren er elke dag enkele tientallen

67 MVH, *Links*, 24/3/1973, in reactie op uitspraken van minister van Justitie Herman Vanderpoorten (PVV).

68 Marques-Pereira B. (1981), *L’interruption volontaire de grossesse: un processus de politisation 1970-1981*, *Courrier hebdomadaire du Crisp*, nr. 923, p. 11.

vrouwen op zoek naar hulp en leidden complicaties soms tot ziekenhuisopnames of de dood.⁶⁹

Marijke Van Hemeldonck wéét dat zowat elke vrouw van haar generatie rechtstreeks of onrechtstreeks met abortus te maken kreeg. “Het gebeurde aan iedereen. Het was een ramp als het u gebeurde, maar ge zat ermee, met inbegrip van getrouwde vrouwen, zonder dat de venten het wisten.”⁷⁰ Toen ze als twintiger als vertaalster werkte, realiseerde ze zich voor het eerst hoe wijdverspreid abortus was: “Op dat moment werd alles nog getypt, dus je had een zaal vol dactylo’s. En ik zat ook in de dactylozaal, maar ik zat aan de ‘nobeles’ kant. Er werd toen nog per week betaald, we werkten ook de zaterdag, en de zaterdagvoormiddag werd er rondgegaan voor de vakbond. De man van de vakbond kwam rond en ge deed letterlijk uw duit in het zakje. En bij de vrouwen, dus in die zaal van dactylo’s, daar was nog een andere omhaling en daar deed ge ook uw duit in het zakje. En dat hielp een abortus betalen, als één van de vrouwen dat nodig had.”⁷¹ In *Links* vermeldde Marijke Van Hemeldonck abortus voor het eerst in 1965, als deel van het zelfbeschikkingsrecht van vrouwen “over eigen lijf en leven.”⁷² Ze wees er ook op dat kosteloze contraceptie de maatschappij minder zou kosten dan de vele hospitalisaties na clandestiene abortussen.⁷³

Begin jaren 1970 vonden feministes en artsen, vrijzinnigen en enkele progressieve katholieken elkaar in de strijd voor een wetswijziging. Dolle Mina en andere feministische groepen plaatsten de legalisering van abortus bovenaan hun agenda, en in 1970 richtten enkele artsen, onder wie Willy Peers, een eerste drukkinggroep op: de Belgische Vereniging voor de Legalisering van Abortus. Het duurde nog twintig

jaar vooraleer uiteindelijk in 1990 de wet werd gewijzigd. Marijke Van Hemeldonck maakte die lange jaren van activisme versus politiek en justitieel gehakketak van dichtbij mee. Voor een keer roeide ze daarbij in eigen socialistische kringen met de stroom mee. De SVV was sinds lang voorstander van vrije abortus en verduidelijkte in 1971 haar standpunt: “Wanneer een vrouw zwanger is en ze overweegt abortus, zal daartoe een grond bestaan. Of de motieven die haar tot abortus doen besluiten nu van economische, psychologische, sociale of medische aard zijn, ze zullen geldig zijn. Steeds zal haar keuze overwogen zijn en zal ze bereid zijn zich voor haar eigen verantwoordelijkheid te plaatsen.”⁷⁴ Het klonk minder catchy dan het ‘Baas in eigen buik’ en ‘Abortus vrij, de vrouw beslist’ van de neofeministische organisaties, maar de klemtoon op het zelfbeschikkingsrecht van vrouwen was dezelfde. In januari 1971 diende Marijke Van Hemeldoncks partijgenoot Willy Calewaert het eerste wetsvoorstel in om abortus uit het strafrecht te halen (‘depenalisering’). Dat legde het beslissingsrecht bij een artsteam in plaats van bij de vrouw, maar had de verdienste de kwestie voor het eerst op de parlementaire agenda te zetten. Volgens Marijke van Hemeldonck was Calewaert “essentieel aan het denken aan het haalbare, waar we geen problemen mee zouden hebben.”⁷⁵ De ABVV-vrouwencommissie kon de vakbondstop overtuigen om de eis van vrije abortus te onderschrijven, waarna algemeen secretaris Georges Debunne mee opstapte in betogingen.⁷⁶ Natuurlijk waren er ontgoochelingen, bijvoorbeeld toen de SVV verstek gaf op abortusmanifestaties omdat het ‘nieuwe feminisme’ alle aandacht naar zich toetrok,⁷⁷ of toen de BSP begin 1973 haar deelname aan de regering liet primeren op een duidelijke solidariteitsverklaring met dokter Peers, maar globaal stonden de neuzen in dezelfde richting.

69 Informatie uit Trommelmans, *Vlaanderen vrijt* en Celis K. (1999), “Socialisme en seksuele fraude: de houding van de Belgische socialistische partijen tegenover abortus en contraceptie (1880-1990)” in De Weerd D. (red.), *Begeerte heeft ons aangeraakt: socialistische, seksuele en seksualiteit*, Gent: Provincie Oost-Vlaanderen, p. 179-206.

70 Interview MVH 3/9/2012.

71 *Ibidem*.

72 MVH, *Links*, 21/5/1965.

73 *Ibidem* en MVH, *Links*, 20/9/1969.

74 De Block G., “Abortus, een individueel recht”, *Stem der Vrouw*, okt. 1971, p. 4-6.

75 Interview MVH 3/9/2012. In een later voorstel van Leona Detiège stond het beslissingsrecht van de vrouw centraal.

76 Interview MVH 3/9/2012; MVH in *Humo*, 26/1/1984, p. 25.

77 SVV was er niet bij op de Vrouwendag over abortus in 1976 en de abortusbetoging van 1978: Celis K. (1997), “Wij waren de eersten: ijveren voor de liberalisering van voorbehoedsmiddelen en abortus 1945-1980” in De Weerd D., *De dochters van Marianne*, p. 278-280.

Manifest voor abortusvrijheid in België

“Ik heb ooit eens mijn gezondheid, misschien mijn leven gewaagd door een klandestiene abortus te ondergaan. Maar ik was jong en arm in een maatschappij waar geen kinderkribben beschikbaar zijn voor de ongehuwde moeder. Of ik was een pas afgestudeerde beursstudente, met een studielening af te betalen en geen betrekking in het verschiet. Of ik was jonggehuwd, met een man die zijn legerdienst nog deed en amper een bed, een tafel en een paar stoelen rijk. Of ik had net mijn eerste baby aan schoonmama kunnen toevertrouwen om mijn werk te hervatten en daar bleek ik wéér zwanger te zijn. Of we hadden inmiddels al drie schoolgaande kinderen en eindelijk een bouwvergunning en een lening, die alleen door inbreng van mijn loon kon afbetaald worden. Of die laatste bevalling is zo akelig verlopen dat ik het gewoon niet meer aankan. Of ik kan dat slippertje van je maar niet vergeten, toen ik de laatste keer zwanger was en onze hupse buurvrouw in je dromen leefde, terwijl ik daar liep als een olifant met ganzevoeten. Of ik heb je blik gezien, toen ik je vertelde dat ik zwanger was. Het was dezelfde paniek als toen een politie-agent ons eens uit de nachtelijke duinen verjoeg en ik dacht ‘moet deze held instaan voor m’n kinderen’? Over trouwen heb ik dan ook maar niet gesproken.”

Er diende ook een *Manifest der medeplichtigen* te zijn

“Uit dankbaarheid aan het meisje, waarmee u niet hebt moeten trouwen toen u uw legerdienst deed of nog student was. Ter herinnering aan het meisje dat uw carrière niet gebroken heeft door u in een vroegtijdig huwelijk te dwingen. Omwille van de vrouw aan uw linkerhand, die u niet tot echtscheiding en huiselijk krakeel heeft willen brengen. Omwille van uw echtgenote, die haar gezondheid geriskeerd heeft omdat uw huis, uw wagen, uw vakantieplannen niet in het gedrang zouden komen. Ter herinnering aan het studentenlief, en de bediendendochter, aan het reisje naar Parijs en de typiste op de rekenafdeling.

Mee te ondertekenen door de bevoegde ministers, door parlementsleden en door bedrijfsleiders die moeders met meer dan twee kinderen afdankten.”⁷⁸

⁷⁸ Tekst geschreven naar aanleiding van het *Manifeste des 343* dat op 5 april in *Le Nouvel observateur* verscheen en waarin klinkende namen als Simone De Beauvoir, Christine Delphy, Catherine Deneuve,

De arrestatie van Willy Peers in januari 1973 bracht abortus nationaal op het voorplan. Zijn aanhouding, voor abortus bij een 16-jarig gehandicapt meisje dat door haar vader was verkracht, lijkt georchestreerd om via de publieke opinie de wetgever in beweging te brengen. Dat lukte ten dele. De mobilisering voor Peers' vrijlating was bijzonder succesvol, met grote betogingen en petitie die in totaal 250.000 handtekeningen opleverden.⁷⁹ Het bleek evenwel niet mogelijk om de weerstand bij CVP/PSC te doorbreken. De hulpverlening aan vrouwen moest dus verder in de illegaliteit gebeuren, al werd ze steeds beter georganiseerd. In Wallonië en Brussel konden vrouwen terecht in een aantal ziekenhuizen en vanaf 1975 ook in aparte abortuscentra. In Vlaanderen werd er doorverwezen naar Nederland, waar de overheid de centra van Stimezo (Stichting Medisch Verantwoorde Zwangerschapsonderbreking) gedoogde.⁸⁰ Ook Marijke Van Hemeldonck gaf adressen door en bracht vrouwen naar Nederland, meestal arbeidsters die een vrouwelijke vakbondsafgevaardigde hadden aangesproken. Wanneer een zwangerschap meer dan twaalf weken gevorderd was, ging het met de nachtboot naar Engeland en de volgende dag weer terug.⁸¹

Marguerite Duras, Gisèle Halimi, Françoise Sagan en Nadine Trintignant verklaarden een abortus te hebben ondergaan. Door de pers gevraagd om een reactie, wees Marijke Van Hemeldonck erop dat zo'n 'bekentenis' niet evident was, omwille van “de herinnering aan ontgoocheling, angst en pijn, aan de jacht op een adres, op geld; het risico voor haar gezondheid, het risico van proces en gevangenis, de weerslag van het bekendmaken op haar milieu, op de verhouding met de man die nu haar leven deelt”, waarna haar Manifest volgde. MVH, *Links*, 12/6/1971.

⁷⁹ Marques-Pereira B. (1989), *L'avortement en Belgique: de la clandestinité au débat politique*, Brussel: ULB, p. 39.

⁸⁰ In 1981 stemde het Nederlandse Parlement de Wet Afbreking Zwangerschap, die in 1984 in werking trad.

⁸¹ Interview MVH 11/1/2013. In Engeland was abortus sinds 1967 mogelijk tot 24 weken in de zwangerschap.

Illustratie 23. Marijke Van Hemeldonck (links) met de ABVV-vrouwen in een betoging voor het recht op abortus, 31 maart 1979.

De regering had abortus inmiddels ondergebracht bij een Commissie Ethische Problemen, waar veertien gelovige en elf vrijzinnige experts zich over de kwestie bogen. Die voorzichtige aanpak kon Marijke Van Hemeldonck slechts matig bekoren, maar zorgde er wel voor dat het parket de vervolgingen stopzette, in afwachting van een politieke oplossing. Toen de Commissie in 1976 met twee standpunten naar buiten kwam, een meerderheidsstandpunt vóór een beperkte depenalisering en een minderheidsstandpunt tegen, leek een wetswijziging verder af dan ooit. De feministische beweging voelde de bui hangen en plaatste de (tweetalige) Vrouwendag van november 1976 in het teken van abortus. Marijke Van Hemeldonck engageerde zich de daaropvolgende jaren verder in de abortusstrijd. Via de vakbond en *Links* hielp ze mobiliseren voor de drie grote abortusbetogingen in de jaren 1977-1979. Ze vertolkte het feministische standpunt “abortus vrij – de vrouw beslist”

op televisie⁸² en was bij de eerste leden van het Komitee voor de Opschorting van de Vervolgingen, dat in april 1978 op initiatief van Monique Van Tichelen en Monique Rifflet tot stand kwam en een breed pluralistisch front samenbracht tegen de gerechtelijke vervolgingen. Het telde al snel 15.000 leden.

“

Antwoord van de zwaksten aan de herders

“Wie beschermt de zwaksten in onze maatschappij, de vrouwen uit de arbeidersklasse, tegen herders van uw kaliber? U zegt ‘te strijden voor meer menselijkheid en broederlijkheid in de samenleving’. [...] Broederlijkheid misschien, maar zusterlijkheid zeker niet. En hoever gaat de menselijkheid, die de armste vrouwen veroordeelt tot de onmenselijke ellende van doodbloeden aan een clandestiene keukentafel-abortus?

U verlangt “een wereld waar de ene mens de andere niet meer hoeft te vrezen”. Wij ook. En in België is dat een wereld zonder bisschoppen, want vrouwen vrezen uw loodzware hand op de wetgever, op de regering, op het ziekenhuiswezen, op het onderwijs, op de BRT, op de pers.”⁸³

”

In 1981 vond de Brusselse procureur Victor Van Honsté dat de politiek voldoende tijd had gehad om een oplossing te vinden, en stelde hij dokter Pierre Hubinont, diensthoofd van het Sint-Pietersziekenhuis, in staat van beschuldiging voor abortus. Leona Detiège, auteur van een wetsvoorstel voor een vergaande liberalisering van abortus, probeerde nog een nieuw gerechtelijk bestand te verwerven, maar verloor de stemming in de Kamer nipt. Marijke Van Hemeldonck was diep ontgoocheld: “We waren zó in de alledaagse hulpverlening dat we ze helemaal vergeten hadden,

82 Onder meer naar aanleiding van de arrestatie van dokter Peers in het programma *Grote reportage*, VRT Beeldarchief NSD 19730227.1.

83 Reactie op het herderlijk schrijven *Bescherm de zwaksten* van de Belgische bisschoppen over abortus (17/6/1977): MVH, *Links*, 2/7/1977.

de heren rechters en wettenmakers. Tot de processen begonnen. Tot die stemming verleden donderdag in het Parlement. Je maakt een rekensommetje en je denkt: een vrouw op drie in dit land moet wel eens abortus hebben ondergaan of ermee te maken gehad. Met die meerderheid van katholieken bij de patiënten [...] met al die progressieven allerhand moet er nu toch wel een mentaliteitsverandering op hand zijn. Tot die stemming in het Parlement.”⁸⁴

Illustratie 24. “Verdomme, ik moet zelf richting Nederland”: anonieme karikatuur op procureur-generaal Van Honsté, vermoedelijk naar aanleiding van het hervatten van de vervolgingen in abortuszaken, begin jaren 1980.

Als lid van de Raad van Bestuur van het Brusselse Centrum voor Verantwoord Ouderschap (CEVO), maakte Marijke Van Hemeldonck de nieuwe reeks vervolgingen van nabij mee. Het CEVO en het Kollektief Anticonceptie waren de eerste autonome abortuscentra in Nederlandstalig België. Beide kwamen tot stand in 1979-1980, het CEVO op initiatief van de loge en het Gentse centrum vanuit het Centrum voor Geboorteregeling en Seksuele Opvoeding en de vrouwenbeweging. Aangezien ze in

de illegaliteit werkten, was het voor deze centra belangrijk om prominente figuren in de Raad van Bestuur te hebben – bij voorkeur met parlementaire onschendbaarheid. Bij het CEVO waren dat, naast de professoren Hein Picard (UGent) en Jean-Jacques Amy (VUB), Karel Poma (ondervoorzitter van de Vlaamse executieve), Lydia Deveen (staatssecretaris), Lucienne Michielsens (senatrice) en Marijke Van Hemeldonck (vanaf 1982 Europees Parlementslid).⁸⁵ Op 21 april 1982 stapte het parket af bij het CEVO en werd dokter René De Nolf in beschuldiging gesteld. De bestuursleden verklaarden zich meteen medeverantwoordelijk en Marijke Van Hemeldonck informeerde haar fractievoorzitter, voor het geval de vraag zou komen om haar parlementaire onschendbaarheid op te heffen.⁸⁶ Toen de zaak in februari 1985 uiteindelijk voorkwam, getuigden Marijke Van Hemeldonck en andere bestuursleden dat het CEVO-personeel op hun vraag en met hun volledige instemming had gehandeld: zij hadden het centrum opgericht en van de nodige infrastructuur voorzien, ze waren een onmisbare schakel in de feiten waarvoor dokter De Nolf was aangeklaagd.⁸⁷ Tekenend voor het gespannen klimaat was dat het gerecht op de laatste zittingsdag van het CEVO-proces, nog voor er een uitspraak was, opnieuw binnenviel bij het centrum.⁸⁸

Niet alleen het CEVO lag onder vuur. In dezelfde periode viel het gerecht binnen bij het Gentse Kollektief Anticonceptie, waar 52 mensen voor de raadkamer moesten verschijnen, en werden in Brussel de artsen Pierre-Olivier Hubinont en Jean-Jacques Amy herhaaldelijk voorgeleid. Door alle vervolgingen kwam de hulpverlening in het gedrang en elke veroordeling, al waren het er weinig, was een klap in het gezicht van de artsen en activisten.⁸⁹ Te meer omdat halfweg de jaren 1980 België en Ierland de enige EG-landen waren waar geen legale abortus mogelijk was. Na Engeland, Frankrijk en Nederland, hadden ook Denemarken, Duitsland, Italië en Luxemburg

⁸⁵ MVH zetelde tot 1993 in de Raad van Bestuur van CEVO en was voorzitter van het in 1985 opgerichte Willy Peerscentrum (abortuscentrum Antwerpen).

⁸⁶ Amsab-ISG, Archief MVH, nr. 86, MVH aan E. Glinne, 25/5/1982.

⁸⁷ Dokter De Nolf werd eerst tot 7 maand voorwaardelijk en in beroep tot 3 maand voorwaardelijk veroordeeld, *De Morgen*, 30/10/1985.

⁸⁸ “Het nieuwe offensief tegen abortus”, *De Morgen*, 13/6/1985.

⁸⁹ Amsab-ISG, Archief MVH, nr. 86, Persbericht Komitee opschorting, feb. 1985.

⁸⁴ MVH, “Slijp de breinaald! Straks heb je ze weer nodig”, *Links*, 13/3/1982.

hun wetgeving versoepeld; Spanje en Griekenland volgden tijdens de CEVO-zaak.⁹⁰ De hoop dat een compromisvoorstel van Lucienne Herman-Michielsens (PVV) en Roger Lallemand (PS) de impasse zou doorbreken, groeide toen na de verkiezingen van 1988 een wisselmeerderheid van socialisten, groenen en liberalen mogelijk werd. Met de groots opgezette affichecampagne ‘Gewenste kinderen, gelukkige kinderen’ bracht het VOK het thema nogmaals onder de aandacht van de publieke opinie. Marijke Van Hemeldonck, inmiddels reeds enkele jaren Europarlementslid, stortte een flink bedrag voor de financiering van de campagne, waaraan tal van activisten hun steentje bijdroegen. Op 29 maart 1990 stemde de Kamer het voorstel Lallemand-Michielsens. Koning Boudewijn zorgde voor een valse noot door zijn handtekening te weigeren, maar op 5 april 1990 verscheen de ‘wet betreffende de zwangerschapsafbreking’ in het Belgisch Staatsblad. Voortaan was een legale abortus mogelijk tot 12 weken in de zwangerschap.

De media

Marijke Van Hemeldonck maakte er een punt van om onverbloemd te spreken en “de dingen bij hun naam te noemen”, zodat journalisten haar al snel wisten te vinden voor een pittig televisiedebat of een scherpe quote. *Extra-editie*, een maandblad voor Nederlandstalige Brusselaars, had haar na zo’n tv-optreden “in de bovenste schuif geklasseerd. [...] Je kan haar vragen stellen. Ze behoort tot die kleine bent van mensen die op alle vragen blijkbaar een interessant antwoord in petto houden. Het weze ook een troost voor diegenen onder onze lezers die ze aan het schrikken jaagt: zelfs haar ‘eigen’ mensen slikken niet altijd onmiddellijk wat ze vertelt.” Marijke Van Hemeldonck was zich bewust van de typecasting waarmee die media-optredens gepaard gingen. Ze was pas opgepikt na de staking van Herstal, want “dan heb ik me eindelijk beziggehouden met een punt waarmee, volgens de publieke opinie, een vrouw zich moet bezighouden: een vrouw moet vrouwen verdedigen.”⁹¹

⁹⁰ Over acties van MVH in het Europees Parlement rond abortus, zie hoofdstuk 5.

⁹¹ MVH in *Extra-editie*, 3/12/1971, p. 1-2.

Humo sprak met Marijke Van Hemeldonck

“Als Marijke Van Hemeldonck schrijft, schrijft zij over de baas met de enorme bierbuik die een zwangere vrouw ontsloeg omdat zo’n babybuik voor hem géén gezicht was. Over de vrouw die het recht niet heeft oud en lelijk te worden zoals een man. Over de mannelijkheid, de mythe van zweet en spieren.

Marijke Van Hemeldonck hoort beslist niet thuis in de leesboekjes van de lagere school, waar moeders met een schort voor alsmaar vaarwel wuiven en boterhammen smeren. In de loop der jaren heeft ze zich langzaam de reputatie van een supersuffragette op het lijf gehaald: de Vlaamse Televisie kan geen debat over seks of de vrouwenemancipatie organiseren of Marijke zit in het panel.

Met die blauwkousigheid van haar blijkt het anders nogal mee te vallen: de Dulle Griet heeft de deegrol weggeborgen en ze lijkt helemaal niet op madame Pheip. Ofschoon ze vrouw is én lid van de socialistische partij lijkt ze helemaal niet op de Vooruitziende Vrouwen die over koffiekoek en babyweegschaal naar de mannenmaatschappij loeren. Marijke heeft niets gemeen met de Dolle Mina’s, die met hun dolletjesknolletjesknulletjesakties de wereldpers vertederen.

Marijke is militant en militanten bezinnen zich over het doel én de middelen.”⁹²

Haar radicaal-feministische discours riep soms weerstand op: “Als Marijke Van Hemeldonck op het televisiescherm verschijnt, wordt een mens wel eens wrevelig. Waarom doet ze altijd zo stoer?”⁹³ In 1975 kwam het zelfs tot een fikse rel naar aanleiding van *De boom is van de tuinman*, een uitzending in een reeks van vier die

⁹² Piet Piryns en Herman De Coninck in *Humo*, sept. 1971.

⁹³ “Marijke Van Hemeldonck”, *Ons Volk*, weekblad voor vrouw en gezin, 1973, nr. 4/5.

de BRT uitzond voor het Jaar van de Vrouw. Pratend over huisvrouwen, zei Marijke Van Hemeldonck dat wat haar betreft “een notarisvrouw die haar koper laat poetsen door een meid” géén toelage voor de moeder aan de haard verdiende. Na een boze reactie van de bisschop van Limburg moesten programmamaaksters Paula Semer en Kris Smet “de teksten laten uittikken en konstant werden die opgevraagd, tot in het Parlement toe. [...] Toen moest er als reactie een uitzending komen, en die mochten wij niet maken hé, over thuiswerkende vrouwen. Die is er dan gekomen, op vraag van de bisschop van Limburg.” Verbolgen huismoeders startten een eigen belangengroep, de latere TOGS (Thuisblijvende Ouder, Gezin, Samenleving).⁹⁴ Nochtans liet de positie van huisvrouwen Marijke Van Hemeldonck verre van onverschillig: ze vond bijvoorbeeld dat huisvrouwen aanspraak moesten kunnen maken op een deel van het loon van hun man en dacht na over een systeem van vakantiegeld.⁹⁵ Een huisvrouwenloon betaald door de sociale zekerheid vond ze evenwel onrechtvaardig, “want het komt erop néér de arbeidende moeder, die niet alleen óók haar kinderen opvoedt (en in welke moeilijke omstandigheden!), maar tevens een economische rol speelt in de maatschappij een geldelijk voordeel en een morele erkentelijkheid te weigeren, die men automatisch aan alle burgervrouwen wil geven, al laten zij hun kinderen opvoeden in kostscholen en door gouvernantes.”⁹⁶

“

Mag ik er alle huisvrouwen met onbezoldigde prestaties even op wijzen dat ze al mijn sympathie hebben, maar er toch beter zouden aan doen hun grieven aan de echtgenoot-werkgever voor te leggen? Of te strijden voor het erkennen van de economische waarde van hun werk in huwelijks- en echtscheidingskontrakten en in het sociaal recht. En laten we ook niet vergeten dat ook de loontrekkende vrouw dat ondankbare huishoudwerk doet. Bij haar 40 uren fabriekswerk. Ook onbezoldigd.⁹⁷

”

94 Interview met Paula Semer en Kris Smet in *De Morgen*, 20/1/1984, p. 2.

95 Ze verwees bijvoorbeeld naar het fonds voor huisvrouwenverlof en systeem van huisvrouwenhulp in Noorwegen, MVH, *Links*, 21/5/1966.

96 MVH, *Links*, 15/6/1968.

97 MVH, *Links*, 14/1/1967.

Bij andere gelegenheden bood de televisie een uitgelezen kanaal om de onderwerpen die haar na aan het hart lagen bij een breder publiek te brengen. In 1972 maakte ze voor de BRT een drieluik over vrouwenarbeid, dat ze mocht toelichten in *Humo*.⁹⁸ Het programma ‘Jongens en meisjes’ dat zij en Paula Semer in maart 1971 voor de Volksuniversiteit maakten, was één lang pleidooi om jongens en meisjes dezelfde kansen te geven bij het ontwikkelen van hun talenten. In dezelfde maand werd een aflevering van *Inspraak* (een avondprogramma voor adolescenten) ingeblikt. Onder de titel *Het onzichtbare geslacht* voerde dat een aantal protagonisten van de ‘tweede golf’ op, onder wie ook Marijke Van Hemeldonck. Ze ontwikkelde er een opmerkelijk pleidooi om niet alleen meisjes maar ook jongens minder stereotiep op te voeden. Jongens leerden niet te huilen, geen gevoelens te tonen, niet frivol te doen, “allemaal mogelijkheden van de menselijke persoonlijkheid die er bij de jongen al meteen afgeknipt worden, als die klein is. Wel, hij groeit op tot een man met altijd nog wel ergens dat verlangen, die hunkering naar de wereld van het gevoel en van de tederheid, de wereld van het verzorgen, de wereld ook van de frivoliteit.” Een wereld die hij zocht bij zijn partner, maar die hij elders, op het werk met vrouwelijke collega’s, wantrouwde. Het leek haar dat mannen en vrouwen veel te winnen hadden bij een wereld zonder die stereotypen. “Mannen zouden het ook minder moeilijk hebben met zichzelf, ze zouden niet de hele tijd tegen hun eigen natuur moeten ingaan, en zich de hele tijd verwringen in een gedragingstype dat zij als mannelijk ervaren en dat eigenlijk maar een verminking is, net zoals dat typisch vrouwelijke maar een verminking is van het menselijke in de man en in de vrouw.”⁹⁹

Crisis

De oliecrisis van 1973, gevolgd door een zware systeemcrisis van het economisch bestel, hield al snel de vrouwenbeweging in de ban. Bedrijfssluitingen en herstructureringen volgden elkaar op en gingen gepaard met stakingen en betogingen. Ook de vrouwen van Herstal gingen opnieuw in staking, maar de context was heel anders dan in

98 “Marijke en de machinale moord: de welvaart en de wegwerpvrouw”, *Humo*, 21/9/1972.

99 VRT Beeldarchief, JD19710312.

1966, voelde Marijke Van Hemeldonck. “De eerste Herstal-staking begon als de rode dageraad, duurde als een feest, eindigde als een legende in mei 1966. De tweede vrouwenstaking van 1974 daarentegen heeft de bittere grauwheid van een moedeloze vooravond.”¹⁰⁰ De daaropvolgende jaren nam de werkloosheid dramatische vormen aan, zeker bij vrouwen. In 1978 meldde Marijke Van Hemeldonck dat 178.000 vrouwen en 126.500 mannen werkloos waren. Vrouwen maakten iets meer dan een derde van de beroepsactieve bevolking uit,¹⁰¹ maar bijna 60% van de werklozen was vrouw. Om de uitgaven in de werkloosheid te beperken, activeerde de regering het beruchte artikel 143, dat het mogelijk maakte abnormaal langdurig werklozen uit te sluiten. In de jaren 1979-1982 troffen die uitsluitingen voor 95% vrouwen,¹⁰² een wanverhouding die de woede van de vrouwenbeweging wekte. Tot verdere ongerustheid van zowel vrouwenbeweging als vakbonden, toonde de overheid een plotse belangstelling voor deeltijdse arbeid. “Dat men ons vooral niet komt vertellen dat vrouwen deeltijdse arbeid willen,” reageerde Marijke Van Hemeldonck. “Waar ze kinderopvang én diensten én werk dicht bij huis kunnen vinden, werken vrouwen full-time. Waar er géén kinderopvang is, in gezinnen waar de huisgenoten geen vinger uitsteken naar de huishoudelijke taken en het tewerkstellingsaanbod voor vrouwen alleen part-time werk is, daar moeten de vrouwen wel dat soort werk aannemen.”¹⁰³

“

Het is een oude tactiek om de vrouwen in twee antagonistische stammen in te delen: de Martha's en de Maria's, de huismoeders-die-zich-aan-hun-gezin-wijden en de arbeidsters-die-hun-economische-zelfstandigheid verdienen.

Dan komen crisis en werkloosheid, en belanden de Martha's aan de kassa van de grootwarenhuizen en worden de Maria's naar de haard gestuurd.

En zo groeit het besef dat er geen vrije keuze is, dat die er nooit is geweest,

100 MVH, “Na FN Herstal: geen klassenstrijd meer zonder vrouwenstrijd”, *Links*, 7/9/1974.

101 *Belgische deelneming aan de Wereldconferentie...*, p. 65.

102 *Idem*, p. 29. Zie Van der Steichelt R. (1981), “De vrouwelijke werknemer in de sociale zekerheid”, *Belgisch tijdschrift voor sociale zekerheid*, nr. 3, p. 240-243, 247 e.v.

103 MVH, “Deeltijdse arbeid is vrouwen misleiden om vakbond te breken”, *Links*, 18/2/1978. Zie over de crisismaatregelen ook Vanrie en Hoedemaekers, “Het machtigste wapen”, p. 256-261.

net zomin als economische zelfstandigheid. Dat er geen twee categorieën vrouwen zijn, de arbeidsters en de huismoeders. Dat het om dezelfde vrouwen gaat, nu eens aan de schrijfmachine, dan weer aan de vaat, of in het werkloosheidskantoor. Dezelfde vrouwen, op verschillende momenten van de dag of in het leven.

Allemaal zitten ze gevangen in het huishoudelijk werk, dat alleen vrouwen doen. Allemaal zitten ze gevangen in zogezegde ‘vrouwenjobs’, het betaalde verlengstuk van huishoudelijk werk.

Vrouwen, alle vrouwen, de Martha's en de Maria's, aansporen om zich geen illusies te maken over hun toestand en hun vrije keuze, dat is hen ook aanmoedigen om uit een situatie te stappen waarin ze die illusies nodig hebben. Kortom, het is vrouwen naar hun emancipatie brengen.¹⁰⁴

”

Marijke Van Hemeldonck was nog steeds actief in het Aktiecomitee Gelijk Loon voor Gelijk Werk, dat zijn oude thema's opnieuw hoog op de agenda zag staan. In zijn twee laatste persconferenties, *Vrouwen in de krisistijd*, *vrouwen in de kisisstrijd* (1977) en *Stukjeswerk, stukjesloon, maar kinderen kweken moet* (1978) waren de economische crisis en abortus de centrale thema's. Op 16 februari 1977 confronteerden Marijke Van Hemeldonck en Marie-Thérèse Cuvelliez de pers met de 60% vrouwen in de werkloze bevolking. Waren overheid en werkgevers wel geïnteresseerd om hen terug aan het werk te helpen, of verkozen ze hen het etiket van ‘niet-reëel werkzoekend’ te geven en zo uit de statistieken te doen verdwijnen? Een jaar later toonde het Aktiecomitee zich geschokt te lezen dat de secretaris van het Nationaal Planbureau werknemers indeelde in een ‘primaire’ categorie van mannelijke, volwassen werknemers van Belgische nationaliteit, en een ‘secundaire’ van vrouwen, jongeren, oudere werknemers en gastarbeiders. Zeker gezien de toevoeging dat die tweedeling kon worden gebruikt om bepaalde groepen uit te sluiten van werkloosheidsuitkeringen.¹⁰⁵

104 MVH, “Du travail ménager ou de l'union nécessaire des Marthes et des Maries”, *Voyelles*, 1979, nr. 4, p. 68.

105 AVG, Archief Karlin, nr. 17 en 22, Persberichten van het AGLGW.

De persconferentie van 16 februari 1978 was de laatste van het Aktiecomitee, dat zijn werking dat jaar stopzette. De strijd tegen de crisis kreeg evenwel al snel een nieuwe impuls. Op 8 maart 1980 bracht de feministisch-socialistische beweging een breed platform – de Linkse Vrouweeenheid – bijeen voor een dag van protest. Daaruit ontstond Vrouwen Tegen de Krisis – Femmes Contre la Crise, dat tussen 1981 en 1984 elk jaar rond 8 maart op straat kwam. Mede dankzij de mobilisatie vanuit de vrouwenwerkingen van ABVV en ACV, stapten in die betogingen enkele duizenden vrouwen op.

Het persoonlijke is politiek

Het tweedegolffeminisme werd door zowat alle vrouwen die erin actief waren, ervaren als bijzonder verrijkend. Energie en vrolijkheid doorzinderden de acties en gesprekken, en de overtuiging dat het feminisme de samenleving écht anders en beter zou maken. ‘Samen’ is een woord dat steeds terugkomt: ervaringen delen en samenleggen, en vervolgens een niveau hoger tillen en analyseren als politieke en maatschappelijke kwesties. Voor veel vrouwen betekende dat ook nadenken over hun relaties, over de opvoeding van kinderen, over werk en huishouden, over het cliché van de andere-vrouw-als-concurrente waarmee ze vaak waren grootgebracht. Solidariteit was een kernbegrip en ‘het persoonlijke is politiek’ werd één van de bekendste slogans van de beweging.

Voor Marijke Van Hemeldonck, die in die periode in een moeilijke echtscheiding verwickeld was, was dat raakvlak tussen het politieke en persoonlijke zeer reëel. Ze merkte hoe de magistratuur in handen was van mannelijke rechters met een thuisblijvende vrouw. “Zo’n rechter heeft me verweten dat ik me met politiek bezighoud. Dat leek hem hoogst onnetjes en schadelijk voor de kinderen.” Keer op keer moest ze bewijzen dat ze als werkende vrouw en militante óók een goede moeder was. Toen ze haar kinderen meenam naar een 1 mei-stoet, kwam de klacht dat ze hen in gevaar zou hebben gebracht, en er was regelmatig controle bij haar thuis, om te zien of de kinderen wel goed opgevangen waren. De permanente

strijd om het hoederecht (van co-ouderschap was toen nog geen sprake) woog zwaar in die jaren. Marijke Van Hemeldonck herinnert zich dat een vriendin kwam babysitten die enkele collega’s meebracht met wie ze moest vergaderen. Toen de politie kwam controleren of de kinderen in goede handen waren, was er dus een groepje academici in huis, onder wie enkele kinderpsychologen. Dat zij hun naam en beroep lieten noteren, verstevigde Marijke Van Hemeldoncks positie in het dispuut. “Ik wist beter en toch liet ik me doen als een zeer klassieke vrouw. Ik zie dat soort dingen nog altijd om me heen gebeuren en vele vrouwen gaan eraan kapot. Tot ik de ingeving kreeg: je moet je niet aan het systeem onderwerpen, je moet het gebruiken.” Marijke Van Hemeldonck is de vriendinnen die haar in die zware jaren hielpen met babysit bijzonder dankbaar, want zonder hen had ze haar partij- en vakbondsengagement niet kunnen verderzetten.¹⁰⁶

“

Het vrouwenvraagstuk is en blijft politiek

“In de voortschrijdende grijsheid en matheid van de tachtiger jaren, tussen het noodzakelijk beleidsgericht werk en het even noodzakelijk verdedigen van het verworvene, rouwt de vrouwenbeweging om de mislukte emancipatie. Laat ze dan ook de niet te versmaden winstpunten noteren. Het recht op betaalde arbeid voor de vrouw is onomkeerbaar bevestigd. Onzichtbare problemen werden zichtbaar, sex en geweld werden bespreekbaar. Vrouwen hebben geleerd hun hersens te gebruiken en hun emoties niet langer te wantrouwen. Vrouwen zijn terzelfdertijd autonoom en solidair geworden. Een man heeft misschien zijn vrouw om op terug te vallen, maar een vrouw heeft vele andere vrouwen.”¹⁰⁷

”

¹⁰⁶ MVH in *Extra-editie*, 3/12/1971; MVH in *Humo*, 26/1/1984; Interview MVH 3/9/2012.

¹⁰⁷ MVH, “Het vrouwenvraagstuk is en blijft politiek”, *De Nieuwe maand*, okt. 1981, p. 584.

Illustratie 25.
ABVV-vrouwen-
commissie:
“De plaats van
de vrouw is in
haar vakbond”,
z.d.

HOOFDSTUK 4

Waar de macht is, zijn geen vrouwen, waar vrouwen zijn, is geen macht

Het feministische engagement van Marijke Van Hemeldonck was onlosmakelijk verbonden met dat in het ABVV en de BSP. Een vakbond en een partij die – het was in andere zuilen niet anders – geen vrouwen telden in hun machtskenakels. Nadat het ABVV in de jaren 1960 aparte vrouwencommissies en -studiedagen had opgezet, was het in de jaren 1970 tijd om die werking te consolideren. Daarnaast was er de partij, waar een vrouwenwerking zowat van nul moest worden heropgebouwd. Marijke Van Hemeldonck ontpopte zich in *Links* tot het feministische geweten van de BSP, wat haar niet steeds in dank werd afgenomen. Parallel aan dat militantenwerk werd ze betrokken bij de eerste initiatieven in het kader van een emancipatiebeleid van de overheid. Het Decennium van de Vrouw dat de Verenigde Naties in 1975 lanceerden, gaf daaraan een belangrijke impuls.

“

20 jaar Universele Verklaring van de Rechten van de Mens

“Twintig jaar stemrecht en niet één vrouw in de regering of in de Senaat.

Twintig jaar politieke rechten, en als we ’s nachts verkiezingsaffiches gaan plakken, vraagt de politie of we wel een echtelijke machtiging hebben om zo laat op straat te zijn...

Twintig jaar na de plechtige verklaring dat ‘alle mensen vrij en gelijk in waardigheid en rechten geboren (worden)’ kan er vanuit Rome door een seniele oude man beslist worden over wat er in ons eigen lichaam gebeurt. [...]

Als we dan, twintig jaar na al die rechten op gelijkheid en waardigheid, durven wijzen op de ongelijkheden en de onwaardigheden in het statuut van de vrouw, dan zal men ons, naargelang het aangeklaagde onrecht, verwijten oversekst en immoreel te zijn (geboorteregeling) of ondersekst en abnormaal (gelijk loon voor gelijk werk). Men kan ons ook verwijten kind en gezin te verwaarlozen (buitenshuis werkende moeder) of slechts als amateur in het economische en politieke leven te staan (geen recht op promotie bij de arbeid, geen plaats in de structuren van vakbond en partij). [...]

De vrouw merkt haar vervreemding meestal slechts als ze haar mythische rol vervuld heeft: de kinderen zijn opgegroeid, de massa-media hebben de begeerlijkeheidsnorm naar een nieuw type coca-cola meisje geleid en op haar veertigste jaar voelt de vrouw zich al het overtollige geslacht. Ze staat dan echter pas in de helft van haar leven en moet nog veertig jaar improviseren, zonder ideaalbeeld, zonder mythe, zonder rol.

Papieren rechten zullen haar daarbij niet helpen.”¹

”

De plaats van de vrouw is in haar vakbond

Al bij het verschijnen van het handvest van de werkende vrouw in 1967 had Marijke Van Hemeldonck gepleit voor een betere structurele omkadering van de vrouwenwerking in het ABVV. Wilde de vakbond echt inclusief werken, dan was bovendien een andere organisatiecultuur nodig, met vergaderuren die vrouwen beter schikten, babysit enzovoort. En vanzelfsprekend diende de vakbond zich op het politieke niveau in te zetten om de positie van vrouwen op de arbeidsmarkt te verbeteren. Marijke Van Hemeldonck, Émilienne Brunfaut, Annie Massay en Josette Deroeck waren in 1968 binnen de nationale ABVV-vrouwencommissie aan de slag gegaan rond die kwesties en legden in 1971 hun bevindingen voor. Ze dienden als basis voor het manifest *2000 woorden die voor de toekomst van de vrouw doorslaggevend zijn*, waaraan datzelfde jaar een actiedag werd gekoppeld.²

Algemeen secretaris Georges Debunne was veel meer dan zijn voorganger Louis Major bereid om de verzuchtingen van de vrouwencommissie ernstig te nemen.³ Marijke Van Hemeldonck was aangenaam verrast dat hij overlegmomenten inlaste met de vrouwenwerking, al vond ze zijn gewoonte om voorstellen in eerste instantie met de grond gelijk te maken nogal ontmoedigend. Ze liep na zo’n vergadering vaak met haar hart in de schoenen richting tram, tot ze merkte dat Georges Debunne de ideeën die hij voldoende matuur vond, wel degelijk oppikte.⁴ Niet alles liep perfect: Marijke Van Hemeldonck vond het bijvoorbeeld onbegrijpelijk dat het ABVV geen kritiek formuleerde bij het rooskleurige rapport over gelijk loon dat de regering in 1970 indiende bij het Europees Parlement.⁵ Maar er waren ook successen. Het ABVV en het ACV stuurden bijvoorbeeld vrouwelijke expertes naar de Rijksdienst voor Kinderbijslag voor Werknemers (RKW) – voor het ABVV waren dat Marijke

² MVH, “ABVV Handvest van de werkende Vrouw”, *Links*, 22/4/1967; Vanrie en Hoedemaekers, “Het machtigste wapen”, p. 254.

³ Georges Debunne (1918-2008) was voorzitter van de ACOD van 1949 tot 1968 en secretaris-generaal van het ABVV van 1968 tot 1982. In 1973 richtte hij mee het Europees Verbond van Vakverenigingen op. MVH kende hem sinds de jaren 1950, via ACOD Brussel.

⁴ MVH, *Een schip*, p. 63-65.

⁵ MVH, “Vijf jaar vrouwenstrijd”, *Links*, 13/2/1971.

¹ MVH, “De vrouw, toonbeeld van vervreemding”, *Links*, 30/11/1968.

Van Hemeldonck en Émilienne Brunfaut. Zij bekwamen begin jaren zeventig dat overschotten uit de kinderbijslag voor bijkomende plaatsen in de kinderopvang zouden worden gebruikt en niet voor een premie voor thuisblijvende moeders (sociaal-pedagogische toelage of SPT).⁶ Het Fonds voor Kollektieve Uitrustingen en Diensten dat vervolgens bij de RKW werd opgericht, was een reële overwinning op de voorstanders van zo'n SPT: de Gezinsbond en een deel van de CVP en KAV.⁷

“

Ik maak mij zo nijdig om de mensen die de zogezegde eeuwige waarde van het gezin willen verdedigen, en die dan een premie geven aan 'de moeder aan de haard'. Ze zouden beter een premie geven aan de vader opdat die zijn tijd aan de haard zou doorbrengen. [...] Die gezinsorganisaties maken mij zo woest, want als zij geloven wat zij zeggen dat ze geloven, dan moeten zij helemaal anders gaan handelen. Dan moeten zij protesteren als er arbeidsovereenkomsten gesloten worden waarbij het dagpatroon van een man helemaal anders verloopt dan dat van zijn gezin.⁸

”

Ook intern was er reden tot tevredenheid. Toen Marijke Van Hemeldonck 'haar' ABVV-vrouwencommissie in 1972 voorstelde tijdens de driedaagse in De Blankaart, zag ze veel pijnpunten: weinig mogelijkheid tot initiatief, geen budget, geen vrijgestelden en de eigenlijke macht in handen van mannen.⁹ In 1974 werden er eindelijk twee betaalde krachten aangeworven, Marina Hoornaert (NI) en Rolande Brockart (Fr). Voortaan organiseerden zij de vergaderingen en andere activiteiten van de vrouwencommissie en volgden ze de inhoudelijke dossiers op, waardoor de werking veel professioneler werd. Marina Hoornaert herinnert zich de eerste vergaderingen die ze bijwoonde als 'moordend'. Ze gingen over de nieuwe middelen voor

6 Vanrie en Hoedemaekers, "Het machtigste wapen", p. 254. Zie ook MVH, *Links*, 21/3/1970 over een nieuwe financiering van de kinderopvang.

7 ABVV, *Statutair Kongres Brussel 21, 22 en 23 januari 1972: activiteitenverslag*, p. 132 en 156.

8 MVH in *Extra-editie*, 3/12/1971.

9 AVG, Archief VOK, nr. 30, Sinjalementfiche van de ABVV-vrouwencommissie.

kinderopvang, technische materie waarin ze nauwelijks was ingewerkt. Ze moest ook opboksen tegen interne weerstanden. Niet alleen was er vrees dat een aparte vrouwenwerking afbreuk zou doen aan de solidariteit binnen de arbeidersklasse, sommige militanten hadden nog steeds bedenkingen bij vrouwenarbeid op zich: "De eerste jaren was dat soms verschrikkelijk, die dubbelhartigheid. Ik heb nog geargumenteed tegen een man 'ge moet uzelf niet als voorbeeld pakken, ik begrijp natuurlijk dat úw vrouw niet gaat werken, gij hebt het véél te druk.'"¹⁰ Het was bijna gemakkelijker om de vakbond mee te krijgen inzake abortus, een thema dat eigenlijk buiten zijn actieterrein viel. Net als socialistische vakbonden in andere landen, schaarde het ABVV zich begin jaren 1970 achter de eis van vrije abortus en mobiliseerde het via de gewestelijke vrouwencommissies voor abortusbetogingen.¹¹

Marina Hoornaert en Rolande Brockart structureerden de werking van de nationale ABVV-vrouwencommissie en stuurden de vrouwencommissies bij de gewesten en centrales aan. Waar er voordien soms grote gaten vielen tussen twee vergaderingen, kwam de nationale vrouwencommissie nu elke 5 à 6 weken samen, op basis van voorbereidende nota's. Met de hulp van Norbert De Batselier, die de pas opgerichte vormingsdienst van het ABVV leidde, sleutelden Marina Hoornaert en Rolande Brockart ook aan de jaarlijkse studieweken: "We hebben toen gezegd: waarom hebben we een vrouwenweek? Om de vrouwen apart te hebben en voor te bereiden op syndikaal werk. En naar een vrouwenweek apart mochten vrouwen gemakkelijker mee, dan mochten ze buiten. Toen ik begon, was die vrouwenweek nog zeer traditioneel, met uiteenzettingen en een aantal werkgroepen. Ze was open voor vrouwelijke militanten maar ook voor [mannelijke] secretarissen en die liepen daar rond als hanen in een kot. Ik heb die buitengesmeten, met hulp van De Batselier. En we zijn meer ervaringsgericht gaan werken, vertrekken van de ervaringen van mensen en van daaruit stellingen opbouwen."¹² Marijke Van Hemeldonck deelt Marina Hoornaerts lof voor Norbert De Batselier. "Het was de

10 Interview van EF met Marina Hoornaert, 20/3/2013.

11 Pasture P. (1996), "Feminine intrusions in a culture of masculinity" in Pasture P., Verberckmoes J. en De Witte H., *The lost perspective? Trade unions between ideology and social action in the New Europe*, Aldershot: Avebury, Vol 2, p. 225.

12 Interview van EF met Marina Hoornaert, 20/3/2013.

glorieperiode, toen Debonne voorzitter was van het ABVV en er bij het ACV Sara Masselang was, een schitterende vakbondsvrouw, en dat was ook de periode waarin Norbert De Batselier de kroonprins was in het ABVV. Norbert heeft Marina Hoornaert en mij zwaar ondersteund, dat ging goed.”¹³ Van elke vrouwenweek verscheen voortaan een brochure, die de uiteenzettingen in bevattelijke taal samenvatte: deeltijds werk, positieve acties enz.

Het was een werk van lange adem, maar de vakbond veranderde, dankzij de vrouwencommissie en pioniersvrouwen als Émilienne Brunfaut en Marijke Van Hemeldonck die hard aan de kar trokken, maar volgens Marina Hoornaert evenzeer door “de tijdsgeest, je krijgt Dolle Mina en alle vrouwenbewegingen beginnen plots... de KAV, het ACV, het ABVV, SVV radicaliseert, enfin schuift op. Wij zijn gewoon mee opgeschoven. Dankzij die vrouwen, maar het was ook de geest van de tijd.”¹⁴ Met de vertegenwoordiging van de vrouwen in de vakbondsstructuren bleef het echter pover gesteld. Een studie over de sociale verkiezingen van 1967 had de ondervertegenwoordiging van vrouwen al als een werkpunt gesignaleerd en met nieuwe sociale verkiezingen in zicht plaatste Marijke Van Hemeldonck in april 1971 een ‘stem vrouw’-oproep in *Links*. Tien jaar later verzuchtte ze dat 100.000 vrouwelijke leden nog steeds niet één bestuursfunctie opleverden.¹⁵ Zelfs de leiding van de vrouwencommissies berustte lange tijd bij mannen. Pas in 1979 kreeg de ACOD-vrouwencommissie met Marijke Van Hemeldonck haar eerste vrouwelijke voorzitter.

Geen politiek meer zonder vrouwen!

Aan het begin van *Een schip met acht zeilen* vertelt Marijke Van Hemeldonck over haar begeestering voor het socialisme, maar het boek eindigt in ontgoocheling. Niet alleen om haar eigen gemiste kansen, ook omdat de SP er naar haar mening niet in slaagde om de socialistische droom gestalte te geven, en op de koop toe vrouwenblind was. Ze ventileerde haar ongenoegen daarover onder meer in *Links*, dat sowieso erg kritisch keek naar de standpunten en werking van de partij. Dat *Links* niet bepaald een geschikte uitvalsbasis was voor een carrière bij de SP, verklaart ten dele de moeilijke positie van Marijke Van Hemeldonck in haar partij.

“

Gezellin of kameraad?

“Meestal spreekt men me met gezellin of partijgenote aan. Tegen gezellin heb ik waarlijk ernstige bezwaren. Het woord doet denken aan een vrouwelijke schim die in de schaduw van haar man zwijgzaam staat te beamen, aan een getrouwe volgzame ja-knikker, aan iets dat er zomaar bijhangt. Echt geen naam voor een autonoom wezen. [...] Waarom nu niet kameraad tegen iedereen in de beweging, man of vrouw, BSP of ABVV – voor zover het om échte kameraden gaat natuurlijk. Het woord is internationaal, [...] hartelijk, kordaat, met de betekenis van strijdgenoot, wapenbroeder. Gezellinnen en partijgenoten, citoyens en kollega’s, broeders en compañeros, graag ware ik voortaan uw aller kameraad.”¹⁶

”

¹³ Interview MVH 7/12/2012. Norbert De Batselier (°1947) was economisch adviseur (1972-1976) en vervolgens directeur van de studiedienst (1976 tot 1979) bij het ABVV. Hij was Vlaams volksvertegenwoordiger van 1981 tot 1995 en nam verschillende ministerfuncties waar, vooral in de Vlaamse regering.

¹⁴ Interview van EF met Marina Hoornaert, 20/3/2013.

¹⁵ MVH, *Links*, 24/4/1971, 16/1/1971 (n.a.v. een studie van het CERSE over de sociale verkiezingen van 1967) en 19/12/1981.

¹⁶ MVH over de aanspreking van vrouwen in de socialistische beweging, *Links*, 22/2/1969. In *Links* van 3/7/1976 meldde Gerlinda Swillen dat SVV in mei dat jaar had beslist om gezellin te vervangen door kameraad.

Voor vrouwen met politieke ambities was het sowieso zoeken naar een uitvalsbasis. Alle partijen waren in hetzelfde bedje ziek: ze zetten weinig of geen vrouwen op de kieslijsten, laat staan op verkiesbare plaatsen. Zelfs naar de normen van die tijd scoorde de BSP erg laag inzake vrouwelijke vertegenwoordiging: aan Vlaamse zijde zetelde er tussen 1949 en 1971 welgeteld één socialiste in de Kamer, pas in 1972 stuurden de Vlaamse socialisten een vrouw naar de Senaat.¹⁷ Er was nauwelijks een netwerk dat ruggensteun kon bieden. De politiek geïnspireerde werking van de Socialistische Vrouwen (SV) was in het interbellum systematisch afgebouwd ten voordele van de mutualistische Socialistische Vooruitziende Vrouwen (SVV). In Vlaanderen bleven alleen in Antwerpen en Gent SV-kernen overeind en het Nationaal Comité van Socialistische Vrouwen ontplooid in de jaren 1950-1960 nauwelijks nog activiteiten.¹⁸ Als de BSP al een rekruteringsvijver voor vrouwen had, dan lag die bij de Socialistische Vooruitziende Vrouwen. Die goed uitgebouwde massabeweging kon Marijke Van Hemeldonck evenwel niet enthousiasmeren: de SVV was haar te braaf, vergrijsde, telde te veel 'vrouwen van' en organiseerde weinig boeiende koffiefesten en handwerktentoonstellingen. De officiële partijlijn getrouw, vond SVV bovendien dat er geen nood was aan een volwaardige politieke vrouwenwerking: socialisme en gelijkheid van vrouwen en mannen gingen immers hand in hand.¹⁹ Het was een visie die Marijke niet deelde. Ze droomde van een SVV die zich betrokken zou tonen bij de partijwerking in plaats van haar jaarvergadering te houden op de dag waarop de Vlaamse Federatie van de BSP in congres bijeenkwam. Van een SVV die aanwezig zou zijn op de Vrouwendagen, in plaats van te mokken omdat de pers alleen oog had voor de jonge feministische garde.²⁰

Vanaf het einde van de jaren 1960 ontwikkelde Marijke Van Hemeldonck een dubbel pleidooi ten opzichte van de BSP. Enerzijds diende de partij in haar verkiezingsprogramma's expliciet ruimte te maken voor vrouweneisen, en met name een volwaardig gezinsbeleid uit te werken. Anderzijds was er nood aan een politiek getinte vrouwenwerking: "Onze maatschappij zal niet een rechtvaardige, democratische maatschappij zijn, zolang de helft van haar leden, de vrouwen, geen volwaardige rol in het openbare leven spelen. De BSP zou, behalve een politiek van vrede, volledige tewerkstelling, sociale voorzieningen, ook nog rechtstreeks een vrouwenpolitiek in de raderwerken van de partij moeten voeren. Het volstaat niet zich tot vrouwen te wenden in de verkiezingsstrijd. [...] Vrouwen zouden moeten betrokken worden bij het leven van de partij, bij het opstellen van het partijprogramma, bij het uitwerken van bepaalde problemen die haar speciaal aanbelangen."²¹

Socialistisch gezinsbeleid

Een socialistisch gezinsbeleid lag Marijke Van Hemeldonck, zelf werkende moeder van twee, na aan het hart. Vrouwen konden hun positie op de arbeidsmarkt slechts versterken indien ze ondersteund werden in de zorgtaken die ze opnamen. Doorheen de jaren legde ze de puzzelstukken van zo'n beleid samen. Het vertrekpunt was het gezin als affectieve en niet als economische eenheid. Een eenheid waarbinnen de leden hun onafhankelijkheid behielden en op voet van gelijkheid leefden, en die verschillende vormen kon aannemen. Het was niet aan de wet om te bepalen wie een 'echt' gezin vormde: getrouwd of ongetrouwd samenlevende koppels, hetero of holebi, met kinderen die binnen of buiten het huwelijk waren geboren, twee zussen die een huis deelden of mensen in een leefgemeenschap, ze verdienden dezelfde wettelijke bescherming.²² Verder waren er investeringen nodig in collectieve diensten: kinderopvang, maar ook wasserettes, gezinshulp en gemeenschappelijke keukens.

²¹ MVH, *Links*, 18/2/1967.

²² Amsab-ISG, Archief MVH, nr. 123, Verslagboek van de studiedag "Socialistische Vrouwen 1980" (27/10/1979, Gent).

¹⁷ Van Molle en Gubin, *Vrouw en politiek in België*, p. 93-94 en p. 375-376. Aan Franstalige zijde was het beeld positiever, toch voor de Kamer waar in de periode 1954-1965 3 à 4 socialistische vrouwen zetelden.

¹⁸ De Weerdt D., "Socialisme en feminisme 1945-1980" in De Weerdt D., *De dochters van Marianne*, p. 176-178; Blommaert J. (1985), *De houding van de socialistische partij tegenover vrouwenemancipatie in de periode 1845-1980*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling UGent, p. 44-45.

¹⁹ Van Molle en Gubin, *Vrouw en politiek*, p. 150 e.v.

²⁰ MVH, *Links*, 7/10/1967 en, naar aanleiding van 50 jaar SVV, 3/2/1973.

Ze wist dat een rationalisering van zorg en huishouden huiver opriep, maar het leek haar beter zo'n collectieve aanpak zélf te organiseren dan ze aan de privésector over te laten. Ze vond sociale voorzieningen de meest rechtvaardige manier om gezinnen te ondersteunen, aangezien ze iedereen ten goede kwamen, wat niet kon worden gezegd van een opvoedingstoelage voor thuisblijvende moeders. Als er al zo'n toelage kwam, dan "voor alle moeders, werkende en niet-werkende – en eventueel ook de vaders, de grootouders en elke andere persoon, die een kind opvoedt." Een socialistisch gezinsbeleid veronderstelde verder wetswijzingen, met name in het huwelijksgoederenrecht. Tot slot moest er gekeken worden naar hoe arbeid, school, media en vrijetijdsbesteding het gezinsleven beïnvloedden. "Socialistisch gezinsbeleid is de gemeenschap organiseren op een andere voet dan in de Ark van Noë, en van het mannetje-wijfje-schema afstappen. Socialistisch gezinsbeleid gaat over het kollektief ik-zijn en over het geluk. Warempel over het kollektief gelukkig-zijn, een waarde die we moeten herontdekken."²³

Bedenkingen bij moederdag

"Je voornemen dat je dochters leven anders zal zijn [...] is politiek.

De ware oplossingen zijn natuurlijk politiek. Want het is politiek, een socialistische keuze te doen tussen de mogelijkheden, die wetenschap en techniek ons nu bieden.

- Het is wetenschappelijk en technisch mogelijk dat elke moeder een gelukkige moeder, elk kind een gewenst kind zou zijn. Doe er iets voor. Stuur petitielijsten aan Vranckx, voor het voorstel Calewaert over abortus en het voorstel Cudell over contraceptie.
- Het is technisch en financieel mogelijk in het volgend jaar over het hele land kinderkribben en dagverblijven voor babies in te richten [...]

²³ MVH, "Vrouw- en gezinsproblemen in het regeringsprogramma", *Links*, 15/6/1968 en "Pleidooi voor een socialistisch gezinsbeleid", *Links*, 1/5/1971.

Doe er iets voor. Kom op straat met je babies. Betoog en dwing regering en sociale partners er nu echt aan te beginnen.

- Het is technisch en financieel mogelijk gemeentelijke of intercommunale diensten voor gezinshulp (depanneren bij ziekte van kinderen en bejaarden, hulp in moeilijkheden, inspringen waar moeder overspannen of ziek is) op te richten. Doe er iets voor. Ga naar de vergadering van de gemeenteraad.
- Het is technisch en economisch mogelijk volledige tewerkstelling van alle werkwillige mannen en vrouwen te bekomen a rato van 5 à 6 uur werk per dag [...] Het betekent dat men beter taken kan delen, dat het theoretische verschil tussen mannen- en vrouwenarbeid volledig opgeheven wordt. En daarmee het probleem van de lange afwezigheid van de werkende vader: 6 uur van huis weg is net even lang als een schooldag.

PS. Rebelse moeders kunnen verder gaan en 13-14 mei [1972] met het [Vrouwen] Overlegcomité mee naar Parijs gaan."²⁴

Inzake gezinsbeleid zag Marijke Van Hemeldonck positieve evoluties: haar partijgenoot Gustave Breyne, minister van Gezin van 1968 tot 1972, creëerde bijvoorbeeld bijkomende plaatsen in de kinderopvang en verhoogde het budget voor gezins- en bejaardenhulp. Ook verzette de hele socialistische beweging, van vakbond tot SVV, zich tegen een SPT. Maar toch, waarom was er nooit eens kinderopvang tijdens een congres of studiedag van de BSP?²⁵ Bij activiteiten van de feministische beweging was dat een vanzelfsprekendheid, van de startvergadering van Dolle Mina in 1970 tot de conferentie van de Linkse Vrouweeenheid waaruit in 1980 Vrouwen Tegen de Krisis ontstond.

²⁴ MVH, *Links*, 13/5/1972.

²⁵ MVH, "Zo vierden de Vlaamse Socialisten de Internationale Vrouwendag", *Links*, 15/3/1980.

Vrouwen tellen

De positie van vrouwen binnen de partij zelf was een moeilijker kwestie. In haar eerste toespraak op een nationaal BSP-congres, eind 1969, confronteerde Marijke Van Hemeldonck haar partijgenoten met de ‘machtszwakke positie’ van vrouwen in de partij. Haar boodschap dat men geen nieuwe wereld bouwt met mannen alleen, leek niet in dovemansoren te vallen, want de partijtop kondigde aan dat hij een vrouwencommissie bijeen zou roepen.²⁶ Veel meer gebeurde er evenwel niet: in 1973 waren Marijke Van Hemeldonck, Amanda Foket en Mathilde Schroyens wel betrokken bij de oprichting van een vzw Nationale Socialistische Vrouwenbeweging, maar die kwam niet echt van de grond.²⁷

“

Toespraak op het nationaal congres van de BSP (1969)

“Ik ben geen begaafd redenaar. Toch heb ik vandaag het woord gevraagd, omdat ik meen dat de weinige vrouwen hier aanwezig op het kongres, belast zijn met een moreel mandaat. Het moreel mandaat hen te vertegenwoordigen die hier vandaag niet zijn omdat de instelling en de werking van de maatschappij en de partij zo zijn, dat de vrouw er haast geen inspraak heeft. Vrouwen maken de meerderheid van het kiezerskorps uit, en vormen toch een volledig machtszwakke groep, ook in onze partij. Het is met enige verbittering dat ik moet vaststellen dat er voor beheerders van grote financiële groepen een plaats is in de partij, maar dat de machtszwakke meerderheid, de vrouwen en de jongeren, bijna geen inspraak hebben.

26 MVH, *Links*, 20/12/1969 en 21/3/1970.

27 Amanda Foket en Mathilde Schroyens hadden tijdens de naoorlogse periode in respectievelijk Gent en Antwerpen SV-kernen in stand gehouden. De Weerdt D. en Galle C. (1985), *SV 100 jaar Socialistische Vrouwenbeweging*, Brussel: SV, p. 46-47.

Kameraden, men kan niet democratisch beslissen en niet democratisch regeren met slechts één helft van de burgers. Men bouwt geen nieuwe wereld met mannen alléén.”²⁸

”

In 1974 hernam Marijke Van Hemeldonck in het editoriaal van *Links* haar pleidooi voor de oprichting van een “radicale socialistische vrouwenorganisatie”, naar het voorbeeld van de Rooie Vrouwen bij de Nederlandse PvdA. Er was nood aan een werkelijke poging om binnen vakbond en partij de “apartheid van mannen en vrouwen” op te heffen.²⁹ Het statutair en ideologisch congres dat in aantocht was, leek haar de juiste plaats om daarmee te beginnen. Dat congres beperkte zich evenwel tot een vage intentieverklaring: “Voor de socialisten kan de reële gelijkheid tussen de vrouwen en de mannen niet worden verwezenlijkt zonder een grondige hervorming van de maatschappelijke structuren en de opheffing van de discriminatie op basis van het geslacht. Dit houdt in dat mannen en vrouwen samen deelnemen aan zowel het politieke, economische, sociale en culturele leven als het gezinsleven.”³⁰

Pas in 1977, toen Karel Van Miert³¹ een proces van verruiming en vernieuwing begon, kwam de plaats van de vrouw in de partij echt op de agenda. Op het congres in Oostende, in december van dat jaar, nam een substantieel aantal vrouwen het woord, en zij aarzelden niet om hun ongenoegen over de onverschilligheid, onwetendheid en soms vijandigheid van hun mannelijke partijgenoten uit te spreken.³² In naam van de Jongsocialisten vroeg Martine Deneckere waarom zoveel linkse vrouwen verzeilden “in aktiegroepen voor gelijk loon, in abortuskomitees, in

28 MVH, *Links*, 20/12/1969.

29 MVH, “Na FN Herstal: geen klassenstrijd meer zonder vrouwenstrijd”, *Links*, 7/9/1974.

30 Congresresolutie geciteerd in Van Molle en Gubin, *Vrouw en politiek*, p. 162.

31 Karel Van Miert (1942-2009) werd in 1976 adjunct-nationaal secretaris van de BSP en na de splitsing daarvan voorzitter van de Vlaamse SP (1978-1989). Hij was Europarlementslid (1979-1985) en Europees Commissaris (1989-1999).

32 De Weerdt, “Socialisme en feminisme 1945-1980”, p. 214-215.

vrouwenhuizen, bij Dolle Mina... Omdat het gemakkelijker was om van buiten uit druk uit te oefenen op de partij, dan om te proberen gehoor te krijgen binnen de bestaande structuren.”³³ PSB-voorzitter André Cools maakte zich op het parallelle Franstalige congres exact dezelfde bedenking. Er waren inderdaad veel linkse vrouwen actief buiten de partij, links-feministisch Vlaanderen had zelfs net een fem-soc-coördinatie opgezet. Maar de bezorgdheid van de partij kwam laat en ging voorbij aan de hang naar autonomie die ook de linkse feministen kenmerkte. Deze keer sprak het congres een concreter engagement uit: de BSP moest werk maken van “de integratie, de vertegenwoordiging en de actieve deelneming [...] van de vrouw op alle niveaus van de organisatie, structuur en actie van de partij.”³⁴

Enkele maanden later was daar tijdens een partijcongres over ‘wonen’ nog niet veel van merkbaar. “In Vlaanderen wonen mannen, vlaggen en auto’s”, zo evalueerde Marijke Van Hemeldonck “de Mechelse congresmorgen, waar inleiders Bob, Jan, Freddy en Marcel gevolgd werden door mannelijke minder- en meerderheidssprekers, die van Wim het woord kregen onder de minzame blik van Frank en Ward. [...] Het kongres van Oostende – je weet wel, over de Plaats van de Vrouw in de Partij – is dus kul geweest.”³⁵ Niet helemaal natuurlijk, ‘Oostende’ had wel degelijk een nieuwe dynamiek gecreëerd. Marijke Van Hemeldonck maakte deel uit van een ‘vrouwenstuurgroep’ die onder leiding van Carla Galle en Lea Martel onder meer het verkiezingsprogramma voor 1978 analyseerde vanuit vrouwenperspectief. Een reeks inspirerende studiedagen door en voor vrouwen, gaf alvast historica Denise De Weerdt het gevoel dat er een frisse wind waaide. Bovendien leek kersvers SP-voorzitter Karel Van Miert het belang in te zien van een vrouwenwerking: hij zei te begrijpen dat sommigen de situatie van de vrouw in de BSP ‘onhoudbaar’ noemden en riep in Mechelen de afdelingen en federaties op om ernstig werk te maken van een betere vertegenwoordiging van vrouwen.³⁶

Echt snel ging het echter niet en dat woog op Marijke Van Hemeldonck. Zo langzamerhand had ze het gevoel dat haar 25 jaren van engagement neerkwamen op evenveel jaren “loze figuratie.”³⁷ Het was geen sinecure geweest om als gescheiden vrouw met twee opgroeiende kinderen een job te combineren met het bijwonen van alle vergaderingen en evenementen waar ze als vakbonds- en partijmilitante werd verwacht, maar waar ze zelden au sérieux werd genomen. Ze wist al te goed hoezeer de SP-vrouwen een eigen plek in de partij misten. Ze zag ook hoe Miet Smet er bij de CVP wel in slaagde een sterke vrouwenwerking uit te bouwen. Na een succesvolle open partijdag in 1974 leek de CVP-werkgroep Vrouw en Maatschappij³⁸ de wind in de zeilen te hebben. In 1977 verwierf ze een quorum van 1/5 vrouwen in de partijorganen en in maart 1978 kwam er een cursus ‘Vrouw en Beleid’, met “een uitstekend opgestelde en hanteerbare documentatiemap, inleiding tot een programma voor politieke vorming van de vrouw. [...] *Wij staan weer nergens*,” schreef Marijke Van Hemeldonck aan haar partijvoorzitter.³⁹ Er was ook de dubbelzinnige houding van nationaal partijsecretaris Carla Galle. Zij had in 1978 de leiding gekregen van de vrouwenstuurgroep die de herlancering van SV voorbereidde, maar verschillende vrouwen in de SP merken op dat haar prioriteit de positie van partijvoorzitter Karel Van Miert was, en dat ze niet zat te wachten op sterke politica’s. Voor Marijke Van Hemeldonck lijkt het geen twijfel dat de vele conflicten met Carla Galle haar carrière hebben gefnuikt, maar ook Lydia Deveen herinnert zich: “Zijn [Van Mierts] politieke toekomst promoten was voor haar kapitaal. Misschien was het daarom dat ze de socialistische vrouwen weinig steunde. Op een vrouwenvergadering ter voorbereiding van een kiescampagne werd een voor de vrouwen bestemde folder voorgesteld. Maar de vrouwelijke kandidaten kwamen niet aan bod! Leona Detiège, Marijke Van Hemeldonck en ikzelf waren ontevreden, maar dat hielp niet.”⁴⁰

33 Toespraak overgenomen in *Links*, 31/12/1977.

34 Van Molle en Gubin, *Vrouw en politiek*, 162-163; De Weerdt en Galle, *SV 100 jaar*, p. 47.

35 MVH, “Voor de vrouw staat de politiek in zijn rooie blootje”, *Links*, 17/6/1978.

36 Blommaert, *De houding van de socialistische partij*, p. 179; De Weerdt, “Socialisme en feminisme”, p. 214-217.

37 MVH, *Links*, 17/6/1978.

38 Over Vrouw en Maatschappij: Cockx, *Miet Smet*, p. 35 e.v.

39 Amsab-ISG, Archief MVH, nr. 47, Nota aan Karel van Miert, 15/3/1978.

40 Deveen L. (2011), *Momenten in profiel*, Brussel: ASP, p. 63.

Illustratie 26. Debat over 'Vrouw en arbeid vandaag' (Lokeren, 16/02/1979) met onder meer van rechts).

Nelly Maes, Rita Mulier, Diane Van Cotthem, Nadine Crappé en Marijke Van Hemeldonck (3^{de}

Na lange discussies, besloot de SP op 8 maart 1980 om een politieke vrouwenwerking te ondersteunen. In juni 1981 gingen de Socialistische Vrouwen (SV) van start, met Mathilde Schroyens als eerste voorzitter. Bij de oprichting van de SV had Marijke Van Hemeldonck zich sceptisch uitgesproken over de slaagkansen.⁴¹ Ze maakte zich daarmee, eens te meer, niet geliefd in eigen rangen, maar stond niet alleen met haar bedenkingen. Ook Denise De Weerd was ongerust "dat het reveil zou kunnen op een sisser uitlopen bij gebrek aan belangstelling van de partij, of indien van de vrouwen telkens weer zal geëist worden dat zij de partijlijnen laten prevaleren op het feminisme." Het gebrek aan middelen, vooral financieel, zette inderdaad een rem op het echt politieke werk.⁴² Het bleef ook treurig gesteld met de aanwezigheid van SP-vrouwen in het parlement: in de periode 1977-1992 waren er gemiddeld 7,3% vrouwen onder de rechtstreeks verkozen Kamerleden van de Vlaamse socialisten, of zo'n twee vrouwen in een fractie van ca. 25 leden;⁴³ in 1991 was er geen enkele vrouw rechtstreeks verkozen voor de Kamer. De wet Smet-Tobback, die in 1995 quota op de kieslijsten invoerde, was welgekomen.

41 MVH, *Links*, 15/3/1980; Blommaert, *De houding van de socialistische partij*, p. 187, 192.

42 Nauwelaerts K. (1993), *Werkgroepen van vrouwen in traditionele politieke partijen in België*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling KULeuven, p. 93.

43 Van Molle en Gubin, *Vrouw en politiek*, p. 374-375. Cijfers exclusief Brussel, waar geen enkele vrouw werd verkozen.

“

De mannenpolitiek heeft geen boodschap aan het dagelijkse leven van de vrouwen. De partij spreekt een taal die voorbijgaat aan de concrete levensomstandigheden van de vrouw. Als die enkele vrouw op een vergadering iets daarvan wil verwoorden, dan ervaren mannen haar bijdrage als geleuter, allerindividueelste uitingen van allerindividueelste bekommernissen of extravagant gedoe van één raar wijf. Want mannen weten wel beter. Thuis hebben ze namelijk een échte vrouw. Eén die denkt zoals zij. Of tenminste doet alsof, omdat ze maatschappelijk en financieel van hem afhangt, daar staat een man liever niet bij stil.⁴⁴

”

44 MVH, "De SP met vrouw en macht?", *Links*, 11/4/1987.

Een vrouwvriendelijk beleid

Meer vrouwen in de politiek was voor Marijke Van Hemeldonck niet alleen een kwestie van rechtvaardigheid en democratie. Zonder vrouwen op beleidsniveau kwamen de specifieke noden van vrouwen niet aan bod en nam de overheid soms ronduit discriminerende maatregelen. Toen ze die stelling op het BSP-congres van 1969 staafde met “vele treffende voorbeelden [...] van absurde discriminaties in de sociale zekerheid” en gewaagde van een “speciale misogynie in het beleid”, riposteerde BSP-minister Louis Major dat daar weinig aan te doen was, “alle mannen liggen vanboven, de vrouwen vanonder.” Een *bon mot* waarmee hij de lachers op zijn hand kreeg, maar dat ook pijnlijk duidelijk maakte waar het probleem zat.⁴⁵ Het was een uitleg waarmee Marijke Van Hemeldonck vanzelfsprekend geen genoegen nam. Als feministe en socialiste geloofde ze net wél in het wegwerken van ongelijkheden en haar jarenlange engagement in organisaties als het Aktiecomitee Gelijk Loon gaf haar een helder beeld van wat die inhielden. In 1977 stelde ze een ‘lastencohier’ op, een inventaris van alle kwesties die werden verwaarloosd “door een mannen-alléén kabinet, een mannen-alléén ambtenarencorps en een mannen-alléén adviesstructuur en drukkingsgroep.” “Er is geen ministerieel departement of wij vrouwen hebben er een grief”⁴⁶ had ze eerder al gesteld, en dus moest er op elk kabinet één vrouw belast worden met het behartigen van de belangen van vrouwen en het uitvoeren van dat lastenboek. Het paginagrote artikel in *Links* leest 35 jaar later als een mooi voorbeeld van gender mainstreaming *avant la lettre*.

45 MVH, *Links*, 20/12/1969; verslagen van het congres in *Volksgazet*, 15/12/1969 en *Vooruit*, 15/12/1969; Nauwelaerts M. (1984), “Wat zoudt ge zonder ‘t vrouwvolk zijn” in Witte E., *Vooruitlopen*, p. 138.

46 MVH, *Links*, 18/11/1972.

Ook regeren voor de andere helft

“Scharrelen in de papiermand op zoek naar een vrouwenparagraaf voor het kiesprogramma – zet er maar kribben en abortus op, dat kan nooit kwaad, zeggen de socialisten. En de sociaal-pedagogische toelage, zeggen de CVP-ers. En rechten voor de moeder, zegt de PVV. Zes miljoen vrouwen, de andere helft, gereduceerd tot één grote baarmoeder met problemen. Zo zien de heren ons.

Toch zal de komende herenregering en het herenparlement, al dan niet met die ene ere-heer in jurk erbij, moeten regeren voor álle Belgen, ook voor die andere helft. En die andere helft is hen zo onbekend als de donkere kant van de maan.

Het gaat ook niet op enkele domeinen te erkennen als ‘vrouwelijk gebied’ (gezin, cultuur, jeugdbescherming, kleuteronderwijs, gezondheidszorg) of weer eens cijfers te publiceren dat de helft van het kabinetspersoneel vrouw is (d.w.z. alle kuisvrouwen en typisten, geen enkele kabinetschef).

Om even de ministeries te doorlopen zoals ze in het telefoonboek staan, stippen we als vrouwelijke eisen aan: (*)

Diensten van de Eerste Minister

- Vast Wervingssecretariaat: opstellen van een rekruterings- en promotieplan om het evenwicht tussen mannelijke en vrouwelijke topambtenaren te benaderen. Invoeren van *Fayat girls*, op het precedent van de *Fayat boys*, de Vlamingen op Buitenlandse Zaken.⁴⁷

Binnenlandse zaken

- Uitwerken van een kiesstelsel waarbij evenveel vrouwen als mannen zouden verkozen worden in alle beleidsorganen van het land.

Buitenlandse zaken, handel en ontwikkelingssamenwerking

- Statuut bepalen van de echtgenote van de diplomaat: ofwel wordt

47 Hendrik Fayat (1908-1997) rekruteerde als minister van Buitenlandse Zaken (1961-1965) Nederlandstaligen voor zijn departement, om het taalevenwicht te herstellen. Zij kregen de bijnaam ‘Fayat boys’.

ze beschouwd als deel van de functie van haar echtgenoot en dan hoort ze daarvoor apart bezoldigd te worden, ofwel dient ze volledig vrijgesteld te worden van alle mondaine karweien.

Ekonomische zaken

- Omvormen van de werking van het Nationaal Instituut voor Statistiek, zodat er ook relevante gegevens over het leven van de Belgische vrouw gevonden kunnen worden.

Justitie

- Vereenvoudigen van de echtscheidingsprocedures en kostenloosheid.

Landbouw

- Statuut en pensioenrechten van de boerenvrouw.

Landsverdediging

- Erkennen van moederschap als dienst aan het vaderland.

Middenstand

- Statuut en eigendomsaanspraken van de echtgenote-helpster van de middenstander.

Nationale Opvoeding

- Oprichting van een leerstoel Vrouwenstudie.

Sociale voorzorg

- Vakantiegeld van de huisvrouw apart uit te betalen aan haar.

Tewerkstelling en arbeid

- Verminderen van de arbeidsduur per dag.

Verkeerswezen

- Afschaffen van discriminerende maatregelen tegenover vrouwelijk personeel van spoorwegen en Sabena.

Volksgesondheid en gezin

- Erkennen van nieuwe leefgemeenschappen.⁴⁸

”

(*) De volledige lijst is langer, hier is slechts één eis per ministerie overgenomen.

In en om het UNO-Jaar van de Vrouw: sleutelen aan een gelijk-kansenbeleid

Voor Marijke Van Hemeldonck waren de jaren 1970 ook de periode waarin ze haar engagement in de BSP probeerde te 'professionaliseren' via kabinetswerk. Op die manier werd ze zelf een actor in het vrouwvriendelijk beleid dat ze voorstond. Bij Willy Calewaert, minister van Onderwijs in de regering Leburton II (oktober 1973 – april 1974) bereidde ze als deeltijds adviseur een hervorming van het technisch en beroepsonderwijs voor, met onder meer als doel de beroepsopleiding van meisjes te verbeteren. De tijd was evenwel te kort om resultaat te boeken, en daarna ging de portefeuille onderwijs naar de PVV. Parallel had ze een tweede deeltijdse functie bij Ernest Glinne, die Louis Major was opgevolgd als minister van Arbeid en Tewerkstelling. Daar boekte ze wel concreet resultaat: samen met Éliane Vogel-Polsky bereidde ze er de oprichting voor van een Commissie Vrouwenarbeid (CVA), die onderdak kreeg bij de administratie van het ministerie. In maart 1975, alweer een regering later, werd de CVA geïnstalleerd met Miet Smet als voorzitter en Émilienne Brunfaut als ondervoorzitter. Ze was samengesteld uit vertegenwoordig(st)ers van de sociale partners, uit afgevaardigden van enkele ministeries en uit experts, en moest de regering adviseren over het wegwerken van discriminaties op de arbeidsmarkt. Het nieuwe orgaan was er niet zonder slag of stoot gekomen – weerstanden die volgens Miet Smet bewezen dat het om relevante terreinverwerving ging – maar bouwde met zijn adviezen en studiedagen al snel krediet op.⁴⁹ Er zetelden sterke figuren in als Sara Masselang, Annie Massay, Marina Hoornaert, Jo Walgrave, Miette Pernot en Marijke Van Hemeldonck, die blij was met de feministische toon in de adviezen van de CVA.⁵⁰

Bijna gelijktijdig met de Commissie Vrouwenarbeid, kwam er bij het Ministerie van Buitenlandse Zaken een Consultatieve Commissie Status van de Vrouw.⁵¹ Ze moest

49 Over de oprichting en eerste werkingsjaren van de CVA, zie Gubin, *Éliane Vogel-Polsky*, p. 72-73 en Cockx, *Miet Smet*, p. 51 e.v.

50 Bijvoorbeeld in advies nr. 8 (1976) over deeltijds werk.

51 KB van 1/4/1975, BS 6/5/1975. De Commissie telde 26 leden: 20 vertegenwoordigers uit politieke en sociale organisaties en 6 uit ministeries.

48 MVH, *Links*, 21/5/1977.

de Belgische regering bijstaan bij het innemen van standpunten op internationale fora en opvolgen of België in regel was met zijn internationale engagements, met name nagaan of de geratificeerde verdragen inzake vrouwenrechten goed werden omgezet in nationale wetgeving. De stimulans kwam van het internationale niveau, net als voor de CVA. Toen de Verenigde Naties (VN) eind 1972 beslisten om van 1975 het Jaar van de Vrouw te maken, riepen ze de lidstaten op om werk te maken van *national machinery* die de overheid moest begeleiden in het realiseren van gelijke kansen. België koos daarbij niet, zoals Frankrijk, voor een minister, of voor een onafhankelijk en overkoepelend orgaan als de Equal Opportunities Commission in Groot-Brittannië, maar voor meerdere beleidsspecifieke instanties.⁵² De nieuwe Consultatieve Commissie had meteen een flinke kluif aan de opvolging van het Jaar van de Vrouw.⁵³

De VN hadden, na wat aarzelen, beslist om het vrouwenjaar kracht bij te zetten met een Wereldvrouwenconferentie, waarvan Mexico gaststad werd. Veel diplomaten, ook Belgische, hadden een hard hoofd in de haalbaarheid en kostprijs van zo'n conferentie, om niet te spreken van de inhoudelijke kopbrekens. In volle Koude Oorlog was duidelijk dat over de invulling van de drie hoofdthema's – gelijkheid, ontwikkeling en vrede – een flink robbertje kon worden gevochten. Grosso modo stonden er twee visies op de achterstelling van vrouwen tegenover elkaar. De 'Amerikaanse' gaf voorrang aan het wegwerken van concrete discriminaties en aan betere kansen voor vrouwen binnen het bestaande systeem, en focuste op seksisme en ongelijkheden in de wetgeving. Het communistische blok stelde dat gelijkheid alleen mogelijk was in een andere geopolitieke en economische context. Het probeerde termen als seksisme en feminisme uit de conferentieteksten te weren ten voordele van imperialisme, (neo)kolonialisme, kapitalisme, racisme en zionisme. Het sprak met die visie heel wat landen uit het Zuiden aan, tot frustratie

⁵² In 1980 volgden een Onderwijscommissie voor het Waarborgen van een Gelijkwaardige Rol van Mannen en Vrouwen in de Samenleving (Marijke Van Hemeldonck was plaatsvervangend lid), een Commission Egalisation des Chances des Filles et Garçons dans l'Enseignement, en bij de Diensten van de Eerste Minister een Ministerieel Comité Status van de Vrouw, dat o.m. instond voor de coördinatie.

⁵³ Amsab-ISG, Archief MVH, nr. 47, Nota MVH "De Belgische Commissie voor de Status van de Vrouw", 9/2/1979.

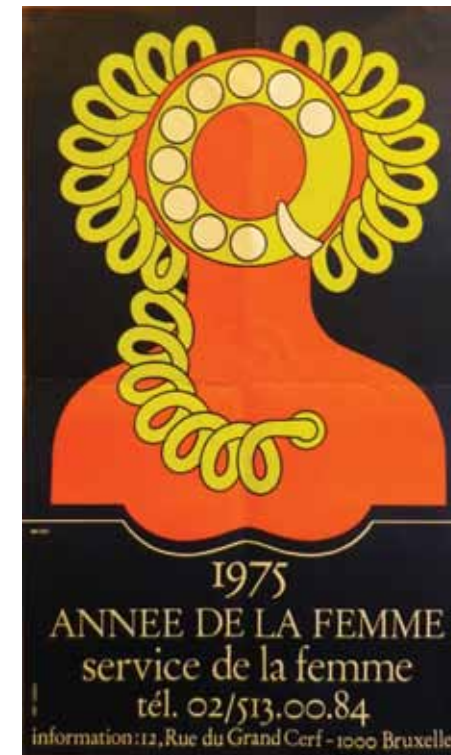
Illustratie 27. Karikatuur bij het Jaar van de Vrouw, gemaakt door GAL (Gerard Alsteens) op vraag van het Vrouwen Overleg Komitee, 1975.

van de VS.⁵⁴ Belgisch ambassadrice Edmonde Dever sprak van een 'buitensporige politisering' in Mexico,⁵⁵ waardoor België zich uiteindelijk onthield bij de stemming over de politiek beladen Slotverklaring. Toch was het bilan niet negatief: voor het eerst was er op zo'n hoog niveau over de positie van de vrouw gesproken en er was een draagvlak gecreëerd voor een volwaardige VN-conventie over het wegwerken van discriminaties. Tijdens moeilijke maar leerrijke discussies op het parallelle forum van ngo's hadden vrouwen uit het Noorden geleerd om in te zien dat ze ten opzichte van vrouwen uit het Zuiden een geprivilegieerde positie innamen. Er was in Mexico ook beslist om het niet bij één jaar te houden, maar om een heel decennium lang te werken aan vrouwenrechten. De krijtlijnen daarvoor waren in een Wereldactieplan ondergebracht, dat wél unaniem was goedgekeurd.

In België was de radicale feministische beweging, en ook Marijke Van Hemeldonck, kritisch gestemd ten opzichte van het VN-vrouwenjaar. De economische crisis liet zich voelen en het optimisme dat het vroege tweedegolf-feminisme vleugels had gegeven, deemsterde weg. In feministische kringen klonk het: "Geen Jaar, een leven voor de Vrouw". 1975 leek Marijke Van Hemeldonck een jaar van de dames te worden, met prestige-evenementen waar regeringsvertegenwoordigers kwamen vertellen "over de GRRRO-O-OTE verwezenlijkingen in de respektievelijke vrouwenparadijzen die ze bewonen."⁵⁶ In de speech waarmee hij het Jaar van de Vrouw afsloot, toonde Eerste Minister Leo Tindemans zich inderdaad geen overtuigde voorstander van vrouwenemancipatie. Hij erkende dat er vooroordelen en ongelijkheden weg te werken waren, maar had de indruk dat er in de strijd daarvoor, "vooral inzake huwelijk en moederschap, weinig aandacht was voor affectieve aspecten", wat het "evenwicht in de samenleving" dreigde te verstoren. Hij schetste een idyllisch beeld van de ontplooiingskansen die huisvrouwen konden vinden in "de krant, een stichtend boek, een actieve omgang met de massamedia of een engagement in één van de vele socioculturele organisaties" en toonde zich zorgelijk gestemd over

de lossere seksuele zeden en zelfs over de toenemende arbeidsparticipatie van vrouwen, die hij in verband bracht met het dalende geboortecijfer.⁵⁷ Vijf jaar later verbaasde Marijke Van Hemeldonck zich nog dat hij toen niet was uitgejouwd.⁵⁸ Aan het eind van het vrouwenjaar maakte ze met het Aktiecomitee Gelijk Loon een

erg gemengde balans op. *De giftige giften van het Vrouwenjaar*, titelde het persbericht. Er waren "sukkelstapjes" gezet, maar zonder de bestaande machtsverhoudingen te veranderen die aan de basis lagen van de ongelijke status van de vrouw. Uitgerekend in het vrouwenjaar had de regering Tindemans bovendien de vermaledijde SPT aangenomen waartegen het gros van de vrouwenbeweging zich zo had verzet.⁵⁹

Illustratie 28. Affiche voor een overheids-initiatief in het Jaar van de Vrouw. In de woorden van Marijke Van Hemeldonck: "Een dode telefoon op Buitenlandse Zaken (de vrouw, die buitenlandse zaak...) die dan grootscheeps Dienst voor de Vrouw wordt gedoopt."

54 Over het VN-decennium: Ghodsee K. (2010), "Revisiting the United Nations decade for women: brief reflections on feminism, capitalism and Cold War politics in the early years of the international women's movement", *Women's Studies International Forum*, nr. 1, p. 3-12.

55 Archief BuZa, nr. 16.492, Dever aan Buitenlandse Zaken, 25/6/1975.

56 MVH, "Radicaal feminisme of... Internationaal Jaar van de Dames?", *Links*, 17/5/1975.

57 Archief BuZa, nr. 16.672, Séance académique à l'occasion de la clôture de l'année internationale de la femme. Discours de Monsieur le Premier Ministre.

58 Amsab-IG, Archief MVH, nr. 50, Typoscript "Een zandbak met kroonluchters of een les in internationale strategie", z.d. [1980].

59 AVG, Archief Van Tichelen, nr. 70, Aktiecomitee Gelijk Loon, *Perskonferentie van 16 februari 1976, de giftige giften van het vrouwenjaar*. Er kwamen nooit uitvoeringsbesluiten voor de SPT, zodat die dode letter bleef.

Een decennium van de vrouw

De regering kon dus wel wat feministisch getint advies gebruiken. Onder leiding van haar eerste voorzitter, juriste Mieke Coene, legde de Consultatieve Commissie een dubbele focus. Ze nam de ontwerp teksten van het VN-Verdrag inzake de Uitbanning van alle vormen van Discriminatie van Vrouwen (CEDAW) onder de loep en werkte een alternatieve tekst uit, waarin de passages over het burgerlijk en familiaal recht een sterkere formulering meekregen. Die Belgische bijdrage was één van de basisdocumenten waarop de VN-Commissie Status van de Vrouw zich in 1976 baseerde om een nieuwe ontwerp tekst van het verdrag te schrijven.⁶⁰ Een tweede aandachtspunt vormden internationale verdragen over vrouwenrechten die België nog niet ratificeerde, of waarmee het niet (helemaal) in regel was.

Eén daarvan was het VN-Verdrag inzake de politieke rechten van de vrouw, uit 1952. Toen België in 1964 tot dat verdrag toetrad, bouwde het twee reserves in: de koninklijke macht diende voorbehouden te blijven voor mannen⁶¹ en de overheid wilde de mogelijkheid houden om voor bepaalde functies alleen mannen (of vrouwen) aan te werven. Dat gebeurde vanzelfsprekend “buiten elke gedachte aan discriminatie”, maar om vrouwen te beschermen tegen “fysieke en morele risico’s” en “omwille van de vereisten die verbonden zijn met de goede werking van sommige openbare diensten.”⁶² Dat dit voorbehoud een probleem stelde, was al duidelijk toen België in 1967 de Verklaring over de uitbanning van alle discriminaties jegens vrouwen ondertekende, de voorloper van het bindende verdrag CEDAW (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women).

Na lezing van de ontwerp teksten voor deze Verklaring, had de Belgische vertegenwoordiger bij de VN minister van Buitenlandse Zaken Pierre Harmel in 1967 gewezen op de “ernstige weerslag op onze nationale wetgeving.” Artikel 4 stelde

60 AVG, Archief CVA, nr. 13/1, Nota “Voor de vrouw, de Consultatieve Commissie voor de Status van de Vrouw”, p. 25-26; Archief BuZa, nr. 16.491, Rapport van Noterdaeme aan Van Elslande, 15/10/1976; Amsab-ISG, Archief MVH, nr. 47, Nota “De Belgische Commissie” 9/2/1979.

61 In 1991 werd de Grondwet gewijzigd om ook vrouwen toegang tot de troon te geven.

62 Archief BuZa, nr. 16.491 (P-ONU), Advies Raad van State 7186/1, 17/10/1960.

dat vrouwen en mannen dezelfde toegang moesten hebben tot het openbaar ambt. Artikel 5 besprak de nationaliteit van de gehuwde vrouw en was in tegenspraak met de Belgische wet, waarbij een vrouw die trouwde met een buitenlander zijn nationaliteit overnam. Artikel 6, dat vrouwen bewegingsvrijheid garandeerde, kon mogelijk de “eenheid van het huwelijk bedreigen” en artikel 7 was in tegenspraak met de Belgische wetgeving inzake overspel. Het was ook de vraag of gelijkheid in het huwelijk impliceerde dat na een echtscheiding ook mannen tien maanden zouden moeten wachten om te hertrouwen, zoals de Belgische wet voor vrouwen vastlegde. Kortom, de lijst potentiële problemen was lang, en dan waren er nog het gebrek aan sereniteit en de “kribbige toon” van de ontwerp tekst. De permanente vertegenwoordiger van België vond het overdreven “om zonder nuancering te stellen dat vrouwen in de meerderheid van de landen ‘nog steeds het voorwerp zijn van belangrijke discriminaties’.” Ook artikel 1, dat stelde dat “seksdiscriminatie fundamenteel onrechtvaardig is en een aanslag op de menselijke waardigheid”, kreeg volgens hem best een meer gematigde formulering.⁶³ De Verklaring werd uiteindelijk in november 1967 plechtig ondertekend – inclusief de ‘kribbige’ zinsneden, waar andere landen geen probleem mee hadden. Piet Vermeylen, die België vertegenwoordigde tijdens de besprekingen in de VN, had zich hard ingezet voor een sterke tekst, waaraan de Belgische wetgeving dan maar moest worden aangepast.⁶⁴

Door de Verklaring te ondertekenen, was België verplicht om voortgangsrapporten op te stellen over het wegwerken van discriminaties. Daarin dook nog steeds het argument van ‘vereisten verbonden aan de dienst’ op om te verantwoorden dat sommige functies bij de overheid niet openstonden voor vrouwen. Heel overtuigend klonk dat anno 1975 niet meer, besepte minister van Buitenlandse Zaken Van Elslande. Nu er met CEDAW een bindend verdrag in voorbereiding was bij de VN, ging hij te rade bij zijn Consultatieve Commissie. Die liet er begin 1976 geen twijfel over bestaan dat het Belgische voorbehoud uit 1964 strijdig was met zowel nationale als internationale wetgeving, en bovendien niet meer van die tijd. Eerste Minister Leo

63 Archief BuZa, nr. 16.491, G. Schuurmans aan P. Harmel, 5/9/1967.

64 Vermeylen, *Een gulzig leven*, p. 179-180.

Tindemans was evenwel niet overtuigd. Hij stemde pas in met de schrapping toen de Raad van State de uitzonderingsbepalingen begin 1978 naar de prullenmand verwees. Nadat gehuwde vrouwen in 1973 toegang hadden gekregen tot het diplomatiek examen, en de Post en de NMBS in en rond 1975 een rist functies hadden opengesteld voor vrouwen, moest nu ook de hardleerse administratie van Douane en Accijnzen vrouwen toelaten.⁶⁵

In oktober 1977 nam Marijke Van Hemeldonck het voorzitterschap van de Consultatieve Commissie over van Mieke Coene. Ze installeerde zich in het bureau van de Commissie, vlakbij het Justitiepaleis. De Consultatieve Commissie bracht haar op nieuw terrein: "Vroeger verdedigde ik voortdurend de minderheidstendenzen maar nu moest ik het me eigen maken om een meerderheidspositie te verdedigen. Ik moest mijn temperament de baas worden. Het vraagt een andere werkwijze om op te treden als de grootste gemene deler."⁶⁶ Dat spanningsveld was bijvoorbeeld duidelijk toen de Economische Raad voor Europa van de VN in 1979 een seminarie over vrouwen in de economie organiseerde. Landen met een markt- en met een planeconomie kwamen daar samen, en dus was het Marijke Van Hemeldoncks opdracht om een 'pijnlijk onderwerp' als de hoge vrouwenwerkloosheid in westerse landen als België te vermijden. Toch bood het seminarie ook de mogelijkheid om feministisch denkwerk te doen renderen, bijvoorbeeld over de ongelijke verdeling van huishoudelijk werk, die ook zichtbaar was in communistische landen.⁶⁷ Ze merkte dat ze "genoot van de mix van politieke en feministische verantwoordelijkheden die me in contact brengen met veel collega's uit andere landen."⁶⁸

65 Archief BuZa, nr. 18661.7, subdossier "droits politiques de la femme", Nota's en briefwisseling, 1964, 1975-1978.

66 Amsab-ISG, Archief MVH, nr. 64, "Marijke Van Hemeldonck: sinds 68 weet ik dat ik het kan" [geen bronvermelding, 1979]. Marijke Van Hemeldonck had in 1970 wel al een sessie van de VN-Commissie Status van de Vrouw bijgewoond voor België.

67 Archief BuZa, nr. 18661.7, subdossier CEE; Amsab-ISG, Archief MVH, nr. 49, Nota's en verslagen; CEE, *Séminaire sur le rôle de la femme dans l'évolution économique de la région de la CEE, Paris, 9-17 juillet 1979. Note synoptique sur le thème 1, Structure de l'Emploi par M. Van Hemeldonck* (ECE/SEN.5/5, 15/6/1979), p. 2.

68 Amsab-ISG, Archief MVH, nr. 47, MVH aan Mitko, 10/8/1978.

“

Alle vrouwen werken

"Laat ons een uitsplitsing proberen [van het onbetaalde werk].

Een deel van het huishoudelijke werk komt neer op het ondersteunen en in stand houden van de werkkraft van betaalde werknemers. Het zou een schuldvordering kunnen openen bij de werkgevers van die betaalde werknemers, of op het loon van de werknemers. Vrouwen moeten dit vertalen in syndicale eisen (warme maaltijd op het werk, onderhoud van de werkkledij door de werkgever, arbeidsduurvermindering) of een aanpassing van het huwelijksstelsel vragen.

Een deel van het gezinswerk heeft te maken met de zorg voor kinderen en zieken en opent een schuldvordering ten opzichte van de maatschappij: vrouwen kunnen sociale voorzieningen vragen en een reële bescherming van het moederschap.

Een derde deel betreft het materiële en educatieve werk bij de opvoeding en het grootbrengen van de kinderen. De wet kent ouders gelijke rechten en plichten toe ten opzichte van hun kinderen. Wanneer de ene partner zijn deel van de plichten niet nakomt en alle taken overlaat aan de andere, mag zij in ruil dan geen huishoud- of gezinsloon vragen?

Het is duidelijk een ingewikkelde kwestie, doorweven als ze is met economische en sociale aspecten die verborgen zitten onder sussende discours en irrationele maar daarom niet minder reële motieven. Niet verrassend dat vrouwen en mannen zich erin verliezen!"⁶⁹

”

69 MVH, Opiniestuk in *Le Soir*, 13/9/1979, in herwerkte vorm verschenen in *Voyelles*, december 1979 ("Du travail ménager ou de l'union nécessaire des Marthes et des Maries").

Als voorzitter van de Consultatieve Commissie volgde Marijke Van Hemeldonck ook het VN-Decennium van de Vrouw verder op. De Verenigde Naties sleutelden op dat moment nog volop aan CEDAW en de onderhandelingen daarover vertaalden zich in een stroom aan telexen tussen het Ministerie van Buitenlandse Zaken en de Belgische vertegenwoordiging bij de VN in New York. Elke aanpassing die een lidstaat voorstelde, werd beoordeeld op inhoud, draagvlak bij andere landen en politieke beladenheid, waarna België er al dan niet steun aan verleende. Op verzoek van Marijke Van Hemeldonck werd de Consultatieve Commissie in de herfst van 1978, tijdens de 33ste Algemene Vergadering van de VN, ingeschakeld in dat overlegproces. België en de 'gelijkgestemde landen' positioneerden zich op dat moment vooral als behoeders van de basistekst: aangezien een meer progressieve versie niet haalbaar leek, was het zaak dat CEDAW niet verwaterde doorheen het spel van geven en nemen waarmee elke aanpassing gepaard ging.⁷⁰ Eind 1979 aanvaardde de Algemene Vergadering van de VN het Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van discriminatie jegens vrouwen.

De tweede VN-Vrouwenconferentie in Kopenhagen

Inmiddels was duidelijk dat kwesties van internationale politiek ook de werkzaamheden van de tweede Vrouwenconferentie, die was gepland voor 1980, zouden domineren. Marijke Van Hemeldonck volgde de aanloop naar 'Kopenhagen' van zeer nabij: ze vertegenwoordigde België bij de VN-Commissie Status van de Vrouw (CSW) en zetelde als waarnemer in het 'prepcor' dat de conferentie voorbereidde.⁷¹ Ze toonde meteen haar zin voor initiatief door tijdens de 27ste sessie van de CSW (1978) samen met de Verenigde Staten een resolutie op te stellen over het belang van goede *national machinery*, die met enkele aanpassingen werd

⁷⁰ Archief BuZa, nr. 18.861/5 (P-ONU/77), Briefwisseling, onder meer Ernemann aan BuZa en MVH aan H. Simonet, 4/10/1978.

⁷¹ De CSW hield haar 27ste sessie in maart/april 1978, de 28ste in feb./maart 1980. België zetelde niet officieel in het voorbereidende 'prepcor' voor Kopenhagen, MVH maakte de drie bijeenkomsten mee als toegevoegd aan de Nederlandse delegatie (juni 1979) of als observator (aug./sept. 1979 en april 1980).

Illustratie 29. Vergadering van de Eerste Commissie tijdens de VN-Wereldvrouwenconferentie in Kopenhagen, met rechts aan de tafel rapporteur Marijke Van Hemeldonck.

aanvaard. Het was wennen dat ze over elke stap overleg moest plegen met de Belgische missie en één enkele keer werd ze teruggefloten.⁷² De constructieve houding van de Belgische diplomatie stond echter buiten kijf. België had zich als eerste land geëngageerd om een financiële bijdrage te leveren aan het VN-Decennium van de Vrouw. Het was co-auteur van een resolutie die de conferentie drie concrete subthema's meegaf – tewerkstelling, onderwijs en gezondheid – wat de uitwerking van een actieprogramma ten goede kwam. Tijdens de 28ste sessie van de CSW (begin 1980) steunde België bovendien het voorstel om in Kopenhagen een moment te voorzien voor de ondertekening van CEDAW. Marijke Van Hemeldonck was verslaggever van de 27ste CSW-sessie en dat maakte de bijeenkomst des te intensiever. Op Belgisch niveau werd er in de Consultatieve Commissie inmiddels hard gewerkt aan een nationaal rapport.⁷³

⁷² Archief BuZa, nr. 18861.8 (27ste CSW), Briefwisseling tussen Buitenlandse Zaken en Ernemann, o.a. 3/4/1978.

⁷³ Archief BuZa, nr. 18861/4/1.67_sf3, Vertegenwoordiging bij UNO aan BuZa, 27/4/1976; 18861.8 (P-ONU 1979), Ernemann aan BuZa, verslag over de 33ste AV van de UNO, 12/3/1979; 18.861/8 (P-ONU 1980), Rapport en 'note politique' van MVH aan H. Simonet over de 28ste sessie, 25/3/1980;

Niet alles liep evenwel op wieltjes. In Denemarken was het alle hens aan dek: Kopenhagen had de rol van gaststad vrij laat overgenomen van Teheran, waar de revolutie was uitgebroken. De situatie van de Palestijnse vrouwen werd in extremis een officieel agendapunt voor de wereldconferentie, tot groot ongenoegen van de VS en Israël. De massa aan ontwerp-resoluties en amendementen waar de conferentie zich over moest uitspreken, bevatte tal van andere heikele thema's. En dan was er nog de ontwerpverklaring van de Duitse Democratische Republiek "over de betrokkenheid van vrouwen bij de strijd voor het versterken van de wereldvrede en de internationale veiligheid, en tegen het kolonialisme, het racisme, rassendiscriminatie, buitenlandse agressie en bezetting en alle vormen van buitenlandse dominantie" die zich gestaag een weg aan het banen was door de VN-geledingen. Een goedkeuring door de Algemene Vergadering zou "die absurde tekst", dixit een Belgische diplomaat, op hetzelfde niveau tillen als de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, iets wat het Westen kost wat kost wilde vermijden. Vanuit dat perspectief was de inval van de Sovjet-Unie in Afghanistan eind 1979 goed nieuws, aangezien de steun van de Derde Wereld voor de resolutie er sterk door afkalfde.⁷⁴

Op 14 juli 1980 ging de tweede Wereldvrouwenconferentie plechtig van start met delegaties uit 145 landen. Er lag een ontwerp van actieprogramma voor, dat besproken werd in drie commissies. Marijke Van Hemeldonck was aangesteld als verslaggeefster van de eerste commissie, die als taak had om de actiepunten voor nationale overheden op punt te stellen. De behandeling van 'politieke' onderwerpen nam er evenwel zoveel tijd in beslag, dat ze daarvoor een aparte redactiegroep moest bijeenroepen. 'Belgische' toevoegingen bij dit luik van het programma betroffen het verbod op ontslag bij huwelijk, arbeidsduurvermindering voor een betere combinatie van werk en gezin en een verbod op seksuele verminkingen.⁷⁵ De

Amsab-ISG, Archief MVH, nr. 46, *Activiteitenverslag van de Consultatieve Commissie van de vrouw van 1976 tot 1982*, 9/10/1982; Archief MVH, nr. 54, Belgische Commissie voor de Status van de Vrouw, *Belgisch rapport ter voorbereiding van het Internationaal UNO-Congres te Kopenhagen*.

74 Archief BuZa, nr. 18661.7, Belgisch vertegenwoordiger VN aan BuZa, 24/11/1981; nr. 18661.8 (P-ONU/1980), Briefwisseling.

75 AVG, Archief CVA, nr. 13/1, Nota "Conférence de Copenhague, Amendements présentés par la Belgique."

tweede en politiek meest beladen commissie besprak het internationale luik van de tekst, met kwesties als de Palestijnse vrouwen en apartheid. Een derde commissie boog zich over de inleiding: westerse landen wilden daarin de historische, culturele en sociale wortels van vrouwenonderdrukking blootleggen, terwijl de socialistische landen en de ontwikkelingslanden van de G77 wezen op factoren als kolonialisme en de internationale economie. Tekenend voor het klimaat was het verzet van de Sovjet-Unie en Tsjechoslovakije tegen een resolutie over partnergeweld, dat zogezegd niet voorkwam in socialistische landen. België en andere landen maakten dan weer voorbehoud bij een resolutie ter ondersteuning van CEDAW, omdat die een 'isme-alinea' bevatte (kolonialisme, racisme, imperialisme...).⁷⁶ Alhoewel er tot het laatste moment werd gezocht naar consensus over het actieprogramma, kwam die er niet. De VS en een aantal bondgenoten struikelden over een passage die zionisme op één lijn stelde met racisme en kolonialisme, zodat er bij de eindstemming 4 tegenstemmen en 23 onthoudingen te noteren waren.⁷⁷

Het beeld dat van Kopenhagen bleef hangen, was dat van een uitermate gepolitiseerd evenement. Marijke Van Hemeldonck zag het meteen na afloop meer genuanceerd. Ja, er was politisering, maar dat was "de noodzakelijke prijs die vrouwen moesten betalen om een eigen conferentie te kunnen krijgen," het was onvermijdelijk dat het machtsspel in de Algemene Vergadering van de VN zich herhaalde in de Vrouwenconferentie. Ze vond het actieplan van Kopenhagen minder abstract, meer aan ervaring getoetst en beter beantwoordend aan de behoeften en mogelijkheden van de Derde Wereld dan dat van Mexico. "Wat de vrouwen op vijf jaar tijd aan illusies hebben ingeboet, hebben ze blijkbaar aan politieke mondigheid en economische werkelijkheidszin gewonnen." Naar haar aanvoelen had iedereen wel eens water bij de wijn moeten doen: "De delegatieleden van de 'socialistische' landen hebben de verwijzingen naar het seksisme moeten slikken, zoals de Afrikaanse groep de veroordeling van seksuele verminkingen heeft moeten

76 Jaquette J. (1995), "Losing the battle/Winning the war: international politics, women's issues and the 1980 Mid-Decade Conference" in Wilson A. (red.), *Women, Politics and the United Nations*, Westport CT: Greenwood Press, p. 62.

77 De VSA, Canada, Australië en Israël stemden tegen, 23 landen, waaronder de negen EG-lidstaten, onthielden zich.

slikken en de Heilige Stoel een resolutie over geboorteregeling.” Vooraf had ze “het debat over de weerslag van de economische crisis op moederschap, gezin, religie en cultuur” aangevinkt als bijzonder belangrijk. Moeilijk en delicaat, “maar uiterst betekenisvol voor de toekomst van de vrouwen in de wereld omdat het een ideologisch debat is.” Dat was waarschijnlijk minder uit de verf gekomen dan ze had gewenst, maar ze vond wel haar marxistisch-feministische denkkader terug in de analyse van de oorzaken van de ongelijkheid vrouw/man. Er waren passages “die zo uit een fem-soc-manifest kunnen komen”, waarvan het onzeker was of een SP-congres ze rimpelloos zou aanvaarden, en die een VN-document waren geworden. Ze had ook lof voor de ongedwongen aanpak van de Denen, die de conferentie had behoeft voor holle plechtstatigheid.⁷⁸

Het vaak tumultueuze verloop van de conferentie deed inderdaad bijna vergeten dat er over het gros van de gedetailleerde en concrete ‘vrouwenagenda’ een zeer grote consensus bestond. Zelfs aan de neen-stem van de VS, Canada en Australië en de onthouding van andere westerse landen zat een positieve kant: het was alvast niet mogelijk om het Wereldactieprogramma weg te zetten als een ‘westers’ document. Bovendien hadden in Kopenhagen zo’n vijftig lidstaten, waaronder ook België, de CEDAW-conventie getekend. CEDAW is een bindend verdrag, wat betekent dat staten die toetreden zich ertoe verbinden om hun wetgeving eraan aan te passen. Ook het parallelle ngo-forum maakte indruk – al kon de Belgische ambassadeur het niet laten een spottend zinnetje over de organisatrices op te nemen in een rapport aan de minister van Buitenlandse Zaken: “De Deense vrouwen, die al enige tijd het pleit gewonnen hebben van hun ‘mannelijke gelijken’ – en daarbij aan verleidelijkheid hebben ingeboet – willen deze gelegenheid maar al te graag uitbuiten om medezusters ter hulp te snellen die hen minder fortuinlijk lijken.”⁷⁹ Met 8.000 deelneemsters, van wie 3.000 uit landen buiten Europa (België sponsorde de komst van een aantal vrouwen uit de Derde Wereld), een brede waaier aan

workshops en activiteiten en een dagelijks krantje, was het Forum een succes. Er waren ook enkele momenten van echte uitwisseling met de Conferentie: zo overtuigden de Afro-Amerikaanse vrouwen van het Forum de officiële VS-delegatie ervan om een resolutie over racisme in te dienen. Het Forum had boeiende ideeën, de Conferentie de macht om er iets mee te doen.⁸⁰

Voor Marijke Van Hemeldonck zelf begon het nieuwe decennium evenwel in mineur. Begin 1980 had ze het voorzitterschap van de Consultatieve Commissie moeten afstaan aan Émilienne Brunfaut. Luttele maanden voor ‘Kopenhagen’ van start ging, kwam die beslissing hard aan, ook al verzekerde Minister van Buitenlandse Zaken Henri Simonet haar dat de wissel er louter omwille taalevenwichten kwam en hij haar werk erg had geapprecieerd.⁸¹ Marijke Van Hemeldonck moest haar droom opbergen om van de Consultatieve Commissie een volwaardige dienst te maken, die breder zou kunnen werken en minder kwetsbaar zou zijn bij regeringswissels. Ze had zo’n dienst zelf wel willen leiden, maar ondanks herhaald aandringen en het voorleggen van verschillende scenario’s, vond ze geen gehoor – alleen al op een tweetalige dactylo was het eindeloos lang wachten.⁸² Even voordien waren de plannen voor een Belgisch cultuurhuis in Rijsel, waar zij als directrice werd genoemd, in extremis afgeblazen. Een decennium van jongleren met haar twee jobs in het onderwijs en detacheringen naar kortstondig en tijdrovend kabinetswerk, terwijl ze ook instond voor de opvoeding van haar twee dochters, zich engageerde in het feminisme en trouw partij- en vakbondscongressen bijwoonde – naast tal van partijpolitieke nevenactiviteiten waarvan ze eigenlijk het nut niet inzag – had haar bitter weinig opgeleverd. Het Europees Parlement wenkte, maar in 1981 overheerste de ontgoocheling.

⁸⁰ *Links*, 23/8/1980.

⁸¹ Amsab-ISG, Archief MVH, nr. 47, Briefwisseling MVH en H. Simonet, 10/3/1980 en 1/4/1980; BuZa 18861.8 (P-ONU 1980), Briefwisseling.

⁸² Amsab-ISG, Archief MVH, nrs. 47 en 54, Briefwisseling waaronder brief en nota aan Karel Van Miert, 10/2/1978; Nota “Proposition de restructurations”, z.d., en nota “Reconduction”, 19/9/1979; MVH aan Bruland, 17/8/1979; MVH aan H. Simonet 10/3/1980; Brieven aan Lizin en anderen, 1978.

Illustratie 30.
Marijke Van Hemeldonck in haar bureau in het Europees Parlement.

HOOFDSTUK 5

Werken aan gelijkheid in het Europese Parlement

Marijke Van Hemeldonck deed haar eerste verkiezingservaring op tijdens de wetgevende verkiezingen van 1968. In Brussel liepen de communautaire spanningen in de nog unitaire BSP/PSB op dat moment hoog op. Bij de lijstvorming was Piet Vermeylen de enige Nederlandstalige op een verkiesbare plaats; de herverkiezing van Henri Fayat en Frans Gelders was hoogst onzeker. De Nederlandstalige socialist in Brussel, onder wie Lydia Deveen, besloten daarop om met een eigen scheurlijst op te komen: de Rode Leeuwen. Het resultaat overtrof de verwachtingen: zowel Piet Vermeylen als Henri Fayat waren verkozen en werden minister. Het jaar daarop erkende de BSP/SPB de Rode Leeuwen als autonome Vlaamse BSP-federatie in Brussel. De Rode Leeuwen waren zo de voorbode van de splitsing van de BSP in een Nederlandstalige en een Franstalige partij, in 1978.¹

Eén van de zeven vrouwen op die eerste Rode Leeuwen-lijst was Marijke Van Hemeldonck, die tevreden op haar kiescampagne terugkeek. Ze was Piet Vermeylen dankbaar dat hij mee had gelobbyd voor voldoende vrouwen op de lijst en trots dat de Rode Leeuwen een aparte 'vrouwenfolder' hadden gemaakt. Ze was daarmee op z'n Amerikaans van deur tot deur gegaan en had vrouwen aangesproken in wasserettes en supermarkten. Ze kreeg bemoedigende reacties: vrouwelijke kiezers

¹ Mares A. (2006), "Communautaire spanningen in een 'moeilijk' kiesarrondissement: de wordingsgeschiedenis van de Rode Leeuwen of de Vlaamse BSP-Federatie Brussel-Halle-Vilvoorde", *Brood & Rozen*, 2006, nr. 2, p. 63-72.

bleken gevoelig voor punten als gezinsplanning, het huwelijksgoederenrecht en de rechten van de werkende vrouw.² In 1970 stond ze bij de gemeenteraadsverkiezingen op de Rode Leeuwen-lijst van Oudergem, zij het niet op een verkiesbare plaats. Deze keer had de nationale BSP zich de moeite getroost de 'vrouwenpunten' in het programma apart op te lijsten. De gemeenteraadsverkiezingen van 11 oktober 1970 gaven trouwens het startsein voor een lange reeks van 'stem vrouw'-campagnes. De KAV riep op om niet op lijsten zonder vrouwen te stemmen en in Brugge bracht een actie van de PAG liefst negen vrouwen naar de gemeenteraad. Bij Marijke Van Hemeldonck riepen 'stem vrouw'-acties in eerste instantie gemengde gevoelens op: was het niet beter indien vrouwen stemden op de vrouw of man die hun belangen het best ter harte nam, antwoordde ze toen een lezeres in 1968 een 'stem vrouw'-oproep suggereerde? Twee jaar later herhaalde ze dat vrouwen geen klasse of ras vormden die een vanzelfsprekende solidariteit opriep.³ Omdat het met de politieke vertegenwoordiging van vrouwen zo bedroevend gesteld bleef, ging ze begin jaren 1970 toch overstag voor de campagnes. Op voorwaarde evenwel dat de kiezer eerst een ideologische keuze maakte: in 'stem links, stem voor een linkse vrouw' kon ze zich vinden, maar een initiatief als de Verenigde Feministische Partij (°1972) was haar ten enenmale vreemd.⁴

Naar Europa

De eerste rechtstreekse verkiezing van het Europese Parlement (EP) in 1979 was een overwinning voor al wie het democratische gehalte van 'Europa' wilde verhogen, en een oude wens van het gros van de leden van dat halfroond. Het Europese Parlement was van bij zijn installatie het zwakke broertje van de Europese instellingen. Het deed geen wetgevend werk: het voorbereiden van richtlijnen (in de Europese Gemeenschap het equivalent van wetten) gebeurde in de administratie, waarna de lidstaten ze al dan niet goedkeurden in de Raad van Ministers. Omdat het

2 MVH, "Zeven dagen kiescampagne", *Links*, 23/3/1968 en 30/3/1968.

3 MVH, *Links*, 30/3/1968 en 5/9/1970.

4 MVH, *Links*, 24/4/1971.

Illustratie 31. Affiche van Marijke Van Hemeldonck voor de Europese verkiezingen van 1979.

Europees Parlement niet rechtstreeks was verkozen, had het weinig democratische legitimiteit. De facto gaven Euro-enthousiastelingen uit de nationale parlementen zich er vrijwillig voor op. Pas met het Verdrag van Rome kreeg het een – beperkte – rol in het wetgevende proces. Nog steeds was alleen de administratie (Europese Commissie) bevoegd voor het opstellen van nieuwe richtlijnen, maar voortaan kon het Parlement daar advies over geven vooraleer de Raad van Ministers zich uitsprak. De daaropvolgende jaren werkten de Europarlementsleden geduldig aan het versterken van hun rol. Ze verwierven met name inspraak in de begroting en verkregen de rechtstreekse verkiezing van hun assemblée.⁵

Marijke Van Hemeldonck was in 1979 eerste opvolger op de lijst van de SP. In haar campagne bespeelde ze het vrouwen thema: haar affiche verzinnebeeldde de solidariteit tussen vrouwen en droeg de slogan ‘de vrouw van morgen in het Europa van morgen’. Dat paste helemaal bij de algemene aandacht voor de deelname van vrouwen aan die eerste Europese stembusgang. In 1976 was er binnen de EG een dienst Voorlichting van de Vrouwenorganisaties opgericht, die onder meer als doel had om de vrouwenbeweging en via hen de vrouwelijke kiezers warm te maken voor ‘Europa’. In november 1977 kwam de dienst met het nul-nummer van *Vrouwen van Europa* naar buiten. Dat tijdschrift werd gratis verspreid in alle EG-talen en bracht een mix van ‘vrouwennieuws’ uit de Europese instellingen en uit de vrouwenbeweging in de lidstaten. Om vrouwen aan te moedigen om in 1979 hun stem uit te brengen – in de meeste landen was er geen stemplicht – verspreidde de dienst bovendien een speciale affiche. Ook stelde de vrouwencommissie van de Europese Beweging, waar Marijke Van Hemeldonck lid van was, in Brussel een *Manifest van de vrouwen van Europa voor een nieuwe, rechtvaardiger en menselijker samenleving* voor.⁶

⁵ Over de beginjaren van het Europese Parlement: Judge D. en Earnshaw D. (2008), *The European Parliament*, Basingstoke: Palgrave, p. 28-29.

⁶ *Manifeste des femmes d'Europe pour une nouvelle société plus juste et plus humaine*: zie *Vrouwen van Europa*, 1979, nr. 8, p. 3.

Ien Van den Heuvel: 10 regels om als vrouw te overleven in de politiek

1. “Voor het rekruteren, kandideren en weerbaar houden van vrouwen in de politiek is een georganiseerde achterban nodig. Groepen vrouwen moeten bereid zijn hun vooruitgeschoven vriendinnen te steunen, te begeleiden en te stimuleren.
2. De georganiseerde vrouwelijke achterban dient een zekere mate van onafhankelijkheid te hebben of op te eisen.
3. Vrouwen dienen de zogenaamde vrouwenproblemen van niet mindere politieke betekenis te achten dan de zogenaamde algemene problemen.
4. Ijver en doorzettingsvermogen zijn ook voor vrouwen van belang.
5. De zogenaamde zachte sectoren zijn niet de enige mogelijke werkterreinen voor vrouwen. Enige studie en doorzettingsvermogen doen wonderen voor vrouwen die zich eens wat verder van huis durven wagen.
6. Parlementariërs moeten zich niet uitsluitend tot het parlementaire werk beperken. Wetten zijn nuttig en nodig, buitenparlementaire actie en bewustwording moeten de basis leveren waarop deze wetten rusten.
7. Socialistische vrouwen dienen zich te keren tegen de depolitiserende geluiden als zouden vrouwen van verschillende politieke opvattingen intensief met elkaar kunnen samenwerken. Dat sluit overleg met vrouwen uit andere partijen niet uit.
8. Politiek actief zijn behoeft niet te betekenen het onmogelijk maken van normaal menselijk leven. Vergader- en werkmethodes die dit beletten moeten door vrouwen worden bestreden.
9. Vrouwen in de politiek kunnen niet altijd aardig worden bevonden. Enige eenzaamheid sterkt het karakter, ook vrouwen kunnen die verdragen.
10. Openlijke kritiek van vrouwen op vrouwen moet zoveel mogelijk beperkt worden. Voorlopig zijn er nog veel mannen die onze kritiek verdienen, die krijgen voorrang.”⁷

⁷ *Links*, 28/14/1979. Ien van den Heuvel (1927-2010) was actief in de Nederlandse PvdA (Partij van de Arbeid) die ze van 1974 tot 1979 voorzat. Ze was bestuurslid van de PvdA-vrouwenwerking (Vrouwenkontakt, later Rooie Vrouwen) en zetelde van 1979 tot 1989 in het Europese Parlement.

Illustratie 32. Marijke Van Hemeldonck tijdens een kiescampagne, met haar dochters Sarah en Corinne.

Na de verkiezingen van juni 1979 telde het EP 16,3% vrouwen. Terwijl het voordien met 6% vrouwen het gemiddelde van de parlementen in de lidstaten weerspiegelde, nam het nu een fikse voorsprong. Denemarken stuurde liefst 31% vrouwen en ook Nederland en Frankrijk haalden 20% vrouwelijke EP-verkozenen, flink meer dan in hun nationale parlement. In België was van dat effect niets te merken: het was hekkensluiter met twee verkozen vrouwen, Anne-Marie Lizin en Antoinette Spaak (beiden PS).⁸ Omdat via opvolging ook Alphonsine Phlix (PSC, 1981), Raymonde Dury (PS, 1982) en Marijke Van Hemeldonck (1982) het EP betraden, telde de Belgische delegatie uiteindelijk toch 25% vrouwen.

⁸ *Vrouwen van Europa*, 1979, nr. 10, p. 8.

Kennismaking met het Europese Parlement

Parlementair werk was nieuw voor Marijke Van Hemeldonck, al kwam ze dankzij haar internationale ervaring niet onbeslagen op het ijs. Het Europese Parlement was, zelfs met 'maar' negen lidstaten, een complexe omgeving. De techniciteit van veel dossiers, het feit dat naast ideologie ook nationale belangen de standpunten beïnvloedden, de strakke regie van de sessies en de beperkte bevoegdheden, maakten het niet gemakkelijk om een stempel te drukken. De politieke fractie zette de krijtlijnen uit, maar door de moeilijke relaties met enkele Belgische kameraden voelde Marijke Van Hemeldonck zich daar onderbenut. Met fractieleider Ernest Glinne, een oude bekende, schoot ze wel goed op, en de collega's uit andere landen stelden zich erg open op. Al doende vond Marijke Van Hemeldonck haar niche: ze had geen technisch profiel – kwesties als loonongelijkheid had ze vooral als militante opgevolgd, niet op een studiedienst –, maar merkte dat haar meertaligheid en ervaring op internationale fora sterke troeven waren bij het zoeken naar een grootste gemene deler en het verfijnen van voorstellen.⁹ Even belangrijk was het gevoel dat ze in het Europese Parlement op haar plaats was, dat ze er het etiket van 'ambetant mens' verloor: "Hier [in België] ben ik een buitenissige, flamboyante halvegare; in Straatsburg ben ik héél normaal."¹⁰

Met de vrouwen in het eerste rechtstreeks verkozen Europese Parlement werd het heel aangenaam samenwerken. Ze vormden volgens Marijke Van Hemeldonck een uitstekende lichter. Het waren vrouwen "met *carrure* en ervaring, die uit zichzelf iets waren" en die niet zelden actief waren in de vrouwenbeweging. Er waren echte inhoudelijke bondgenoten, vrouwen uit de linkse fracties met een syndicalistisch of feministisch profiel, onder wie Maria-Antonietta Macchiocchi, Maria Lisa Cinciari Rodano of Vera Squarcialupi uit Italië, Ien van den Heuvel en Hedy d'Ancona uit Nederland, Barbara Castle uit Groot-Brittannië en Marie-Claude Vayssade uit Frankrijk. En dan waren er de strategische bondgenoten: christen-democratische vrouwen die steun gaven wanneer het over gelijke behandeling op de arbeidsmarkt ging,

⁹ Interview MVH 7/12/2012.

¹⁰ MVH in *Humo*, 26/5/1994.

maar die bijvoorbeeld het recht op abortus niet (publiek) konden verdedigen. Naar het aanvoelen van Marijke Van Hemeldonck “waren het allemaal linkse vrouwen eigenlijk”, alleen was het met de tweede groep telkens zoeken naar wat haalbaar was binnen hun fractie. “Ik heb de grootste achting voor beide categorieën: ze waren goeie feministes en goeie politica’s binnen wat realistisch haalbaar was. En loyaal!”¹¹

Zelf zag ze zich in het Europese Parlement “zo’n beetje als een deel van de politieke vuist van de syndicale beweging” functioneren. Ze wilde werken aan betere arbeidsvoorwaarden en ook het leefmilieu en de rechten van consumenten ter harte te nemen. “Verder heb ik ook ingezien dat alle belangrijke verwezenlijkingen die we sedert de Tweede Wereldoorlog hebben meegemaakt in het statuut van de vrouw, er gekomen zijn als een soort boemerang van een internationale instantie. [...] Ik ga de vrouwenzaak niet loslaten. Ik ben me er zéér goed van bewust dat één kiezer op twee, één burger op twee een vrouw is.” Ze zag kansen om via ‘Europa’ oude eisen nieuw leven in te blazen: “Als iets leeft in een gemeenschap en als dat verdrukt wordt door machtsstructuren, dan is het belangrijk dat er op internationaal vlak echo komt van dat probleem, zodat het terug in het land kan opgepikt worden.” Ze vergeleek het met biljart, waarbij je de bal wegspeelt om hem op de gewenste manier terug bij je te krijgen.¹²

Dit hoofdstuk gaat nader in op het parlementaire werk van Marijke Van Hemeldonck voor de ‘vrouwenzaak’. Zoals blijkt uit de parlementaire commissies die ze opvolgde, verzette ze daarnaast heel wat werk rond andere thema’s, dat noodgedwongen buiten beeld blijft. In haar eerste zitting maakte ze deel uit van de Begrotingscommissie en van de Commissie Leefmilieu, Volksgezondheid en Consumentenbescherming. Toen ze in 1984 vanop de derde plaats op de SP-lijst rechtstreeks was herverkozen, volgde ze enerzijds de commissie Economische en Monetaire Zaken en Industriebeleid en anderzijds (vanaf 1987) Rechten van de Vrouw. In haar laatste legislatuur, van 1989 tot 1994, combineerde ze Economische en Monetaire Zaken met Ontwikkelingssamenwerking en Rechten van de Vrouw.

¹¹ Interview MVH 7/12/2012; MVH aan EF, 27/6/2013.

¹² MVH in *Nu, maandblad van de jongsocialisten*, 1982, nr. 1, p. 8-10.

Europa als hefboom

Dat de EG een hefboom kon zijn om de positie van vrouwen in de lidstaten te verbeteren, was Marijke Van Hemeldonck genoegzaam bekend. Vanuit het Aktiecomitee Gelijk Loon en het ABVV had ze in de jaren 1968-1976 de lange procesgang gevolgd van ‘de zaak Defrenne’, waarmee Marie-Thérèse Cuvelliez en Éliane Vogel-Polsky uiteindelijk bevestiging kregen dat artikel 119 een individueel recht in het leven riep dat opeisbaar was in elke EG-lidstaat. Gabrielle Defrenne was een airhostess bij Sabena, die in 1968 een einde zag komen aan haar loopbaan omdat Sabena voor vrouwelijk cabinepersoneel de leeftijdsgrens van 40 jaar hanteerde, terwijl mannen tot 55 aan het werk konden blijven. Aangemoedigd door haar collega’s, die zich in 1971 onder impuls van Monique Genonceaux verenigden in de Belgian Cooperation of Flying Hostesses (BCFH), besloot ze om die discriminatie voor de rechtbank aan te klagen. Éliane Vogel-Polsky, die op dat moment de balie ruilde voor de universiteit, en Marie-Thérèse Cuvelliez namen haar verdediging op. De zaak Defrenne kwam twee keer voor het Europees Hof van Justitie. Defrenne I draaide om de pensioengelden die Gabrielle Defrenne door haar vroegtijdig ontslag misliep, maar het Hof oordeelde in 1971 dat die niet onder artikel 119 vielen. In Defrenne II focusten Marie-Thérèse Cuvelliez en Éliane Vogel-Polsky onder meer op het loonverlies dat Gabrielle Defrenne had geleden door de verschillende loonbarema’s voor vrouwen en mannen die Sabena tot 1968 hanteerde. Daar haalden ze wel hun slag thuis: het Europees Hof oordeelde dat artikel 119 van toepassing was, zelfs wanneer een lidstaat het nog niet volledig had omgezet in de nationale wetgeving. Het arrest Defrenne II werd een mijlpaal in de verdere strijd voor gelijke beloning in de hele EG.¹³

Inmiddels had Sabena in 1969 op eigen initiatief een kleine pseudo-toegeving gedaan aan de airhostessen: ze mochten tot 45 jaar werken, mits een regelmatige keuring door een ‘esthetische commissie’. In 1974 leverde Marijke Van Hemeldonck haar bijdrage aan de afschaffing van die vernederende procedure door ervoor te zorgen dat de televisie aanwezig was tijdens een protestactie van de verzamelde vrouwenbeweging. De camera’s volgden de vrouwen toen ze een bijeenkomst

¹³ Over de zaken Defrenne: Gubin, *Éliane Vogel-Polsky*, p. 99-105; Hoskyns, *Integrating gender*, p. 68-75.

van de esthetische commissie verstoorden en toen die beelden 's avonds werden uitgezonden in het journaal, zorgden ze voor zoveel ophef dat Sabena de commissie later dat jaar afschafte.¹⁴

In diezelfde vroege jaren 1970 nodigde Ursula Hirschmann¹⁵ Marijke Van Hemeldonck uit voor haar 'vrouwenalons', een ontmoetingsplek voor vrouwen in en om de Europese instellingen. Ursula Hirschmann was in Brussel komen wonen toen haar man, Altiero Spinelli, in 1970 Europees Commissaris werd. Marijke Van Hemeldonck noemt haar "een ongekende heldin." Terwijl veel commissaris-vrouwen *society*-theekransjes hielden, riep Ursula Hirschmann een vrouwen denktank in het leven. "Zij heeft rond zich een club verzameld, met journalisten en parlementariërs, maar ook vrouwen uit vrouwenverenigingen enzovoort. Ursula heeft ons ongelooflijk geholpen. Je had ook een aantal vrouwen in de Commissie die aan het omhoogklimmen waren in de Europese administratie, en van de slag brachten zij ons de mogelijkheden aan, de kennis over wegen en middelen." Onder meer Éliane Vogel-Polsky, Émilienne Brunfaut en Monique Rifflet woonden de bijeenkomsten bij.¹⁶ Het salon van Ursula Hirschmann bood Marijke Van Hemeldonck al voor haar verkiezing een inkijk in het Europese niveau.

Drie richtlijnen

Begin jaren 1970 hadden de voorstanders van een sociaal Europa de wind in de zeilen. De economische context was nog voldoende goed om te investeren in sociaal beleid en in oktober 1972 spraken regeringsleiders Willy Brandt (Duitsland), Georges Pompidou (Frankrijk) en Edward Heath (toetredend lid Groot-Brittannië) zich uit voor een sterk 'sociaal Europa'. Door de toetreding van Ierland en het Verenigd Koninkrijk

bij de EG kwam in 1973 de administratie Sociale Zaken¹⁷ in handen van voorstanders van een sociaal beleid en begin 1974 aanvaardden de lidstaten een Sociaal Actieplan voor de periode 1974-1976. In het kader daarvan kreeg het veelbesproken artikel 119 versterking van drie richtlijnen. Een belangrijke stap, want richtlijnen leggen een minimumstandaard vast waaraan lidstaten moeten voldoen; de implementering ervan kan desnoods worden afgedwongen.¹⁸

Richtlijn 75/117 bevestigde en verduidelijkte het principe van gelijk loon voor gelijk werk, zodat lidstaten zich niet meer achter eigen interpretaties konden verschuilen. Eén van de stimulerende factoren was de zaak Defrenne I. Weliswaar had het Europees Hof verklaard dat Defrennes pensioenschema niet als uitgesteld of 'sociaal' loon kon worden beschouwd, maar het arrest ("l'horrible chose", dixit Marie-Thérèse Cuvelliez) had bij velen een ongemakkelijk gevoel nagelaten.¹⁹ Het was tijd om de kwestie gelijk loon uit de impasse te halen. In België ging de pas opgerichte Commissie Vrouwenarbeid (CVA), waar Marijke Van Hemeldonck als experte in zetelde, meteen aan de slag met de nieuwe Europese regelgeving. "Eén van de eerste daden van de Commissie Vrouwenarbeid was het uitwerken van advies nr. 1, waarbij arbeidsminister Califice gevraagd werd een wet over gelijk loon te maken, geldig voor alle werknemers, met een duidelijke definitie van de begrippen 'loon' en 'gelijkwaardig werk', de nodige strafbepalingen voor niet-naleving en een afdoende bescherming van de werkneemster die een loonszaak aanhangig maakt tegen haar werkgever," legde Marijke Van Hemeldonck haar lezers uit. De Nationale Arbeidsraad zette dat advies om in CAO nr. 25, die een verplichte bijlage werd bij elk arbeidscontract.²⁰

De tweede richtlijn (76/207) gaf lidstaten tot augustus 1978 de tijd om vrouwen dezelfde toegang tot werk, beroepsopleiding, promotiekansen en arbeidsvoorwaarden te verzekeren als mannen. Jacqueline Nonon en haar (in meerderheid vrouwelijke)

¹⁴ Getuigenis van Monique Genonceaux, voorzitter van de BCFH: *Chronique féministe*, nr. 86-88, sept. 2003/ jan. 2004, p. 150.

¹⁵ Ursula Hirschmann (1913-1991) studeerde economie in Berlijn en ontvluchtte Duitsland bij de machtsovername door de nazi's in 1933. Via Frankrijk ging het naar Italië, waar ze actief was in het verzet tegen het fascisme. Na de oorlog vestigde ze zich met Altiero Spinelli in Zwitserland, tot zijn benoeming in Brussel.

¹⁶ Interviews MVH 3/9/2012 en 7/12/2012.

¹⁷ Het vijfde directoraat-generaal of DG V.

¹⁸ Over de drie richtlijnen: CCE (1986), *Nouvelles technologies et changement social: dix ans de politique communautaire en faveur de l'égalité entre les hommes et les femmes* (Europe sociale, supplément 2/86), p. 8-10.

¹⁹ Hoskyns, *Integrating Gender*, p. 78 e.v. AVG, Archief Karlin, nr. 16, Cuvelliez aan Karlin, 29/5/1971.

²⁰ MVH, *Links*, 16/9/1978 en CCE, *Nouvelles technologies*, p. 91-93.

expertengroep, die de richtlijn vanuit de Europese administratie voorbereidden, wilden die 'gelijke toegang' liefst breed bekijken. In navolging van een invloedrijk rapport over vrouwenarbeid in de EG-lidstaten van Evelyne Sullerot, vonden ze dat de richtlijn ook positieve acties en kinderopvang diende te bestrijken. Er was niet alleen nood aan gelijke behandeling, maar ook aan gelijke kansen. Die bepalingen sneuvelden evenwel verderop in de procedure. Bij positieve actie was dat omwille van de juridische en financiële implicaties; bij kinderopvang omdat de Europese beleidsmakers vonden dat de combinatie van werk en gezin tot de privésfeer behoorde.²¹ Dat was ook de mening van Belgisch minister van Volksgezondheid en Gezin Jos De Saeger (CVP), die begin 1975 in het Parlement verklaarde dat hij het niet de taak van de Staat vond om "terzake een dirigistische politiek te voeren die de vrouwen uit de huiskring haalt, vooral als zij kleine kinderen hebben, om ze per se in het arbeidsproces in te schakelen en de kinderen per se in collectieve instellingen te plaatsen."²²

De vrouwenbeweging zette de goedkeuring van de richtlijn eind 1975 kracht bij met een manifestatie waaraan vrouwen uit alle lidstaten deelnamen. Het initiatief kwam van Ursula Hirschmann, die met de oprichting van 'Femmes pour l'Europe' een grotere betrokkenheid van de brede vrouwenbeweging bij het Europees sociaal project leek te beogen. Het doel van de betoging was dubbel: druk uitoefenen voor de goedkeuring van de richtlijn en zichtbaar maken dat vrouwen een plaats opeisten in het algemene beleid van de Gemeenschap. Ursula Hirschmann vond hun stem des te belangrijker omdat de economische crisis woog op de belofte van een meer rechtvaardig en solidair Europa: "De vrouwen zullen dan eens te meer bij de eerste getroffen zijn, want de toenemende problemen zullen snel als voorwendsel dienen om hun recente overwinningen weer in vraag te stellen. De tewerkstellingscijfers bewijzen het: het zijn de zwaksten die als eersten de kost van het egoïsme voelen."²³

21 Sullerot, E. (1970), *L'emploi des femmes et ses problèmes dans les états membres de la Communauté Européenne*, Brussel: EEG; Over de richtlijn: Hoskyns, *Integrating Gender*, p. 84, 100-104.

22 *Parlementaire handelingen*, 16/1/1975, p. 1149.

23 AVG, Archief Lydia Deveen, nr. 88, Appel aux Femmes d'Europe en begeleidende omzendbrieven, april/nov. 1975. Door ziekte eind 1975 kon Ursula Hirschmann deze acties niet verder opvolgen.

Illustratie 33. Betoging aan het Berlaymont-gebouw naar aanleiding van de goedkeuring van de richtlijn over gelijke toegang tot de arbeidsmarkt, december 1975.

“

In België hebben we weer kunnen vaststellen dat 3 op 4 van de werkende vrouwen gehuwd zijn. Men vraagt hen om voor de gelijke rechten op arbeid die ze eisen ook de gelijke plichten in een vernieuwde arbeidswereld aan te nemen, bijvoorbeeld inzake flexibiliteit. Vrouwen hebben daartegen op zich geen bezwaar, maar ze komen dan dadelijk in de problemen met kinderopvang, schooltijd en het openbaar vervoer bijvoorbeeld, omdat dat allemaal niet aangepast is. De wortel van heel veel indirecte discriminatie ligt buiten de arbeidssfeer in het feit dat de rest van de maatschappij helemaal niet ingericht is op het delen van de ouderlijke en de verzorgingstaken.²⁴

”

België stelde zich overigens pas op het laatste nippertje in regel met deze richtlijn, met de wet van 4 augustus 1978. De verdraging had te maken met weerstand in het katholieke onderwijsnet, dat struikelde over ‘gelijke toegang tot het beroepsonderwijs’. Het vreesde terecht dat het verplicht kon worden om alle scholen open te stellen voor meisjes en jongens en vroeg dus om ‘beroepsopleiding’ zo te formuleren dat het leerplichtonderwijs er niet onder viel. De Commissie Vrouwenarbeid zocht en vond daarop politieke steun bij senatrices Irène Pétry (PS) en Paula D’Hondt (CVP), die de oorspronkelijke bepalingen terug in het wetsontwerp brachten, waarna het werd gestemd. Die opmerkelijke demarche – beide senatrices waren lid van de regeringspartijen en werden dus geacht het regeringscompromis te steunen – leverde hen applaus op van Marijke Van Hemeldonck.²⁵ Ze wist uit ondervinding, van toen ze enkele jaren voordien op het kabinet van onderwijsminister Calewaert een reorganisatie van het technisch en beroepsonderwijs voor meisjes uitstekende, hoe groot de weerstand tegen gemengd onderwijs was in het vrije net.

In december 1978 volgde een derde richtlijn (79/7), over de geleidelijke invoering

24 MVH, *Handelingen van het Europese Parlement*, 9/3/1988 (nr. 2-363/146).

25 MVH, *Links*, 16/9/1978. De Commissie maande België in 1980 aan om uitvoeringsbesluiten te nemen en startte een inbreukprocedure tegen de KB’s van 16/10/1981 en 29/1/1982 omdat ‘beroepsopleiding’ daarin alleen sloeg op buitenschoolse opleidingen. België stelde zich in regel bij KB van 29/6/1983: *Vrouwen van Europa, supplement*, 1987, nr. 25, p. 38.

van gelijkheid in de sociale zekerheid. Ook deze richtlijn kwam er ten dele in reactie op het arrest Defrenne I, waar het Europees Hof had geoordeeld dat gelijkheid in de sociale zekerheid niet onder artikel 119 viel en dus geen opeisbaar recht was. Opnieuw was de uiteindelijke richtlijn beperkter in reikwijdte dan het eerste ontwerp: de economische crisis liet zich in alle hevigheid voelen, zodat er weinig animo was voor kostelijke ingrepen. Het bleef potentieel evenwel een sterke tekst, vond Marijke Van Hemeldonck: “De EG kan een hefboom zijn voor diepgaande veranderingen. Neem bijvoorbeeld de derde richtlijn over de sociale zekerheid, die de rechten in de sociale zekerheid zal individualiseren. De hele maatschappijstructuur zal herdacht moeten worden, want de toepassing van deze richtlijn nationaal, zal gevolgen hebben voor het burgerlijk recht, het tewerkstellingsbeleid, het gezinsbeleid. Dat lijkt me interessant.”²⁶ De lidstaten vroegen en kregen veel tijd om de gevraagde aanpassingen door te voeren: de overgangperiode bedroeg zes jaar.

‘Euro-optimisme voor de vrouw’ titelde Marijke Van Hemeldonck in *Links* toen ze de richtlijnen op een rijtje zette naar aanleiding van de Europese verkiezingen van 1979: “Het verleden heeft ons aangetoond dat een Europese dimensie méér mogelijkheden biedt tot actie ten voordele van de vrouw dan de ingeroeste nationale structuren. Vandaar dat de vrouwen in ons land nog méér belang hebben bij de komende Europese verkiezingen dan de mannen.”²⁷ Achteraf bekeken lijkt het ‘vrouwenluik’ inderdaad het meest succesvolle onderdeel van het in 1974 gelanceerde Sociaal Actieplan. Verschillende factoren droegen daartoe bij: de arresten Defrenne, ‘vrouwelijke enkelingen’ die her en der doordrongen in adviesorganen, als experte of in de Europese administratie,²⁸ de roep om verandering die de feministische beweging liet horen en het VN-Jaar van de Vrouw. In 1976 kwam er ook een vrouwenbureau in het directoraat-generaal Sociale Zaken, een kleine eenheid die onder leiding van Jacqueline Nonon onder meer de toepassing van de richtlijn over gelijke behandeling op de arbeidsmarkt moest opvolgen.²⁹

26 CCE, Bureau de Presse et d’Information pour la Belgique (z.d.), “Marijke Van Hemeldonck: dans l’Europe d’aujourd’hui, le capitalisme domine”, *Les Belges au Parlement Européen*, Brussel: CCE, p. 41.

27 MVH, *Links*, 16/9/1978.

28 Voor België met name Éliane Vogel-Polsky en Émilienne Brunfaut.

29 Hoskyns, *Integrating Gender*, p.108-109.

De vrouwencommissies in het Europese Parlement

Het Europese Parlement had doorheen zijn adviezen mee geijverd voor de drie richtlijnen. In zijn nieuwe gedaante van rechtstreeks verkozen vergadering, met een pak meer vrouwen in de rangen en Simone Veil³⁰ als eerste vrouwelijke voorzitter, schakelde het vanaf 1979 een versnelling hoger. In september 1979 vroegen Europarlementsleden uit verschillende fracties de oprichting van een ad-hoc-commissie vrouwenrechten, om een antwoord te geven “op de talrijke vragen die ons werden gesteld tijdens de campagne.” De commissie stoomde een omvattend rapport klaar, dat de Nederlandse Hanja Majj-Weggen begin 1981 voorlegde in plenaire zitting. De publieke belangstelling was ongezien groot: de perstribune zat afgeladen vol en in een aparte zaal volgden nog eens vijfhonderd vrouwen het debat op scherm. De ad-hoc-Commissie, die al haar zittingen openstelde voor het publiek, was er blijkbaar in geslaagd de vrouwenbeweging warm te maken voor haar werk. Opvallend was dat het rapport veel breder keek dan arbeid, het EG-thema bij uitstek: “De onevenwichtige sociaal-economische verhoudingen van mannen en vrouwen in de Gemeenschap, waarvan de ongelijke beloning één van de meest duidelijke verschijnselen is, worden mede veroorzaakt door tekortkomingen in bijna alle sectoren van de maatschappij. De ad-hoc-Commissie stelt dan ook [...] vast dat de verandering en verbetering van de positie van de vrouw een breed en geïntegreerd beleid behoeft, waarbij alle sectoren van onze maatschappij moeten worden betrokken.”³¹ Een (nochtans voorzichtig geformuleerde) passage over abortus, en bij uitbreiding andere verwijzingen naar het zelfbeschikkingsrecht van vrouwen, zorgden voor enige controverse,³² maar op 11 februari 1981 stemde het Parlement de resolutie bij het rapport. Zo’n resolutie heeft weinig impact – het is niet meer dan een boodschap, in dit geval een lange lijst beleidssuggesties aan de Commissie en de Raad. De grote eenstemmigheid tussen vrouwen uit verschillende fracties maakte evenwel indruk.

30 Simone Veil (°1927, Fr.) was juriste en magistate. Als minister van Gezondheid zorgde ze in 1974 voor de wet die vrijwillige zwangerschapsafbreking mogelijk maakte in Frankrijk. Van 1979 tot 1982 zat ze het Europese Parlement voor.

31 EP (1981), *Verslag namens de Commissie ad hoc voor de rechten van de vrouw, II Toelichting* (PE 67.021), p. 33.

32 Met name bij de Ierse parlementsleden. In Ierland, Luxemburg, Nederland en België was abortus op dat moment nog in alle gevallen strafbaar, al werd er in Nederland niet vervolgd.

Illustratie 34. Marijke Van Hemeldonck met Simone Veil.

Later dat jaar steunden meer dan honderd Europarlementsleden een voorstel van Anne-Marie Lizin voor de oprichting van een onderzoekscommissie Situatie van de Vrouw in Europa. Die moest de opvolging van de eerdere resolutie en de toepassing van de bestaande richtlijnen bewaken, en de situatie van de vrouw in de verschillende lidstaten in kaart brengen. Op het moment dat Marijke Van Hemeldonck in 1982 het Parlement betrad, waren de leden van deze onderzoekscommissie volop bezig met het opstellen van hun rapport, dat liefst 18 thema's bestreek: beroepsopleiding, gezondheid, opvolging van de richtlijnen, arbeidsduurverkorting, beeldvorming en media, migratie enz.³³ Bij de voorstelling van het eindrapport, begin 1984, klonk er grote bezorgdheid over de economische crisis en werkloosheid. Het leek dat "de duidelijke vooruitgang die in de jaren 1970 bij de verwezenlijking van rechtsgelijkheid is gemaakt thans in gevaar is, dat de traditionele op het geslacht gebaseerde rolverdeling dreigt te verscherpen en dat gevaar rijst voor een regressieve ontwikkeling van de mentaliteit."³⁴ De commissieleden beklemtoonden dat gelijkheid allesbehalve verworven was. Elk van de achttien deelrapporten signaleerde ernstige problemen en tekortkomingen, zowel op het niveau van de lidstaten als op dat van de EG. Op 17 januari 1984 keurde het Europese Parlement de bijgaande resolutie goed. "Met dank aan de afwezige rechtse mannen"³⁵ kopte een Belgische krant: het gemotiveerde deel van het halfroond, met ook de vrouwen uit de conservatieve fracties, had massaal voor de resolutie en voor nieuwe richtlijnen gestemd, veel van de potentiële tegenstemmers waren afwezig of toonden zich niet geïnteresseerd. Na enige aarzeling werd beslist dat er nood was aan een permanente Commissie Rechten van de Vrouw. Die ging in juli 1984 aan het werk en stelde zich een dubbel doel: bewaken wat verworven was en nieuwe initiatieven stimuleren.³⁶

33 Over de geschiedenis van de parlementaire commissies rechten van de vrouw: CCE, *Nouvelles technologies*, p. 39-48; Vainiomäki P. (2013), *Equalising opportunities: the women's rights committees, Cardoc journals*, nr. 10, p. 17-25.

34 Resolutie over de situatie van de vrouw in Europa, *Publicatieblad Europese Gemeenschappen*, 20/2/1984, nr. C 46/43.

35 Amsab-ISG, Archief MVH, nr. 64, [De nieuwe...], 26/1/1984.

36 Resolutie over de situatie van de vrouw in Europa, *Publicatieblad Europese Gemeenschappen*, 20/2/1982, nr. C/46/43-44, 49.

“

Er is een geruisloze sluipmoord op het recht op arbeid van de vrouw aan de gang. Het wordt uitgehold, opgedeeld en openlijk betwijfeld. De vrouw wordt meer en meer naar de rand van de arbeidsmarkt verdrongen, naar deeltijdbanen en uitzendwerk, tot ze er afvalt via tijdelijke en seizoenswerkloosheid tot volledige werkloosheid die langdurige werkloosheid wordt.

[...]

Welke vrije keuze [voor deeltijds of voltijds werk] heeft een vrouw met gezinslast, nu steeds meer kinderkribben sluiten (besparingen) en naschoolse kinderopas steeds duurder wordt? Welke vrije keuze, nu zieken, gehandicapten en bejaarden steeds minder op sociale ondersteuning en voorzieningen kunnen rekenen en hun verzorging afgeschoven wordt op hun familie... dus weer op een vrouw? Welke vrije keuze voor de gehuwde werkende vrouw, als de fiscus toch al de helft van haar beroepsinkomen afpakt langs de cumulbelasting? Welke vrije keuze voor de werkloze vrouw, die haar recht op dop verliest als ze deeltijds werk weigert, al heeft ze tevoren 30 jaar voltijds gewerkt?³⁷

”

Stagnatie

Aan het begin van haar tweede termijn in het Europese Parlement had Marijke Van Hemeldonck "geen Euro-sterretjes in de ogen."³⁸ Het werd haar steeds duidelijker dat de Europese Gemeenschap niet het verhoopte lichtpunt voor de vrouwen zou zijn in de door crisis geteisterde jaren 1980. Ze was met het ABVV opgetrokken in de betogingen van Vrouwen Tegen de Krisis en vertolkte in het Europese Parlement de ongerustheid van vakbonden en vrouwenorganisaties over de impact van de crisis op vrouwen. Net als andere vrouwen in het Europese Parlement, vond ze dat het niet volstond om vrouwen formele gelijkheid te garanderen met de drie bestaande

37 MVH, "Vrouwen Tegen de Krisis", *Links*, 13/3/1984.

38 MVH, *Links*, 2/6/1984.

richtlijnen. Er was nood aan nieuwe initiatieven, die vrouwen actief zouden helpen om hun positie op de arbeidsmarkt te versterken.³⁹

“

Formele gelijkheid in een omgeving die ongelijkheid schept en ongelijkheid ondersteunt, leidt tot niets. Emancipatie betekent mondig en autonoom maken. Het betekent niet vrouwen mannentaal in de mond leggen of in te schakelen in een onveranderde, ongelijke mannenwereld waar uitbuiting de norm is. [...] Dat hebben wij bereikt met een strikte interpretatie van de formele gelijkheid. Doe toch mee in de arbeidswereld, zeggen de mannen tegen de vrouwen. Maar dan beladen ze de vrouwen bovendien met de last van alle onbezoldigde taken in de maatschappij. Doe toch mee, zegt de maatschappij tegen de gehuwde vrouw, maar ze bestraft haar arbeid dan fiscaal. Doe toch mee, zegt de politiek tegen de vrouw, maar maakt dan spelregels waarbij alleen mannen kunnen winnen.

[...] Nu is de tijd gekomen om op andere maatregelen aan te dringen, op inhaalmaatregelen, op positieve acties en op ondersteunende maatregelen.⁴⁰

”

De Europese Commissie had een reeks richtlijnen klaar in die zin, bijvoorbeeld over het invoeren van (gelijkheid inzake) ouderschapsverlof en van verlof om gezinsredenen (1983) en het versterken van de positie van werknemers die vrijwillig deeltijds werkten (1981) of in tijdelijke contracten (1982). Er was ook een ontwerprichtlijn die de gelijke behandeling in het wettelijke stelsel van sociale zekerheid uitbreidde naar de zogenaamde beroepsregelingen (1983) en in 1984 volgde er één over vrouwelijke zelfstandigen (1984).⁴¹ Stuk voor stuk ontwerprichtlijnen waarover het

Parlement een positief advies uitbracht, “alleen stapelden deze voorstellen zich op op de tafel van de Europese Ministerraad, waar Margaret Thatcher tien jaar lang alles tegenhield.”⁴² De Britse en Deense regering streefden er inderdaad vooral naar om de ‘Europese inmenging’ tot een minimum te beperken. Maar ook in andere lidstaten woog de economische crisis op de bereidheid om het Europees sociale programma verder vorm te geven: het ordewoord was meer flexibiliteit op de arbeidsmarkt, niet minder.⁴³

De Europese Commissie voelde de bui hangen en paste haar tactiek aan. Een uitgebreid onderzoek naar fiscale discriminaties werd bijvoorbeeld niet vertaald in een bindende richtlijn maar in een vrijblijvend advies. In het EP uitten vrouwen over de fracties heen hun ongenoegen over dit zwakgebod, maar tevergeefs.⁴⁴ Nochtans was duidelijk aangetoond dat de discriminaties in de inkomensbelasting legio waren. In zowat alle lidstaten bevoordeelden systemen als cumul, gezinsquotiënt of splitting gezinnen waarin alleen de man werkte. Voor veel gehuwde vrouwen loonde het, rekening houdend met de belasting, niet echt om te gaan werken. Bovendien bestonden er in zowat alle lidstaten discriminerende aftrekposten – Groot-Brittannië kende zelfs een ‘Married Man Tax Allowance’. Als rapporteur voor advies van de parlementaire commissie Economische en Monetaire Zaken en Industriebeleid, argumenteerde Marijke Van Hemeldonck: “Vrij verkeer van werknemers kan niet vlot verlopen wanneer een gehuwde persoon in de ene lidstaat veel minder overhoudt dan in de andere. Evenzeer kan de vestigingskeuze van bedrijven beïnvloed worden door het feit dat men, om aan een werknemer eenzelfde nettoloon uit te betalen, in de ene lidstaat een veel hoger brutoloon moet betalen dan in de andere.”⁴⁵

Dat er geen harmonisering van de belastingstelsels kwam, was niet de enige ontgoocheling. Ook over positieve actie kwam er slechts een aanbeveling, en als een richtlijn het al haalde in de Raad van Ministers, dan was dat in sterk afgezwakte

39 MVH tijdens het debat over de resolutie van de onderzoekscommissie Situatie van de Vrouw, *Handelingen van het Europese Parlement*, 17/1/1984 (1-308/89-90).

40 *Ibidem*.

41 *Crew reports*, 1984, nr. 12.

42 MVH (1994), “Europa: hefboom voor vrouwenemancipatie”, *Samenleving en politiek*, 1994, p. 15.

43 *Crew reports*, 1984, nr. 12.

44 “Marijke Van Hemeldonck: Europa pleit voor dekul”, *Kapitaal en Business*, najaar 1985, p. 79-81.

45 MVH, *Handelingen van het EP*, 11/7/1985, 2-328/195.

vorm. Toen de Raad in 1986 een richtlijn over non-discriminatie in beroepsstelsels van de sociale zekerheid aannam, schreef het onafhankelijke Centre for Research on European Women (Crew) dat het even had moeten “bekomen van de aanvankelijke verbijstering over de stemming van een nieuwe gelijkheidswet in juni, na 7 jaar onthouding,” om dan te merken dat “de reële impact ervan specialisten voor een raadsel stelde.” Enkele maanden later hing er rond de richtlijn over vrouwen in zelfstandige beroepen en de landbouw een gegeneerde stilte: ze leek “ontdaan van zowat elke betekenis.”⁴⁶

Bewaken wat verworven is

De economische crisis maakte het extra belangrijk om een wakend oog te houden op wat er verworven was. De drie richtlijnen uit de jaren 1970 garandeerden vrouwen gelijkheid op de arbeidsmarkt en in de sociale zekerheid, maar er gaapte een grote kloof tussen het principe en de realiteit. Dat had ten dele met de complexiteit van het probleem te maken, maar ook met de soms bewust gebrekkige naleving door de lidstaten. Voor België ging het met name – alweer – over de werkloosheidsreglementering. In het kader van de crisismaatregelen had de Belgische regering het systeem eind 1980 aangepast: van een onderscheid tussen gezinshoofden en niet-gezinshoofden, ging het naar een driedeling met gezinshoofden (voortaan sekseneutraal gedefinieerd), samenwonenden en alleenstaanden. Vanaf het tweede jaar werkloosheid waren er lagere uitkeringen voor de twee laatste categorieën, maar het probleem stelde zich vooral in de ‘derde periode van werkloosheid’, waarin deze twee groepen terugvielen op een forfait. Voor alleenstaanden bedroeg dat 50% van het gegarandeerd minimumloon, voor samenwonenden slechts 40%. Dat onderscheid was een duidelijk voorbeeld van indirecte discriminatie, vond de vrouwenbeweging: 80% van de samenwonende werklozen (de meest benadeelde groep) was vrouw, 95% van de werkloze gezinshoofden (de minst benadeelde) man.⁴⁷

⁴⁶ *Crew reports*, 1986, nr. 8/9, p. 1-12 en 1987, nr. 1, p. 1.

⁴⁷ AVG, Archief CLF, nr. 50, CLF aan Ivor Richard, 16/6/1982.

Illustratie 35. Marijke Van Hemeldonck in overleg met Marie-Claude Vayssade.

De overwinning van de Belgian Cooperation of Flying Hostesses in de zaak Gabrielle Defrenne had de Belgische vrouwenbeweging getoond dat ze discriminaties in eigen land op Europees niveau kon aankaarten. In oktober 1981 signaleerde het feministische netwerk Comité de Liaison des Femmes (CLF) de Europese Commissie dat er mogelijk sprake was van een inbreuk tegen richtlijn 79/7 over de sociale zekerheid. De EG-administratie voelde toen nog klein en laagdrempelig aan, getuigt Hedwige Peemans-Poulet, die het CLF voorzat.⁴⁸ Ze kende de mensen van het ‘vrouwenbureau’ in de Europese Commissie en via hen had ook commissaris van Sociale Zaken Ivor Richard een luisterend oor voor een kleine feministische organisatie

⁴⁸ Gesprek met EF 4/7/2013. Het CLF is het Franstalige equivalent van het Vrouwen Overleg Komitee.

uit België.⁴⁹ De Commissie onderzocht de aantijging en startte een inbreukprocedure op, ook al zat richtlijn 79/7 nog in de overgangperiode. Ze was *not amused* dat België een nieuwe discriminatie in het leven riep terwijl de overgangperiode net bedoeld was om de bestaande weg te werken.

Het Europese Parlement verleende de Europese Commissie ruggensteun: in antwoord op vragen van parlementsleden lieten Ivor Richard en zelfs commissievoorzitter Gaston Thorn weten de zaak ernstig te nemen. Ook de Commissie Rechten van de Vrouw van het Europese Parlement pikte de kwestie op.⁵⁰ Toen Marijke Van Hemeldonck en Anne-Marie Lizin hun collega's in 1986 wezen op nieuwe besparingen ten nadele van vrouwen in de Belgische werkloosheid, stelde de Commissie Rechten van de Vrouw Rika De Backer⁵¹ aan om het probleem van indirecte discriminaties voor alle lidstaten in kaart te brengen. De resolutie bij haar rapport riep de Europese Commissie op om de lopende procedures tegen lidstaten "met volharding" verder te zetten.⁵² Die deed dat ook, en daagde België in juli 1989 zelfs voor het Europese Hof. Een kleine twee jaar later stelde dat de Belgische overheid evenwel in het gelijk: weliswaar was het gemaakte onderscheid tussen gezinshoofden en samenwonenden discriminerend, maar het Hof vond dat toelaatbaar indien de overheid geen andere manier zag om haar sociaal beleid binnen de marges van het budget te realiseren. De zaak blijft wel een mooi voorbeeld van de wisselwerking tussen middenveldorganisaties en Europese instanties.⁵³

49 AVG, Archief CLF, nr. 50, Briefwisseling tussen het CLF en commissaris Ivor Richard, 1982.

50 EP, *Zittingsdocumenten. Bijlage bij het verslag van de commissie voor onderzoek [...] deel C, enquêteverslagen*, 5/1/1984 (PE- 86.199/def/Bijl, Deelrapport Ien Van den Heuvel), p. 57.

51 Rika De Backer- Van Ocken (1923-2002) was CVP-senator van 1971 tot 1984 en vervolgens tot 1989 lid van het Europese Parlement. Ze was als minister en staatssecretaris in de jaren 1974-1981 onder meer verantwoordelijk voor Nederlandstalige cultuur.

52 Naar aanleiding van de nieuwe crisismaatregelen van de Belgische regering in mei 1986 (Sint-Annaplan). Zie Rika De Backer, *Verslag namens de Commissie rechten van de vrouw over het niet-erbiedigen*, doc A2-294/87.

53 Zie onder meer Gerassimos Zorbas "Quelques exemples d'intervention..." in CCE, *Nouvelles technologies*, p. 129-132 en *Crew reports* 1986, nr. 8/9, p. 5; 1987, nr. 8/9, p. 9; 1988, nr. 3 p. 5; 1990, nr. 10/11, 1991, nr. 5 p. 4. Het Comité de Liaison des Femmes en het Vrouwen Overleg Komitee kregen ook gedaan dat het Europees Hof zich uitsprak in de zaak Bekaert-Cockeril, dat een aantal werkneemsters wilde dwingen om op deeltijds werk over te schakelen.

Die wisselwerking lag Marijke Van Hemeldonck na aan het hart. Ze was zich ervan bewust dat het Europese niveau 'ver' aanvoelde en maakte er een punt van haar achterban te informeren over haar werk als Europarlementariër. Niet alleen had ze in *Links* een rubriek 'Deze week in Europa', ze verspreidde ook een eigen nieuwsbrief, *Marijke Van Hemeldonck, volg deze vrouw in Europa*. Daarin legde ze in toegankelijke taal de thema's uit die ze opvolgde, "omdat er ontzettend belangrijke dingen [gebeuren] in Europa, die het dagelijkse leven van iedere man of iedere vrouw beïnvloeden."⁵⁴ Meer structureel was ze het idee van een vrouwenlobby genegen, dat ook opdook in het eerste Europese Actieprogramma voor Gelijke Kansen uit 1982: "Frisse ideeën komen nu eenmaal veel meer uit de nieuwe vrouwenbeweging dan uit ambtelijke burelen."⁵⁵

Een eerste aanzet tot zo'n drukingsgroep kwam van de Brusselse feministische organisatie Women Overseas for Equality, die een Europese informatiedienst opstartte, het Centre for Research on European Women (Crew). De maandelijkse nieuwsbrief die Crew vanaf 1981 verspreidde, bevatte een schat aan informatie. Voor België volgde Crew bijvoorbeeld zowel de abortusprocessen als de lopende inbreukprocedures rond de werkloosheidsreglementering. Crew lag in 1983 aan de basis van het European Network of European Women (ENOW), dat zich meer als lobby profileerde. Net als Crew paste ENOW in het feminisme van de tweede golf: voor België maakten het Vrouwen Overleg Komitee en het Comité de Liaison des Femmes er deel van uit, niet de overkoepelende Vrouwenraden. Marijke Van Hemeldonck had in de begindagen van ENOW geregeld contact met Liliane Versluys, die het VOK vertegenwoordigde, en bezorgde haar relevante informatie.⁵⁶ In de omgekeerde richting bracht ze bekommernissen van Belgische middenveldorganisaties aan bod in het Europese Parlement, bijvoorbeeld abortus en de rechten van holebi's.

54 *Marijke Van Hemeldonck*, maart 1982, p. 1.

55 *Marijke Van Hemeldonck*, juni 1982, p. 5.

56 Hoskyns, *Integrating gender*, p. 129-132, 185-187; AVG, Archief L. Versluys, nr. 20. In 1990 ging ENOW op in de Europese Vrouwenlobby, waarin de 'gevestigde' vrouwenbeweging het overwicht had.

Beter een friswaterzalm...

Niet alleen liet de implementering van de richtlijnen inzake gelijkheid soms te wensen over, ook andere hefbomen voor verandering bleven in gebreke. Aangezien het Parlement een vinger in de pap had van de EG-begroting, pleitte Marijke Van Hemeldonck ervoor om alle relevante budgetposten te onderzoeken op hun vrouwvriendelijkheid, ook posten die niet expliciet betrekking hadden op vrouwen. “Want telkens wanneer er ergens bezuinigd wordt op sociale voorzieningen [...] telkens wanneer een gezinsbudget terugvalt op een vervangingsinkomen, telkens wanneer de prijzen voor levensmiddelen en diensten stijgen” raakte dat vrouwen.⁵⁷ De volledige begroting analyseren bleek te hoog gegrepen, maar de vrouwen in het Europese Parlement hielden een wakend oog op specifieke budgetlijnen, met name de middelen uit het Europees Sociaal Fonds (ESF). Lidstaten konden daarmee projecten voor opleiding en tewerkstelling financieren, alleen kwamen die middelen te weinig ten goede aan vrouwen.⁵⁸ In 1983 liet België de ESF-middelen zelfs ongebruikt, protesteerde Marijke Van Hemeldonck, ondanks de hoge werkloosheid bij vrouwen. Na een hervorming van het ESF, bleek in 1984 dat slechts 1% van de ESF-middelen naar specifieke vrouwenprojecten ging. In het kader van de bespreking van de begroting voor 1985 berekende Ien van den Heuvel dat de EG minder geld uittrok voor vrouwen dan voor het slachten van zieke runderen. Er kwam evenwel geen verhoging van het budget voor de opleiding van vrouwen, wat Marijke Van Hemeldonck de opmerking ontlokte dat je in EG-context beter een friswaterzalm of babyzeehondje kon zijn dan een vrouw die haar economische en sociale rechten opeiste.⁵⁹

Binnen en buiten de Commissie Rechten van de Vrouw steeg het ongenoegen over het stagnerende gelijkheidsbeleid. Ook Marijke Van Hemeldonck zocht

naar wegen om de impasse te doorbreken. Samen met Anne-Marie Lizin zette ze in december 1984 een protestactie op tijdens een bijeenkomst van de Europese ministers van Arbeid en Sociale Zaken in Brussel. Ze kregen er van Gianni De Michelis, de Italiaanse minister van Arbeid, de belofte dat er op 8 maart 1985 een speciale Europese ministerraad over vrouwenarbeid zou komen.⁶⁰ Nog een jaar later, in maart 1986, was er voor het eerst een Europese bijeenkomst van de ministers voor Emancipatiezaken. In een memorandum aan Yvette Roudy,⁶¹ die als Frans minister van Vrouwenrechten de bijeenkomst voorzat, beklemtoonde Marijke Van Hemeldonck het belang van economische zelfstandigheid. Pas wanneer die verworven was, kregen begrippen als individuele vrijheid en politieke rechten echt betekenis.⁶² In 1987 bracht Miet Smet als staatssecretaris voor Emancipatiezaken haar Europese collega's samen, maar volgens Marijke Van Hemeldonck zat de echte macht nog steeds bij mannen: “[Miet Smet heeft] evenmin als de meeste van haar Europese collega's belast met emancipatie, ministeriële verantwoordelijkheden en ze zetelt nooit in de Europese ministerraden. Daar zitten mannelijke ministers die geen prioriteit aan de problematiek van vrouw en arbeid geven.”⁶³

⁵⁷ MVH tussenkomst bij de bespreking van de begroting voor het jaar 1983, *Handelingen van het Europese Parlement*, 26/10/1982, 1-290/50.

⁵⁸ *De Morgen*, 26/1/1984.

⁵⁹ Amsab-ISG, Archief MVH, nr. 3, Persmededeling Marijke Van Hemeldonck: “Vrouwen bij de beesten af in het EG-budget”, 15/11/1984; “Bespreking van de begroting van de Europese Gemeenschappen voor 1985”, *Nationale Vrouwenraad*, 1984, nr. 8, p. 5.

⁶⁰ *De Standaard*, 15/12/1984.

⁶¹ Yvette Roudy (°1929), Frans politica (Parti Socialiste) en feministe, zetelde van 1979 tot 1981 in het EP en werd daarna minister voor de Rechten van de Vrouw (1981-1986).

⁶² Amsab-ISG, Archief MVH, nr. 3, memorandum.

⁶³ *Trends*, 17/1/1991, p. 3; MVH, *Nieuw links*, jan. 1991, p. 13.

“

Geachte Graaf Le Grelle

Betreft: Benelux diner met Dames,

Op de uitnodiging van uw vereniging om deel te nemen aan een Benelux-manifestatie in Breda op 5 september wens ik uitdrukkelijk niet in te gaan.

Het programma van deze dag vermeldt, naast de toespraken van een vrouwelijke en twee mannelijke ministers, een 'feestelijk Benelux-diner – met dames'.

Bedoelt u dat mevrouw Colette Flesch, Luxemburgs Minister van Buitenlandse Zaken, per uitzondering zal getolereerd worden in de Benelux-mannenclub?

Of bedoelt u dat van de mannelijke genodigden verwacht wordt dat ze in vol ornaat en met alle accessoires verschijnen [...], dus mét dame. En dienen de vrouwelijke genodigden zich ook te voorzien van een dame?

Of bedoelt u dat Benelux-diners geserveerd worden met dames, zoals jonge aardappeltjes met peterselie of kip met appelmoes?⁶⁴

”

Dat veranderde evenwel in 1992, toen Miet Smet Gelijke Kansen meenam naar haar nieuwe ministerportefeuille Tewerkstelling en Arbeid. Tijdens het Belgisch voorzitterschap van de Europese Unie in 1993 lobbyde ze als voorzitter van de Raad voor Sociale Zaken hard om de richtlijn over ouderschapsverlof uit het slop te halen. Met succes: op Groot-Brittannië na schaarde iedereen zich rond het voorstel van drie maanden ouderschapsverlof voor elke werknemer, man of vrouw. Omdat er sinds 1992 meerderheidsbeslissingen mogelijk waren in de Unie, stelde het Britse veto geen probleem.⁶⁵

64 Amsab-ISG, Archief MVH, nr. 3, MVH aan Le Grelle, secretaris-generaal van de Benelux-Economische Unie, [1984].

65 Cockx, *Miet Smet*, p. 84.

De rechten van holebi's en transgenders

Individuele Europarlementariërs hebben de mogelijkheid om eigen onderwerpen te agenderen door ze in een ontwerp-resolutie te gieten, een verklaring die het Parlement al dan niet kan onderschrijven. De impact van zo'n resolutie is al bij al beperkt, maar mits de nodige steun van collega's kan ze uitgroeien tot een officiële boodschap van het Europese Parlement aan de lidstaten, de Commissie of de Raad. Marijke Van Hemeldonck maakte onder meer gebruik van dit instrument om de situatie van holebi's en transgenders onder de aandacht te brengen.

Onmiddellijk na haar intrede in het Parlement onderschreef Marijke Van Hemeldonck een ontwerp-resolutie van Ernest Glinne over de discriminatie van holebi's op de arbeidsmarkt. De parlementaire commissie Sociale Zaken nam het thema over en onderzocht de positie van homo's en lesbiennes in de verschillende lidstaten. Het rapport dat verslaggeefster Vera Squarcialupi voorlegde aan het Parlement, bevatte concrete suggesties: de lidstaten moesten vrijwillige homoseksuele contacten tussen meerderjarigen uit het strafrecht halen, er diende één en dezelfde minimumleeftijd te gelden voor homo- en heteroseksueel contact en gezagsdragers mochten holebi's niet speciaal registreren. In lijn met de oorspronkelijke tekst van Glinne en Van Hemeldonck, kregen lidstaten het verzoek om discriminaties op te sporen, zowel op de arbeidsmarkt als op het vlak van huisvesting en in andere maatschappelijke kwesties. Het waren geen evidente besprekingen geweest, getuigde Vera Squarcialupi: homoseksualiteit was een thema waarbij velen zich ongemakkelijk voelden en waarover de morele en culturele standpunten ver uit elkaar lagen. Uiteindelijk was er in de parlementaire commissie evenwel een breed draagvlak gevonden en werd de slotresolutie in plenaire zitting vlot goedgekeurd. Marijke Van Hemeldonck merkte daarbij op dat het gemiddelde van 5% homo's en lesbiennes in de bevolking zich ongetwijfeld vertaalde in de samenstelling van het Europese Parlement.⁶⁶ Haar verdediging van homo's en lesbiennes sloot naadloos

66 *Handelingen van het EP*, 13/3/1984, nr. 1-311/13, 17. Ernest Glinne had al in 1978 in het Belgisch Parlement een wetsvoorstel ingediend om de leeftijdsgrens voor homoseksueel contact op 16 jaar te leggen, net zoals dat voor heteroseksueel contact het geval was.

aan bij haar streven naar een samenleving die plaats maakte voor een brede waaier aan gezinsvormen. Het moest mogelijk zijn andere keuzes te maken dan de meerderheid van de bevolking, en dezelfde rechten te hebben als die meerderheid. Vanuit die redenering verdedigde ze in 1989 in het Europese Parlement ook de rechten van transgenders. In de woorden van een collega had “de rapporteur, mevrouw Van Hemeldonck, het probleem opgevat als een vrijheid, als het recht van een bepaalde persoon om zijn eigen seksuele identiteit te kiezen, een identiteit die hem in staat stelt vrij te zijn en vrije menselijke betrekkingen te onderhouden.”⁶⁷

Illustratie 36. Affiche van de betoging voor de rechten van holebi's, in juni 1980 in Brussel.

“

Het recht om anders te zijn

“Zij waren er wél, de homoseksuelen, mét ons in allerlei democratiserings-bewegingen. Tegen raketten en tegen racisme, voor abortus-uit-het-strafrecht en voor een rode dageraad zijn we zij aan zij opgetrokken. Nu willen de homo's betogen voor hún eisen en hun rechten. Wie van ons zal durven met hen méé opstappen? Jan niet, want hij is toch geen homo

⁶⁷ Verslaggever Wolfgang von Nostitz was niet herverkozen in 1989, waarna Marijke Van Hemeldonck zijn taak overnam. *Handelingen van het Europese Parlement*, 11/9/1989, 3-380/20 e.v.

en Marie nog minder, want die is zeker niet lesbisch. Dirk niet, want die staat in het onderwijs, en Paula nog minder, want zij zoekt een baan bij de jeugdbescherming. Karel niet, want zijn schoonmoeder kijkt hem nu al scheef aan en Greet nog minder, want die is feministe en dat is al erg genoeg... Als men zo de redenen om niet te gaan op een rijtje zet, is meteen bewezen dat er redenen te over zijn om te betogen. [...] Met veel minder bravado dan op andere betogingen, want helden zijn we niet en seksueel onzeker we allemaal. Maar het moet. Om politieke redenen. Om tactische redenen. Uit solidariteit met de mannen en vrouwen die solidair met ons waren in vroegere situaties. Uit eigenbelang ook. Want niemand kan vrij leven in deze maatschappij zolang iedereen niet vrij is.”⁶⁸

”

Abortus

En dan was er de abortuskwestie. Europarlementariërs die in hun thuisland betrokken waren bij de strijd voor legale abortus, zochten naar manieren om de kwestie op EG-niveau aan te kaarten. In februari 1981 was de ad-hoc-vrouwencommissie erin geslaagd om een passage over abortus te doen stemmen door het EP. Het was een voorzichtige oproep aan lidstaten om ervoor te zorgen dat ongewenst zwangere vrouwen geen noodreizen meer zouden moeten maken naar andere landen. De jaren daarna dienden verschillende progressieve EP-ers, onder wie ook Marijke Van Hemeldonck, nieuwe ontwerp-resoluties in met als doel de druk op onder meer de Belgische regering te vergroten: in oktober 1982 vroeg de volledige SP/PS-fractie in het Europese Parlement dat België en Ierland hun wetgeving zouden afstemmen op die van de andere lidstaten.⁶⁹ Ze boekten evenwel geen resultaat. Een tekst van Anne-Marie Lizin werd in 1982 wel naar de Juridische Commissie van het EP verwezen, waar Karel De Gucht het dossier kreeg toegewezen. In zijn ontwerp-verslag (1983) wees hij op de feitelijke discriminatie tussen vrouwen uit

⁶⁸ Amsab-IG, Archief MVH, nr. 78, Typoscript “Homo-betoging op 28 juni. Het recht om anders te zijn” [1980].

⁶⁹ Amsab, Archief MVH, nr. 86, Ontwerpresolutie van Van Hemeldonck, Dury, Van Miert, Radoux, Vernimmen, Lizin en Glinne, 29/10/1982.

verschillende lidstaten en op de mogelijkheid om een gelijke bescherming van moeder en kind te integreren in het EG-Verdrag. Zijn verslag strandde evenwel: de EG kon zich niet mengen in het strafrecht van de lidstaten. “De EG is nog altijd de ‘Europese Economische Gemeenschap’,” vatte Marijke Van Hemeldonck de kwestie samen, “enkel in dit kader kunnen we het abortusvraagstuk stellen.”⁷⁰ In afwachting zorgde ze ervoor dat haar positie als Europarlementariër de Belgische abortusbeweging ten goede kwam – solidariteit heeft ze steeds hoog in het vaandel gedragen. Ook de situatie in Ierland nam ze ter harte. In 1979 was ze tijdens de campagne voor de Europese verkiezingen naar Ierland getrokken “met dossiers maar ook met twee enorme valiezen volgepropt met contraceptieven. Dat ligt me. Enerzijds mijn deel bijdragen in de discussie, maar ondertussen ook concreet iets doen.”⁷¹ Met de socialistische EP-fractie betaalde ze de boete die een Ierse arts had gekregen wegens de verkoop van condooms.⁷² Ze onderstreepte ook bij elke gelegenheid “het recht van alle vrouwelijke onderdanen van de Gemeenschap op voorlichting, vrijblijvend advies en aangepaste dienstverlening [inzake contraceptie en abortus] in de hele Gemeenschap.”⁷³

In 1990 vonden drie Europarlementariërs het moment gekomen om het ‘economische’ argument uit te testen. Toen het een Iers vrouwencentrum verboden werd om informatie te verstrekken over abortus en aanverwante diensten in andere EG-lidstaten, vroegen Nel van Dijk, Anna Catasta en Mireille Elmalan de Raad van Ministers hoe dat te verenigen viel met de vrije toegang van inwoners van de EG tot diensten in alle lidstaten. In 1992 zou Europa immers één economische ruimte worden, waarbinnen goederen en diensten vrij verhandelbaar moesten zijn. Zoals Marijke Van Hemeldonck opwierp tijdens het debat over hun vraag, werd er “heel vaak grondig gesproken over 1992, het vrij verkeer van personen, van goederen, van diensten en meestal alleen maar vanuit een economisch oogpunt. We merken

wat er gebeurt als wij vrouwen in dit Parlement even ook aandacht vragen voor de niet-economische gevolgen van 1992. Als de personen zich vrij bewegen binnen de twaalf landen, dan nemen ze hun rechten mee, en bij die rechten gaat het ook over het recht om over zijn eigen lichaam te beslissen.” Na een erg woelig debat stemde het Parlement een resolutie met de boodschap dat vrouwen in alle EG-landen toegang dienden te hebben tot abortus.⁷⁴

Vrouwenzorgen om 1992

De eengemaakte markt mocht dan een argument zijn in de strijd voor het recht op abortus, op andere vlakken stemde ‘Europa 1992’ vrouwen minder enthousiast. De Commissie Rechten van de Vrouw had haar twijfels bij het uitgesproken positieve beeld dat van de eengemaakte markt werd geschetst. In augustus 1989 besloot ze om de gevolgen ervan op de positie van vrouwen aan een nader onderzoek te onderwerpen, met Marijke Van Hemeldonck als verslaggever. Haar rapport was gebalanceerd: ja, er waren positieve effecten te verwachten, maar omdat vrouwen zwakker stonden op de arbeidsmarkt dan mannen zouden ze de eengemaakte markt niet op voet van gelijkheid betreden. De mogelijke pijnpunten waren terug te vinden in eerdere rapporten van de Commissie Rechten van de Vrouw, ze vond het dus van een groot gebrek aan interesse getuigen dat de Europese Raad van Ministers geen enkele poging had ondernomen om de specifieke gevolgen voor vrouwen te evalueren: “Dit soort verslagen zou niet nodig zijn, indien in de beleidsbepalende instanties van de lidstaten, in de administratie, in de Commissie en bij de experts die betrokken werden bij de voorbereiding van 1992 een evenredig aantal vrouwen aanwezig zou zijn. Wat er nu gebeurd is, is het volgende: in het geheel van de voorbereidingen van 1992 zijn er op het vlak van de ambtenaren in de Commissie, maar ook van de lidstaten en de deskundigen, geen vrouwen aanwezig geweest en is daardoor werkelijk een foute inschatting gebeurd van de neerslag, de

⁷⁰ “Interview met Marijke Van Hemeldonck: een waakhondfunctie vervullen”, *Schoppenvrouw*, 1984, sept., p. 15.

⁷¹ MVH, *Nu*, 1982, nr. 1.

⁷² Amsab-ISG, Archief MVH, nr. 64, Persmededeling Socialistische Fractie EP, 13 juli 1983.

⁷³ Europees Parlement, Schriftelijke verklaring van Vayssade, Cinciano Rodano, Van Dijk, Salisch, d’Ancona, Van Hemeldonck, Squarcialupi, Garcia Aris en Tongue, 18/2/1988, doc. B2-1774/87.

⁷⁴ *Handelingen van het Europese Parlement*, 16/2/1990, nr. 3-386/353; *Crew reports*, 1990, nr. 3/4, p. 1-2. In 1991 werd de Ierse staat voor het Europees Hof van de Rechten van de Mens gedaagd, waarna informatieverstrekking over abortus in andere lidstaten mogelijk werd. In 2013 werd abortus in zeer precies omschreven omstandigheden mogelijk.

gevolgen die 1992 zal hebben voor vrouwen. Dit bewijst ook waarom er nog altijd helaas een Commissie Rechten van de Vrouw noodzakelijk is in dit Parlement.”⁷⁵

In haar rapport signaleerde Marijke Van Hemeldonck drie mogelijke problemen. Het eerste betrof de kwaliteit van de nieuwe jobs. Er beloofden veel banen bij te komen in de ‘vrouwelijke’ sector van de sociale diensten (kinderopvang, bejaardenzorg), maar de oprukkende privatisering woog op de kwaliteit daarvan. ‘Europa’ moedigde ook flexibiliteit aan, wat betekende dat werkgevers meer atypisch werk zouden aanbieden, zoals deeltijdse jobs. Die waren aantrekkelijk voor vrouwen die het moeilijk hadden om arbeid en gezin te combineren, maar boden weinig sociale bescherming: “In plaats van een verbetering en een ontsluiting van de arbeidsmarkt, stellen wij vast dat er integendeel een nieuw ghetto ontstaat, namelijk dat van de atypische arbeidsvormen waarin in sommige landen 60%, in andere zelfs tot 80% van de werkende vrouwen zullen opgesloten zijn. [...] Op het ontmoetingspunt tussen de wens van steeds meer vrouwen om betaalde arbeid te zoeken die verenigbaar is met huishoudelijke en gezinstaken enerzijds, en de roep van werkgevers om flexibele arbeidspraktijken anderzijds, bestaat een sociaal en juridisch vacuüm dat om dringende invulling vraagt.” Ten tweede zouden er door de verhevigde concurrentie jobs verloren gaan: laaggeschoolde jobs in zwakke sectoren, met andere woorden jobs waarin vooral vrouwen werkten. Een derde effect was dat er, vooral voor hooggekwalificeerde jobs, meer mobiliteit zou worden gevraagd. Ook dat speelde in het nadeel van vrouwen, want “nogal wat uitkeringen – per land verschillend – zijn belangrijker voor vrouwen dan voor mannen: kinderbijslag, kostenvergoeding voor verzorging van ouders, kraamgeld. Nu is het zo dat vrouwen die in de ene lidstaat recht hebben op bijvoorbeeld kinderbijslag, dat in de andere niet hebben. En soms vervalt de alimentatie, of in hun eigen land hebben ze een afgeleid inkomen, maar in een ander niet.”⁷⁶

De conclusie van Marijke Van Hemeldonck dat de interne markt bestaande ongelijkheden zou versterken tenzij er maatregelen kwamen om de positie

⁷⁵ *Handelingen van het Europese Parlement*, 25/1/1991, nr. 3-398/299-300.

⁷⁶ *Ibidem*; Verslag van de Commissie Rechten van de Vrouw over de interne markt 1992, *Zittingsdocumenten EP*, A3-0358/90 deel B; Willemien Ruygrok over het rapport Van Hemeldonck in *Rooie Vrouw*, jan. 1989, p. 29.

van vrouwen te versterken, werd breed opgepikt door de pers. Ook de twee discussiedagen die de Commissie Rechten van de Vrouw in 1989 en 1990 aan het thema wijdde waren een succes: naast vrouwelijke parlementsleden uit de lidstaten, was ook de vrouwenbeweging van de partij. Enkele jaren later stelde Marijke Van Hemeldonck in een rapport over werkgelegenheid vast “dat voornamelijk vrouwelijke werknemers de banen hebben ingenomen die ontstaan zijn door de opening van de interne markt, maar het staat ook vast dat de kwaliteit van deze banen en tewerkstellingsvormen niet overeenstemde met de traditionele arbeidsmarkt.”⁷⁷

Nairobi en ontwikkelingssamenwerking

Als lid van het Europese Parlement maakte Marijke Van Hemeldonck in 1985 de derde Wereldvrouwenconferentie in Nairobi mee, die het VN-Decennium van de Vrouw afsloot. Het was een inspirerende ervaring. Ze kon haar programma veel vrijer samenstellen dan in Kopenhagen en was aangenaam verrast door het verloop van de conferentie: “Ik dacht dat het slecht zou gaan, maar we hebben daar onderwerpen kunnen bespreken die tot dan toe niet bespreekbaar waren.”⁷⁸ Vooral het ngo-forum was erg enthousiasmerend: doorheen de twee eerste conferenties hadden vrouwen elkaar daar leren kennen en appreciëren, en Nairobi versterkte de Afrikaanse component van dat netwerk. De officiële conferentie stond opnieuw in het teken van het spanningsveld tussen Oost en West, maar deze keer slaagde de Amerikaanse delegatie erin om het woord zionisme uit het slotdocument te houden. De Forward Looking Strategies (FLS) werden unaniem goedgekeurd, al maakten enkele landen voorbehoud bij specifieke passages. De FLS worden beschouwd als het meest concrete en feministische van de drie actieprogramma’s, met nieuwe accenten inzake geweld op vrouwen, machtsongelijkheid, economische zelfstandigheid, geboorteplanning en stereotypen.⁷⁹

⁷⁷ Forumdagen 22-23/2/1989 over de interne markt en 19-20/3/1990 over vrouwen en tewerkstelling in de jaren 1990; Commissie Rechten van de Vrouw, Rapporteur voor advies Marijke Van Hemeldonck, *Advies aan de Commissie Sociale Zaken, werkgelegenheid en arbeidsmilieu inzake werkgelegenheid in Europa*, PE 206.266/def, p. 3.

⁷⁸ Interview MVH 7/12/2012.

⁷⁹ Berger B. (1993), *De stilte na Nairobi: vrouwen en de Verenigde Naties*, Amsterdam: VU, p. 25 e.v.

Marijke Van Hemeldonck heeft vooral goede herinneringen aan de vergaderingen in en om het huis dat ze voor de duur van de conferentie in Nairobi had gehuurd: “Ik ben heel trots over de manier waarop ik Nairobi gedaan heb. Er waren toen redelijk wat vrouwen in de Belgische ontwikkelingssamenwerking, van wie enkelen al ter plaatse waren. Ik had gevraagd of er geen groot huis gevonden kon worden – ik had geld van de fractie – om al die vrouwen in te logeren. En ze hebben dat schitterend gedaan, Marie Laga⁸⁰ vooral. Zij heeft een prachtig huis gevonden en ik heb een chauffeur en een tuinman-bediende aangeworven. We hebben matrassen op de grond gelegd en daar tijdens de weken van de conferentie heel veel vrouwen geloged en veel contacten gelegd en vergaderd.”⁸¹

‘Vrouwen en ontwikkelingssamenwerking’ was een thema dat Marijke Van Hemeldonck reeds langer bezighield. Bij haar aanstelling in het EP had ze al de wens geuit dat 50% van de EG-projectmiddelen voor ontwikkelingssamenwerking naar ‘vrouwenprojecten’ zou gaan.⁸² Als lid van het Comité van Permanente Vertegenwoordigers dat de verdragen van Lomé opvolgde, streefde ze ernaar vrouwen een actievere rol te geven in ontwikkelingsprojecten, zoals de onderzoekscommissie Situatie van de Vrouw in 1984 had gevraagd.⁸³ Ze had daarbij veel aan haar contacten met Marie Laga, Marleen Temmerman en Lieve Fransen, drie specialisten tropische geneeskunde die zich toediepten op gezondheidszorg voor vrouwen in ontwikkelingslanden. Tijdens haar laatste termijn in het Europese Parlement organiseerde ze samen met het Universitair Centrum Ontwikkelingssamenwerking van de VUB een conferentie over vrouwen en ontwikkelingssamenwerking.

80 Marie Laga, prof. aan het Instituut voor Tropische Geneeskunde, was toen als jonge arts bezig met reproductieve gezondheid van vrouwen in ontwikkelingslanden en met aids.

81 Interview MVH 7/12/2012.

82 *Nu*, 1982, nr. 1.

83 De vijfjaarlijkse verdragen van Lomé zetten de lijnen uit voor de bevoorrechte relaties tussen de Europese Gemeenschap en de zogenaamde ACP-landen, ontwikkelingslanden uit Afrika, de Caraïben en de ‘Pacif’ (Stille Oceaan). In Lomé III (1985) was er voor het eerst aandacht voor vrouwen.

Balans

In een artikel voor *Samenleving en politiek* blikte Marijke Van Hemeldonck in 1994 terug op haar twaalf jaar als Europarlementslid, en maakte ze een positieve balans van wat de Europese eenmaking voor vrouwen had betekend. “We waren niet zo goed begonnen: er was geen enkele vrouw bij de ‘founding fathers’ van Europa, de opstellers en ondertekenaars van het Verdrag van Rome. Maar er stond wel één artikel in het verdrag – artikel 119 – dat [...] de rechtsbasis werd voor een boekje van wettelijke, administratieve en budgettaire emancipatieregelen.” Maatregelen die vrouwen niet gekregen hadden, maar verworven “na een voorbeeldige, volgehouden en goed overlegde strijd, waarbij vrouwen uit alle Europese landen hebben samengewerkt.” Zonder “pietere vrouwen in de vakbond, zonder solidaire vrouwen in de brede vrouwenbeweging, zonder bekwame en feministisch ingestelde juristen en ambtenaren, zonder strijdbare vrouwen in het Europese Parlement” zou het Verdrag van Rome volgens Marijke Van Hemeldonck een “papieren tijger” gebleven zijn. Europa was inspirerend omdat het vrouwen uit de verschillende lidstaten aanmoedigde om te streven naar het beste uit de nationale wetgevingen.⁸⁴

Het is in de Europese Unie niet zo dat het grootste land automatisch de lakens uitdeelt. In feite leren we van elkaar, en staan we vooral samen sterk. Bij de Europese verkiezingscampagne van 1979 en 1984 zijn de vrouwelijke Euroverkozenen nog naar Ierland getrokken met valiezen vol contraceptiva, een verboden koopwaar aldaar. Tegen 1989 hadden de Ierse vrouwen zich aan de situatie in de overige Europese landen opgetrokken [...]. De Duitse vrouwen verwijzen naar de kleuterscholen in België, Frankrijk en Luxemburg om hetzelfde te eisen. De Franse vrouwen verwijzen naar de kansen voor vrouwen in wetenschappelijke kringen in Portugal.⁸⁵

84 MVH, “Europa hefboom voor vrouwenemancipatie”, *Samenleving en politiek*, 1994, nr. 4, p. 14-15.

85 *Ibidem*.

Illustratie 37. Badge met het kenteken van Marijke Van Hemeldonck tijdens haar Europees mandaat: feministe (vrouwenteken) en socialiste (vuist met roos).

Besluit

Alhoewel Marijke Van Hemeldonck veel voldoening haalde uit haar mandaat als Europarlementslid, was de politiek geen roeping voor haar. Net zo graag, misschien zelfs liever, was ze journaliste geworden. Een polemisch journaliste, uiteraard.¹ Haar wens om in de actie te staan en mee vorm te geven aan een betere wereld, leidde evenwel naar engagementen in het ABVV, de socialistische partij en de vrouwenbeweging, en naar het Europees Parlement. Een deel van haar rijke parcours is hier beschreven, geïllustreerd met citaten uit de vele artikels die ze schreef. Want aangezien het bloed kruipt waar het niet gaan kan en Marijke Van Hemeldonck gedrevenheid koppelde aan veel discipline, is dat journalistieke werk er óók.

Socialiste en feministe

Marijke Van Hemeldonck is een activiste in hart en nieren. Zeker in het begin van haar carrière lag haar passie in haar 'tweede bestaan'. Na het werk borg ze het obligate hoedje in haar boekentas en trok ze naar vakbondsvergaderingen, redactiebijeenkomsten en partijcongressen. Of naar een film of lezing, want het culturele leven in Brussel volgde ze op de voet. Haar politieke project was allereerst socialistisch. Met haar geestesverwanten bij *Links* huldigde ze een uitgesproken links, marxistisch socialisme, waartegen ze het pragmatisme van de partijleiding schraal vond afsteken. Tot het communisme voelde Marijke Van Hemeldonck zich nooit aangetrokken: "Ik denk dat ik daar niet romantisch genoeg voor ben."²

¹ Van Winckel A. (1991), *Keien in de vijver*, Leuven: Kritak, p. 188-189.

² MVH in *Humo*, 26/1/1984.

Bij dat socialisme voegde zich het feminisme. Marijke Van Hemeldonck had reeds in de jaren 1950 contact met Marie-Thérèse Cuvelliez en andere leden van de Belgische Vereniging van Vrouwelijke Juristen, ze kende de Vrouwenraad en de Belgische groepering Open Deur. Als lid van de socialistische mutualiteit was ze ook aangesloten bij de Socialistische Vooruitziende Vrouwen: ze apprecieerde daar de duidelijke stellingnames vóór contraceptie, maar vond de ledenwerking te braaf en te zeer afgestemd op huisvrouwen. De staking van Herstal bracht het latente feminisme van Marijke Van Hemeldonck tot expressie. Enerzijds leerde ze de harde werkomstandigheden van fabrieksarbeidsters kennen en de vele discriminaties waarvan zij het slachtoffer waren. Anderzijds was er het Aktiekomitee Gelijk Loon voor Gelijk Werk, een klein maar fascinerend netwerk dat een brede werking ontplooidde, vooruitlopend op ‘het persoonlijke is politiek’ van de tweede feministische golf. De inspirerende vergaderingen van het Aktiekomitee, waarvan zij de Nederlandstalige voorzitter was, klonken door in verschillende artikels voor *Links*. Halfweg de jaren zestig ruilde Marijke Van Hemeldonck haar film- en cultuurbijdragen in dat weekblad definitief in voor strijd bare teksten over vrouwenrechten. “Dat *Links* ook een feministische visie heeft – en dat lang voor de doorbraak van het neofeminisme – is in de eerste plaats te danken aan de vaak eenzame strijd van Marijke Van Hemeldonck. Zonder afbreuk te doen aan de verdiensten van de andere feministische vrouwen en mannen van *Links* is het duidelijk dat dankzij haar *Links* ook uitgegroeid is tot het feministisch geweten van de partij,” concludeerde Mandy Nauwelaerts bij de viering van 25 jaar *Links*.³

Enkele jaren later bracht de ‘tweede golf’ het feminisme op straat en in de pers. Marijke Van Hemeldonck genoot toen al enige bekendheid, onder meer dankzij de jaarlijkse persconferenties van het Aktiekomitee Gelijk Loon, en werd door de media opgepikt als een interessante stem over de beweging. Ze was betrokken bij de organisatie van de eerste Vrouwendag en de oprichting van het Vrouwen Overleg Komitee, en lid van het fem-soc-collectief LeF (Links en Feministisch). Ze was erbij op zowat alle vrouwendagen, ging spreken in vrouwenhuizen, stapte op met Vrouwen

Tegen de Krisis en informeerde later de vrouwenbeweging over relevante Europese wet- en regelgeving. Bovenal engageerde ze zich in de strijd voor anticonceptie en vrije abortus, waar ze zich bewust strijdend-vrijzinnig opstelde. Dat “een maatschappij die fortuinen kan uitgeven om keitjes van de maan te halen niet beter in staat is het probleem van contraceptie en abortus technisch, financieel en wettelijk beter op te lossen”, weet ze aan het gewicht van de katholieke kerk. “Zolang er in België een clerus is die zijn macht misbruikt om de politiek te beïnvloeden, [moet] de socialistische beweging rabiaat anti-klerikaal zijn.”⁴

“

Zonder de feministen van het eerste uur had ik zelfs geen onderwijs kunnen volgen; zonder de feministen van het interbellum had ik geen modellen gehad voor mijn politiek, syndikaal en feministisch engagement; zonder mijn mede-feministen van de tweede golf had ik niet kunnen overleven met dat engagement. Dankzij al deze feministen zal mijn kleindochter, geboren op internationale vrouwendag, een beter leven hebben en meer modellen voor de toekomst.⁵

”

Politiek en beleid

Parallel met haar activisme probeerde Marijke Van Hemeldonck met wisselend succes het feminisme in te bedden in ‘de structuren’. In de vakbond was er duidelijke vooruitgang en groeide tijdens de economische crisis van de jaren 1975-1986 en ook rond abortus een echte alliantie met de vrouwenbeweging. De (B)SP was moeilijker in beweging te krijgen. Niet alleen beleefde Marijke Van Hemeldonck de partij als een mannenbastion (en ten dele een machobastion), de partijleiding leek ook niet te zien wat een écht socialistisch maatschappijproject voor de gelijkheid van vrouwen en mannen kon betekenen. “Nergens komt de liefde-haat-verhouding tussen *Links* en de partij beter tot uiting dan in feministische rubrieken. Er wordt

³ Nauwelaerts M. (1984), “Wat zoudt ge zonder ‘t vrouwvolk zijn?”, p. 141.

⁴ MVH, *Links*, 29/4/1972, 2/7/1977.

⁵ MVH in *Stem der Vrouw*, 1990, 1, p. 8-9.

gelaakt en gescholden, maar steeds in het besef dat enkel de SP de feministische eisen in haar programma heeft en zou kunnen hard maken (zo de politieke wil aanwezig was)”, vond Mandy Nauwelaerts.⁶

Zoals ze in *Een schip met acht zeilen* beschrijft, was de positie van Marijke Van Hemeldonck in haar partij verre van solide. Daarbij speelden persoonlijke conflicten, maar ook haar grote emotionele betrokkenheid, die haar vatbaar maakte voor ontgoocheling. Ze bewonderde het politieke instinct van een Miet Smet: haar gevoel voor timing en voor de juiste hefboom om een dossier in beweging te krijgen. Zelf was ze vaak gefrustreerd door de traagheid en omwegen van het politieke spel. Paula D’Hondt herkende zich daarin: “Spijtig dat we mekaar niet vroeger mochten kennen. We hadden de wereld veroverd. Of misschien samen onze onmacht bewegend.”⁷ Op internationaal niveau kon Marijke Van Hemeldonck dat ongeduld veel beter afleggen, ze ervoer er de verschillen in opinies en standpunten als authentieker en meer gegrond. In het Europees Parlement was ze overtuigd dat het samenvoegen van eerst negen en bij haar afscheid twaalf visies tot sterkere projecten leidde. Het leek haar niet mogelijk om een goed beleid uit te werken zonder rekening te houden met de grote verschillen tussen, zeg maar, het leven van vrouwen in de Deense hoofdstad en op een afgelegen Grieks eiland.

Het lijkt weinig twijfel dat Marijke Van Hemeldoncks weigering om zich goedschiks in de mannenwereld van de politiek in te schakelen, weerstand opriep bij een deel van haar partijgenoten. Al in 1966 klaagde ze aan dat de maatschappij vrouwen en mannen geen gelijke toegang gaf tot werk en vrije tijd: “Wat doet uw vrouw als u ’s zaterdags met uw vrienden gaat kegelen, biljarten, kaarten en wat nog? Gaat ze ook ’s zondags vissen, de duivenaankomst opwachten, naar een match kijken? En hoeveel vrije tijd heeft zij, betaald of onbetaald?”⁸ Naarmate ze zich meer engageerde, wees ze erop dat die traditionele rolpatronen haar kansen in de politiek beperkten. In háár hoofd tikte immers voortdurend een horloge: “Nog eens een uur

6 Nauwelaerts, “Wat zoudt ge zonder ’t vrouwvolk zijn?”, p. 141.

7 Amsab-ISG, Archief MVH, nr. 61, Brief van Paula D’Hondt aan MVH in antwoord op de felicitaties naar aanleiding van haar benoeming tot minister van Staat, 22/6/1992.

8 MVH, *Links*, 21/5/1966.

Illustratie 38. Marijke Van Hemeldonck met Francis Bordon, haar parlementair medewerker, Straatsburg 1993.

babysit, haal ik de tram nog wel, de was hangt nog buiten... Vlug weglopen van de vergadering, de babysit aflossen, de kleren voor morgen strijken, de aardappelen voor morgen al schillen.”⁹ De partij dacht nooit eens aan kinderopvang, geen enkele mannelijke collega moest zich bekommeren om schooltijden, helpen met huiswerk, poetsen, koken en boodschappen doen. “Geen gevoelens, geen privéleven, geen kinderen, geen ‘vrouwelijke’ waarden. Als vrouw in de politiek moet je dus tweetalig zijn: je moet de taal van de mannen kunnen verstaan en spreken én je moet in je eigen model kunnen functioneren, wil je een beetje coherent blijven.”¹⁰ Ook haar Nederlandse collega Ien Van den Heuvel wees erop dat “vrouwen dikwijls

9 MVH, *Een schip*, p. 68.

10 MVH in *Extra-editie*, 3/12/1971; MVH in *Humo*, 26/1/1984.

uitsluitend getolereerd werden op de kondities van mannen, men realiseert het zich dikwijls pas als er ondanks alle aanpassingspogingen een noodsituatie bestaat.” Beide vrouwen hadden het moeilijk met de vrouwenblindheid die niet alleen hun eigen partij, maar de hele politieke klasse trof, dat “mannen geen aandacht blijken te hebben voor problemen die zelfs de meest geassimileerde vrouw niet kunnen ontgaan: werkloosheid onder vrouwen, geringere opleidingskansen, echtscheidingsproblematiek etc.”¹¹

“

Ode aan een Eerste Minister, met vrouwenblindheid geslagen

“Na veel sparen van kool en geit [...] heeft u dus een regering gevormd. En het lef gehad aan een radioreporter te vertellen dat *alle* Belgen in uw regering vertegenwoordigd zijn. Neen, aan vrouwen in uw regering had u eerst niet gedacht. Trouwens, toen u er wél aan dacht, heeft u er ook geen gevonden. Na twee maand naarstig zoeken, niet één.

Bij de enkele huidige en gewezen vrouwelijke parlementsleden, bij de honderden vrouwen die topfuncties uitoefenen in ons land, bij de twintigduizend vrouwelijke academici – niet één. Niet één vrouw die, zoals u dat kraannekkend zei, ‘een zekere waarde en bekwaamheid’ heeft om in competitie te treden met de heren in uw huidige bewindsploeg.

Niet één zo vroom als Harmel, zo hoofs als Major of zo preuts als Vranckx. Niet één zo vlot in ABN als Breyne, zo gekultiveerd als Van Mechelen of zo rechtschapen als Vanden Boeynants. Niet één met de wereldfaam van de heren D’hoore en Steverlynck, Califice en Hurez.

Mijnheer de Eerste Minister, u lijdt aan een ziekte die wel meer voorkomt bij oude heren in de politiek, U bent vrouwenblind.”¹²

”

¹¹ Van den Heuvel I., “Vrouwen en de Europese verkiezingen”, *Links*, 28/4/1979.

¹² MVH, *Links*, bij de installatie van de regering Eyskens, 29/1/1972.

Eén van de manieren om de politieke vrouwenblindheid weg te werken, was het ‘institutionaliseren’ van het feminisme. Marijke Van Hemeldonck was erbij toen de overheid gelijkheid van vrouwen en mannen als een beleidsthema opnam, en kon voorzichtig enthousiast zijn over de eerste resultaten. Met name de Commissie Vrouwenarbeid, die ze mee had helpen oprichten bij het Ministerie van Tewerkstelling en Arbeid, was een positieve factor: in de adviezen klonk duidelijk de visie door van de vrouwelijke leden die in vakbond en vrouwenbeweging sinds jaar en dag het thema vrouwenarbeid opvolgden. Europa hield daarbij een stok achter de deur met richtlijnen die de lidstaten verplichtten om het alomtegenwoordige seksisme in de nationale wet- en regelgeving weg te werken. Wanneer ze vandaag terugblijkt op de VN-wereldconferenties, klinkt ze minder positief: het waren vooral symboolbijekomsten, al zorgden ze er wél voor dat gelijkheid vrouw-man werd opgenomen door de gespecialiseerde VN-agentschappen.

Alles samen genomen, is er in de periode 1950-1995 door vrouwen (en enkele mannen) in de politiek, in de administratie en in de vrouwenbeweging een massa werk verzet om een veelheid aan wettelijke en feitelijke discriminaties weg te werken. Dit boek heeft daar slechts een fractie van belicht. Er is gepoogd om de kwestie van de werkloosheidsvergoedingen in grote lijnen te volgen, aangezien die opdook doorheen zowat alle engagementen van Marijke Van Hemeldonck. Daarnaast waren er ook de nationaliteit van de gehuwde vrouw, het huwelijksgoederenrecht, de rechten van het ‘natuurlijke kind’, de toegang van vrouwen tot beroepen, de SPT enz. Net als bij de werkloosheid gaat het om complexe materie, waarbij het interessant zou zijn om de focus van dit boek om te keren: na een grondige analyse van het thema de veelheid aan actoren in beeld brengen en dan pas inzoomen op de visie van één organisatie of persoon.

De Ark van Noah

Doorheen de decennia was Marijke Van Hemeldonck speciaal geïnteresseerd in het gezin. Of beter, in het openbreken van het gezin. Betty Friedans *Feminine mystique* achterna, beklemtoonde ze dat het gezin voor vrouwen een plaats van vervreemding kon zijn. In 1969 riep ze voor moederdag op: “Laat de bloemen, de taart en het cadeautje voor een grijze regendag. Geef moeder vandaag een kans om eens zichzelf – haar échte zichzelf, verdrongen onder jaren boodschappen doen, aardappelen schillen, drie keer per dag denken ‘Wat eten we straks’, stof jagen en de rest – te zijn.” Ze beseft daarbij al te goed dat de verhouding tussen arbeid en zorg niet op gezinsniveau viel recht te trekken, maar een maatschappelijke kwestie was. Vandaar haar pleidooien voor collectieve arbeidsduurvermindering en voor overheidsinvesteringen in collectieve diensten en voorzieningen. Ook hier was het internationale niveau soms een *eye opener*. In 1970 vertegenwoordigde Marijke Van Hemeldonck België een eerste keer bij de Commissie Status van de Vrouw van de VN. Ze hoorde er de Noorse politica Eva Kolstad¹³ de vraag stellen wat het concept ‘gezin’ eigenlijk inhield en of het geen tijd was om de juridische bescherming waarvan het traditionele gezin genoot, open te trekken naar andere gezinsvormen. Het pleidooi van Eva Kolstad klonk door in de oproep van Marijke Van Hemeldonck om de ‘ark van Noah’ te verlaten en nieuwe samenlevingsvormen te verkennen. Zelf zag ze zich, aan het eind van haar parlementair mandaat, wel een soort begijnhof oprichten: een plaats voor onafhankelijke vrouwen “die juist genoeg werkten om het nog plezant te vinden, net genoeg gemeenschappelijk leven hadden om het nog gezellig te houden, en net genoeg privacy.”¹⁴

Marijke Van Hemeldonck zei ooit dat ze houdt “van vrouwen als soort, als groep.

¹³ Eva Lundegaard Kolstad (1918–1999) was een Noorse politica (sociaal-liberalen, Venstre) die een belangrijke rol speelde in de geschiedenis van gendergelijkheid in Noorwegen. Ze was voorzitter van de Noorse Vereniging voor Vrouwenrechten (*Norsk Kvinnesaksforening*) en wereldwijd de eerste persoon die een functie van ombudsman voor gendergelijkheid innam. Ze droeg ook bij aan het VN-beleid inzake gendergelijkheid. Bron: Wikipedia, geraadpleegd 12 juni 2013.

¹⁴ MVH in *Humo*, 26/5/1994.

Van de mannelijke soort hou ik niet, wel van sommige mannen.”¹⁵ Mannen die niet konden omgaan met gevoelens betitelde ze frequent als ‘venten’, maar ze protesteerde ook wanneer ze seksisme tegen mannen opmerkte. Toen *De Standaard* in een bericht over ouderschapsverlof het ‘verstokt vrijgezel zijn’ van de betrokken mannelijke politicus beklemtoonde en dat van zijn vrouwelijke collega buiten beeld liet, vroeg ze in een lezersbrief meer uitleg over de “merkwadige theorie [...] dat een mannelijke vrijgezel minder deskundig kan oordelen over de gevolgen op economisch vlak van ouderschapsverlof dan een vrouwelijke.”¹⁶

Nabeschuwing

In interviews ten tijde van haar laatste mandaat in het EP vroeg Marijke Van Hemeldonck zich af of de tol niet te hoog was geweest, of ze ondanks haar verbale verzet tegen de mannelijke spelregels al doende niet de boodschap had gegeven dat het kón voor vrouwen, “als ze zich maar écht inspanden en precies zo goed en zo hard werkten als de mededingers op het politieke veld.” Ze vond dat ze zelf een te hoge prijs had betaald. Toch bleef ze na haar laatste mandaat in het Europese Parlement erg actief, onder meer als gastdocente aan verschillende universiteiten en als verkiezingswaarneemster voor de EU, onder andere in Congo-Brazzaville en bij de Amerikaanse presidentsverkiezingen. Op een aantal initiatieven kijkt Marijke Van Hemeldonck met speciale trots terug. Zo was ze betrokken bij de oprichting van het Science and Technology Options Assessment (STOA), een dienst waaraan Europarlementsleden advies kunnen vragen over dossiers die specialistische kennis vereisen en die zo een tegengewicht vormt voor commerciële en industriële lobbygroepen. Ook de Aids Task Force van de Europese Unie, waarin een aantal Belgische wetenschappers een belangrijke rol speelden, ligt haar na aan het hart.

Na haar EP-mandaat verzorgde Marijke Van Hemeldonck een tijdlang een radiorubriek voor de BRT. In haar stukjes weerklonken oude interesses en principes.

¹⁵ MVH in *Humo*, 21/1/1994.

¹⁶ MVH in *De Standaard*, 21/2/1984.

Ze vertelde over een ontmoeting met twee *couturières* op de TGV richting Zuid-Frankrijk, die uitmondde in een bezoek aan een mooie kledingzaak waar ze samen stoffen en naaitechnieken bespraken. Ze uitte haar verontwaardiging over de morele opschudding die een zestigjarige vrouw met haar kinderwens creëerde, terwijl geen haan kraaide naar al de zestig- en zeventigjarige mannen die vader werden.

Alhoewel Marijke Van Hemeldonck de samenleving sterk heeft zien veranderen, blijven veel van de onderwerpen die haar de voorbije decennia bezighielden actueel. Nog steeds wijzen toppolitica's op het machisme dat ze ondervinden. De socialistische vrouwenbeweging Zij-Kant maakt jaarlijks met opgemerkte campagnes zichtbaar dat de loonkloof een realiteit blijft. Beleidsinstanties als het Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen (*Vrouwen en mannen in België: genderstatistieken en genderindicatoren*, 2011) en zijn Europese tegenhanger EIGE (*Gender Equality Index*, 2013) tonen aan dat er nog steeds sprake is van structurele ongelijkheid tussen vrouwen en mannen. De vrouwenbeweging is weerom ongerust over de gevolgen van de economische crisis en stelt vast dat er nog veel werk aan de winkel is om arbeid en zorg evenwichtig te verdelen tussen vrouwen en mannen.

“

Alle vrouwen hebben belang bij het herverdelen van alle arbeid, de betaalde en de onzichtbare. Alle vrouwen hebben belang bij het herverdelen van de zorgzaamheid, aandacht en tijd voor anderen in de samenleving.¹⁷

”

Illustratie 39. Marijke Van Hemeldonck in het gebouw van het Europees Parlement tijdens haar laatste dag als Europarlementslid, 1994.

¹⁷ MVH, “Het vrouwenvraagstuk”, *De Nieuwe maand*, okt. 1981, p. 584.

Bibliografie

Archieven

Amsab-ISG: archief Marijke Van Hemeldonck, Émilienne Brunfaut, Marthe Van de Meulebroeke, Chantal De Smet.

AVG: archief Lydia Deveen, Rita Mulier, Vrouwen Overleg Komitee, Monique Van Tichelen, Régine Orfinger-Karlin, Commissie Vrouwenarbeid.

Kadoc: archief ACV-Syndicale Dienst voor Vrouwen.

RoSa: archief Aktiekomitee Gelijk Loon voor Gelijk Werk.

Archief Europees Parlement.

Archief van het Ministerie van Buitenlandse Zaken: dossiers betreffende het verloop en de voorbereiding van de VN-Vrouwenconferenties van 1975 en 1980 en betreffende de Consultatieve Commissie Status van de Vrouw.

Gedrukte bronnen

Links, voor een strijdend socialisme, 1958-1987.

Crew reports, 1982-1994.

Vrouwen van Europa, 1979-1994.

Stem der Vrouw, 1982-1994.

Interviews

Marijke Van Hemeldonck, interview met Els Flour, 3/9/2012, 7/12/2012, 11/1/2013.

Sara Masselang, interview met Els Flour, 23/10/2012.

Gerlinda Swillen, interview met Lisa Wouters, 19/11/2012.

Ida Dequeecker, interview met Lisa Wouters, 21/11/2012

Marina Hoornaert, interview met Els Flour, 20/3/2013.

Bibliografische verkenning

- Belgische Federatie voor Gezinsplanning en Seksuele Opvoeding (1972). *De contraceptieve maatschappij: nationaal colloquium*. Brussel: BFGSO.
- Belgische deelneming aan de Wereldconferentie belast met onderzoek en evaluatie van de resultaten van het VN-Decennium voor de Vrouw: gelijkheid, ontwikkeling en vrede, Nairobi, Kenia, 15-26 juli 1985. Brussel: INBEL, 1985.
- Berger B. (1993). *De stilte na Nairobi: vrouwen en de Verenigde Naties*. Amsterdam: VU.
- Blommaert J. (1985). *De houding van de socialistische partij tegenover vrouwenemancipatie in de periode 1845-1980*. Onuitgegeven eindverhandeling UGent.
- Bouteligier S. (2005). *Penelope, constructie van vrouwelijkheid op de Vlaamse televisie 1955-1966: een analyse*. Onuitgegeven eindverhandeling KULeuven.
- Carlier B., Deven F. en Triest M. (1990). *Toen seks vies was en de lucht schoon: zedelijkheid en zinnelijkheid in Vlaanderen, 1960-1990*. Gent: CGSO.
- CCE (1986). *Nouvelles technologies et changement social: dix ans de politique communautaire en faveur de l'égalité entre les hommes et les femmes. Europe sociale*, supplément 2/86.
- CCE. Bureau de Presse et d'Information pour la Belgique (z.d.). "Marijke Van Hemeldonck: Dans l'Europe d'aujourd'hui, le capitalisme domine", *Les Belges au Parlement Européen*, p. 40-41.
- Celis K. (1997). "Wij waren de eersten: ijveren voor de liberalisering van voorbehoedsmiddelen en abortus 1945-1980", D. De Weerd, *De dochters van Marianne: 75 jaar SVV*. Antwerpen: Hadewijch, p. 268-263.
- Celis K. (1999). "Socialisme en seksuele fraude: de houding van de Belgische socialisten tegenover abortus en contraceptie (1880-1990)", D. De Weerd (red.), *Begeerte heeft ons aangeraakt: socialisten, sekse en seksualiteit*. Gent: Provincie Oost-Vlaanderen, p. 179-206.
- Cockx R. (2009). *Miet Smet: drie decennia gelijkekansenbeleid*. Brussel: IGVM.
- Coenen M.-Th. (1991). *La grève des femmes de la FN en 1966*. Brussel: Politique et Histoire.
- Communauté Economique Européenne (1965). *Rapport de la Commission au Conseil sur l'état de l'application au 31 décembre 1964 de l'article 119*. Brussel: EEG.
- De Bie I., "Mijn kinderverdriet: Urbanus en Marijke Van Hemeldonck", *Huma*, 17/7/1986, p. 24-26.
- De Haes L., "Uren van bewondering: Marijke Van Hemeldonck", *Huma*, 26/1/1984, p. 20-31.
- De Mulder B., Ollivier H., Verbeke M. (1988). *Wat zoudt ge zonder 't vrouwvolk zijn? Een analyse van de positie van vrouwen in de gemeentepolitiek*. Antwerpen: Koöperatieve Vrouwenbeweging.

- De Smit K. (2006). *Hoe dol was Dolle Mina? Een geschiedenis van de Dolle Mina's in Vlaanderen*. Gent: Centrum voor Genderstudies.
- De Weerd D. en Galle C. (1985). *SV 100 jaar Socialistische Vrouwenbeweging*. Brussel: SV.
- De Weerd D. (1997). "Socialisme en feminisme 1945-1980", D. De Weerd, *De dochters van Marianne: 75 jaar SVV*. Antwerpen: Hadewijch, p. 176-178.
- De Weerd D. (1997). *De dochters van Marianne: 75 jaar SVV*. Antwerpen: Hadewijch.
- De Weerd D. (red., 1999). *Begeerte heeft ons aangeraakt: socialisten, sekse en seksualiteit*. Gent: Provinciebestuur van Oost-Vlaanderen.
- Deveen L. (2011). *Momenten in Profiel*. Brussel: ASP.
- Extra-editie*, 3/12/1971 ("Ons gesprek met Marijke Van Hemeldonck").
- Firestone S. (1979). *De dialectiek van de sekse: het argument voor de feministische revolutie (hoofdstuk 6 kan uw leven veranderen)*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Ghodsee K. (2010). "Revisiting the United Nations decade for women: Brief reflections on feminism, capitalism and Cold War politics in the early years of the international women's movement", *Women's Studies International Forum*, vol. 33, nr. 1, p. 3-12.
- Gubbels R. (1966). *De vrouwenstaking: proeve tot analyse van de loonaktie bij de Fabrique Nationale d'Armes de Guerre*. Brussel: CERSE.
- Gubin E. (2006). *Dictionnaire des femmes belges XIXe et XXe siècles*. Brussel: Racine.
- Gubin E. (2007). *Éliane Vogel-Polsky: een vrouw met overtuiging*. Brussel: IGVM.
- Hooghe M. (1990). "De liberalisering van abortus als strijdpunt in de Belgische politiek 1971-1990", *Res publica: tijdschrift voor politieke wetenschappen*, nr. 4, p. 489-509.
- Hoskyns C. (1996). *Integrating Gender: Women, Law and Politics in the European Union*. Londen: Verso.
- Huat F., Pereira S. (2009). *Rassemblement des Femmes pour la Paix: un mouvement, une histoire, des engagements*. Brussel: Collection 'Agir féministes'.
- Hubert A. (1998). *L'Europe et les femmes: identités et mouvements*. Rennes: éd. Apogée.
- Jacques C. (2013). *Les féministe belges et les luttes pour l'égalité politique et économique (1918-1968)*. Brussel: Académie Royale de Belgique.
- Jacques C. (2008). *Les féministes belges et le changement social en Belgique (1918-1968)*. Deels onuitgegeven doctoraatsthesis ULB.
- Jaquette J. (1995). "Losing the battle/Winning the war: International Politics, Women's issues and the 1980 Mid-Decade Conference", A. Wilson (red.), *Women, Politics and the United Nations*. Westport CT: Greenwood Press, p. 61-76.

- Lambrechts E. (1979). *Vrouwenarbeid in België: het tewerkstellingsbeleid inzake vrouwelijke arbeidskrachten: 1930-1972*. Brussel: Centrum voor Bevolkings- en Gezinsstudien.
- Links, *étude d'un organe de tendance, Courrier hebdomadaire du Crisp*, nr. 276, 26/2/1965.
- Mampuy J. (1991). "De christelijke vakbeweging in België", E. Gerard (red.), *De Christelijke Arbeidersbeweging in België 1891-1991*, deel 2. Leuven: Universitaire Pers, p. 146-271.
- Mares A. (2006). "Communaire spanningen in een 'moeilijk' kiesarrondissement: de wordingsgeschiedenis van de Rode Leeuwen of de Vlaamse BSP-Federatie Brussel-Halle-Vilvoorde", *Brood & Rozen*, 2006, nr. 2, p. 63-72.
- Marissal C., Gubin E. (2011). *Jeanne Vercheval: sociaal en feministisch engagement*. Brussel: IGVM.
- Marques-Pereira B. (1981). "L'interruption volontaire de grossesse: un processus de politisation 1970-1981. I", *Courrier hebdomadaire du Crisp*, nr. 923.
- Marques-Pereira B. (1981). "L'interruption volontaire de grossesse: un processus de politisation, 1970-1981. II", *Courrier hebdomadaire du Crisp*, nr. 930/931.
- Marques-Pereira B. (1989). *L'avortement en Belgique: de la clandestinité au débat politique*. Brussel: ULB.
- Masui H., "Praten met Stella Van Hemeldonck-Van Antwerpen", *De bond*, 10/4/1992.
- Nauwelaerts K. (1993). *Werkgroepen van vrouwen in traditionele politieke partijen in België*. Onuitgegeven eindverhandeling KULeuven.
- Nauwelaerts M. (1984). "Wat zoudt ge zonder 't vrouwvolk zijn?", E. Witte, *Vooruitlopen op het Vlaamse socialisme: 25 jaar Links*. Leuven: Kritak, p. 127-146.
- Pasture P. (1996). "Feminine intrusions in a culture of masculinity", P. Pasture, J. Verberckmoes en H. De Witte (reds.), *The lost perspective? Trade unions between ideology and social action in the New Europe*. Aldershot: Avebury, vol. 2, p. 218-237.
- Peeters Y. (1984). *Rapport over de activiteit van de Belgische leden van de eerste legislatuur van het rechtstreeks verkozen Europees Parlement / Rapport sur l'activité des membres belges de la première législature du directement élu Parlement européen*. Brussel: UEF.
- Pietilä H., Vickers J. (1996). *Making Women Matter: The Role of the United Nations*. London: Zed.
- Procacci G., Rossilli M. (2010). "La construction de l'égalité dans l'action des organisations internationales", C. Bard (red.), *Nouvelle encyclopédie politique et historique des femmes*. Paris: Les belles lettres.
- Reinalda B., Verhaaren N. (1989). *Vrouwenbeweging en internationale relaties 1868-1986: een vergeten hoofdstuk uit de internationale betrekkingen*. Nijmegen: Ariadne De Knipe.
- Severs E. (2006). *De invloed van de vrijmetselarij op het maatschappelijk bestel, een Belgische case-study: de gemengde obediëntie 'Le droit Humain' en de emancipatiestrijd van de vrouw in de jaren 1960-1970*. Onuitgegeven eindverhandeling VUB.
- Sullerot E. (1970). *L'emploi des femmes et ses problèmes dans les états membres de la Communauté Européenne*. Brussel: EEG.
- Trommelmans W. (2006). *Vlaanderen vrij! 50 jaar seks in Vlaanderen*. Leuven: Van Halewyck.
- Vainiomäki P. (2013). *Equalising opportunities: the women's rights committee 1979-1999, Cardoc Journals*, nr. 10.
- Van der Steichelt R. (1981). "De vrouwelijke werknemer in de sociale zekerheid", *Belgisch tijdschrift voor sociale zekerheid*, nr. 3, p. 223-261.
- Van der Taelen L. (1984). "Links buiten of niet? Het onverenigbaarheidscongres (1964)", E. Witte, *Vooruitlopen op het Vlaams socialisme: 25 jaar Links*. Leuven: Kritak, p. 55-63.
- Van Hemeldonck M. (1980). "De UNO-Wereldconferentie voor de vrouw (Kopenhagen, 14-30 juli 1980), een positieve evaluatie", *Socialistische standpunten*, p. 274-281.
- Van Hemeldonck M. (1995). *Een schip met acht zeilen: de ontzuivering van een gedreven socialiste en feministe*. Groot-Bijgaarden: Scoop.
- Van Hemeldonck M. (2006). "De vrouwenstaking van Herstal (1966): in België startschot van het moderne feminisme, in Europa grondslag van het EU-gelijkheidsrecht", *Brood & Rozen*, 2006, nr. 1, p. 45-52.
- Van Loon H. (2004). *De impact van het Vrouwen Overleg Komitee (VOK) op het Vlaamse feminisme: een monografie van een overlegorgaan van de nieuwe vrouwenbeweging (1972-1992)*. Onuitgegeven licentiaatsverhandeling VUB.
- Van Molle L., Gubin E. (1998). *Vrouw en politiek in België*. Tielt: Lannoo.
- Van Winckel A. (1991). *Keien in de vijver*. Leuven: Kritak, p. 176-191.
- Vanrie S., Hoedemaekers C. (1997). "Het machtigste wapen: vrouw en arbeid 1945-1960", D. De Weerd, *De dochters van Marianne: 75 jaar SVV*. Antwerpen: Hadewijch, p. 238-267.
- Vermeylen P. (1984). *Een gulzig leven*. Antwerpen: Kritak.
- Verrycken M. (1975). "De feminist", D. Peeters, *Hedendaagse persoonlijkheden: Piet Vermeylen*. Antwerpen: Rockox.
- Witte E. (1984). *Vooruitlopen op het Vlaams socialisme: 25 jaar Links*. Leuven: Kritak.

Iconografie

Cover: Copyright Herman Selleslags

1. Copyright MJ Smets
2. Coll. Marijke Van Hemeldonck
3. Amsab-ISG, Gent
4. Amsab-ISG, Gent
5. AVG-Carhif, Brussel
6. AVG-Carhif, Brussel
7. AVG-Carhif, Brussel
8. AVG-Carhif, Brussel
9. Amsab-ISG, Gent
10. Coll. Marijke Van Hemeldonck
11. RoSa, Brussel
12. Amsab-ISG, Gent
13. Amsab-ISG, Gent
14. Amsab-ISG, Gent
15. RoSa, Brussel
16. Erfgoedbibliotheek H. Conscience,
Antwerpen, catalogusnummer D 174200
17. Copyright BELGA Photo Archives
18. Amsab-ISG, Gent
19. AVG-Carhif, Brussel
20. AVG-Carhif, Brussel
21. AVG-Carhif, Brussel
22. CGSO, Gent
23. Coll. Greta Craeymeersch
24. AVG-Carhif, Brussel
25. Amsab-ISG, Gent
26. Amsab-ISG, Gent
27. AVG-Carhif, Brussel

28. AVG-Carhif, Brussel

29. Copyright UN Photo - Per Jacobsen
30. Coll. Marijke Van Hemeldonck © Odette
Moysard
31. Amsab-ISG, Gent
32. Coll. Marijke Van Hemeldonck
33. AVG-Carhif, Brussel
34. Coll. Marijke Van Hemeldonck © Odette
Moysard
35. Coll. Marijke Van Hemeldonck © Odette
Moysard
36. Amsab-ISG, Gent
37. Amsab-ISG, Gent
38. Coll. Francis Bordon
39. Coll. Marijke Van Hemeldonck

Marijke Van Hemeldonck

Socialiste en feministe

Gedurende de tweede helft van de 20ste eeuw bleven grove discriminaties tegen vrouwen voortbestaan. In België bundelden de feministes hun inspanningen voor gelijkheid in het beroepsleven, de politiek en binnen het gezin.

Marijke Van Hemeldonck is een van hen. Vastberaden gaat ze het gevecht aan voor een meer rechtvaardige samenleving. Ondanks tegenkantingen stimuleert ze haar vakbond en haar politieke partij om het recht van werkende en werkloze vrouwen te verdedigen en komt ze op voor het recht van vrouwen op anticonceptie en abortus. Ze is ook actief in verschillende vrouwenorganisaties zoals het Aktiekomitee Gelijk Loon voor Gelijk Werk, het Vrouwen Overleg Komitee en Links en Feministisch (LeF). Gewapend met de vlijmscherpe pen van het militantisme van de jaren 1960-70 drukt ze haar revolutie uit in het linkse tijdschrift *Links*. Uiteindelijk leidt haar traject haar naar de internationale scène. Ze werkt actief mee aan het Decennium van de Vrouw en aan de wereldvrouwenconferenties van de Verenigde Naties. Als Europees parlements lid ziet ze er mee op toe dat de ongelijkheden op de agenda van het Europees Parlement worden gezet.

Dit boek schetst een beeld van de wegen naar het militant engagement. Het vestigt ook de aandacht op de strategieën om de wetgeving te veranderen en op het kapitaal belang van de internationale instellingen. Ten slotte zet het ook aan tot nadenken over de ongelijkheden die jammer genoeg nog steeds actueel blijven.

